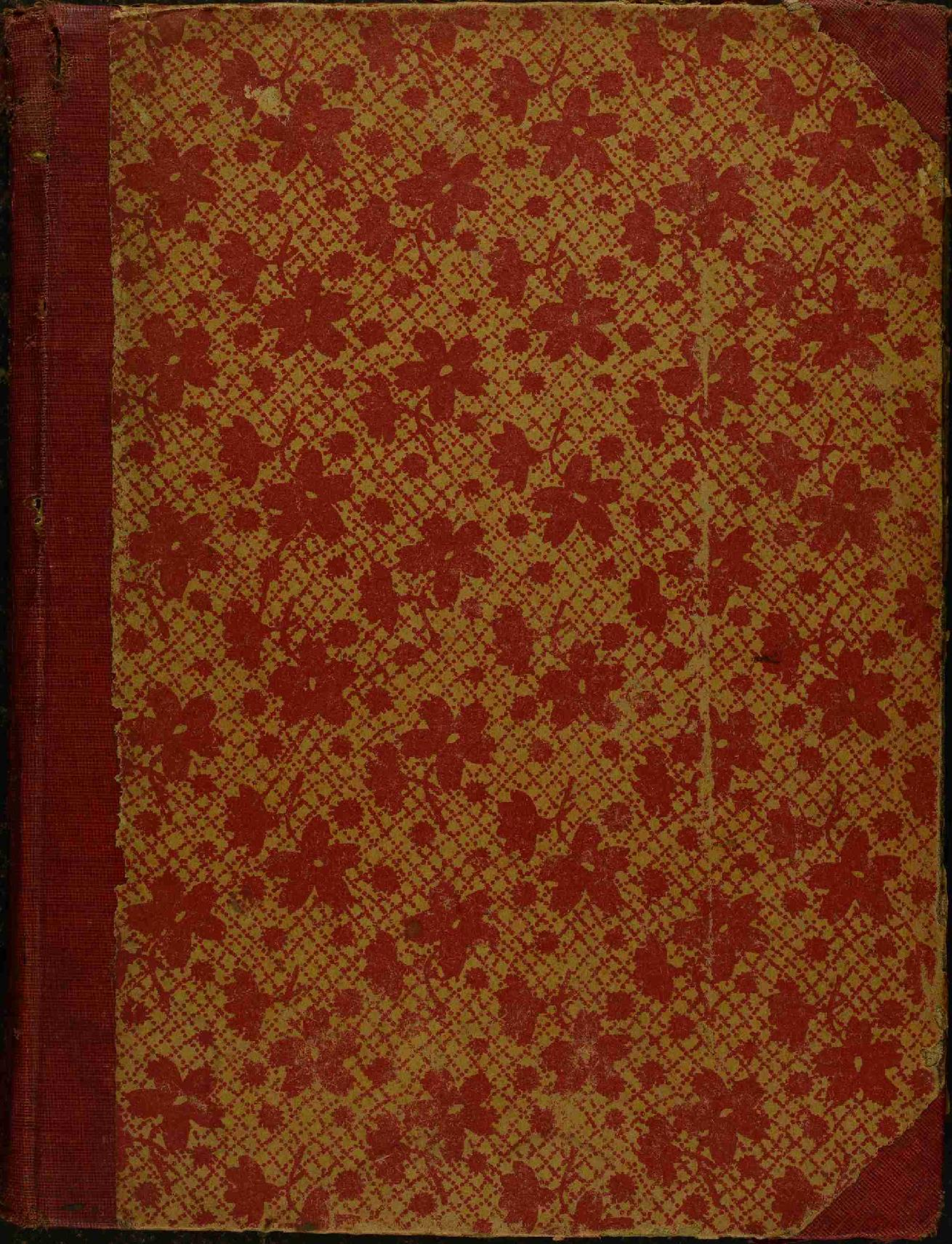

Shivaji

Marhatas

Shivaji Born	1627 A.D.
" takes hill fortress of Jaena	1646 A.D.
Shahji his father released from imprisonment	1649 A.D.
Shivaji murders [illegible]	1659 A.D.
Last expedition of Bijapur against Shivaji fails	1661-62 A.D.
Shaista Khan defeated in [illegible]	1663 April
Shivaji attacked Surat	1664 [illegible]
" comes to Court at Agra	early 1666
" improves his internal administration	1666-1668
" ascends throne as [illegible]	June 1674
" extends his possession	1676-80
" dies	1680

[illegible]

1646
57
1703

GOLDEN

Exercise Book

Important Dates

in

Sikh History

chart

for Ready Reference

Can be had from :-

Gyan Chand

[illegible]

[illegible], LAHORE.

Bibliography

The book "Bárah misl" is frequently quoted in Jalhundhar Gazetteer.
Another book is "Chár Bágh-i-Punjab" — written after mutiny

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ	[illegible]	[illegible]	੭ ਅਸੂ	[illegible]
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੨੪ ਸਤੰਬਰ	੯ ਅਸੂ	ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੨੯ ਸਤੰਬਰ	੧੪ ਅਸੂ	ਅਸੂ ਵਦੀ ੫
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੫ ਅਕਤੂਬਰ	੨੦ ਅਸੂ	ਅਸੂ ਵਦੀ ੧੦
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੨੬ ਅਕਤੂਬਰ	੧੦ ਕਤਕ	ਕਤਕ ਵਦੀ ੨
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੨ ਨਵੰਬਰ	੧੭ ਕਤਕ	ਕਤਕ ਵਦੀ ੯
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੨ ਨਵੰਬਰ	੧੭ ਕਤਕ	ਕਤਕ ਵਦੀ ੯
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	ਗੁ: ਗਦੀ ਤੇ, ਪ੍ਰ: ਹੋਏ	੧੦ ਨਵੰਬਰ	੨੫ ਕਤਕ	ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੨
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੧੩ ਨਵੰਬਰ	੨੮ ਕਤਕ	ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੨੨ ਨਵੰਬਰ	੭ ਮਘਰ	ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੧੫
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੧੦ ਦਸੰਬਰ	੨੫ ਮਘਰ	ਮਘਰ ਸੁਦੀ ੩
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੧੨ ਦਸੰਬਰ	੨੭ ਮਘਰ	ਮਘਰ ਸੁਦੀ ੫
ਬਾਬਾ ਦੀਪਸਿੰਘ ਜੀ	ਜਨਮ ਲਿਆ	੨੬ ਜਨਵਰੀ	੧੪ ਮਾਘ	ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੦
ਪੰਥ ਖਾ: ਸਾਜਿਆ (ਵਸਾਖੀ)	ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪਰਚਾਰ	੧੩ ਅਪਰੈਲ	੧ ਵੈਸਾਖ	ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੧੩
ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਜਨਮ ਲਿਆ	੪ ਮਈ	੨੨ ਵੈਸਾਖ	ਜੇਠ ਵਦੀ ੪
ਬਾਬਾ ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਜਨਮ ਲਿਆ	੧੪ ਜੂਨ	੧ ਹਾੜ	ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੧
ਬਾਬਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਜਨਮ ਲਿਆ	੨੭ ਜੁਲਾਈ	੧੨ ਸਾਵਨ	ਹਾੜ ਸੁਦੀ ੧੫
ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਜਨਮ ਲਿਆ	੨੯ ਸਤੰਬਰ	੧੪ ਅਸੂ	ਅਸੂ ਵਦੀ ੫
,, ਅਜੀਤਸਿੰਘਜੁਝਾਰਸਿੰਘਜੀ	ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਚਮਕੌਰ	੨੨ ਦਸੰਬਰ	੮ ਪੋਹ	ਮਘਰ ਸੁਦੀ ੧੫
,, ਜੋਰਾਵਰਸਿੰਘਫਤਹਸਿੰਘਜੀ	ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਰਹੰਦ	੨੭ ਦਸੰਬਰ	੧੩ ਪੋਹ	ਪੋਹ ਵਦੀ ੫
ਮੇਲਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	ਸ਼ਹੀਦੀ ਮੇਲਾ	੨੧ ਫਰਵਰੀ	੧੦ ਫਗਣ	ਫਗਣ ਸੁਦੀ ੬

ਨਵਾਂ ਸਾਲ ੧ ਜਨਵਰੀ, ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ੨੧ ਜਨਵਰੀ, ਮੇਲਾ ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ ੧ ਫਰਵਰੀ, ਹੋਲਾ ੩ ਮਾਰਚ ਈਸਟਰ ੩ ਤੋਂ ੬ ਅਪਰੈਲ, ਵਸਾਖੀ ੧੩ ਅਪਰੈਲ, ਐਮਪਾਈਰਡੇ ੨੪ ਮਈ, ਕਿੰਗਸ ਬਰਥਡੇ ੮ ਜੂਨ, ਦੁਸੈਹਰਾ ੧੯ ਅਕਤੂਬਰ, ਦੀਵਾਲੀ ੮ ਨਵੰਬਰ, ਕ੍ਰਿਸਮਿਸ ੨੫ ਤੋਂ ੩੧ ਦਸੰਬਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ-ਔਨਰੇਰੀ ਸਕੱਤ੍ਰ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ

ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਪੰਥਕ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਗੁਰੂਕਾ ਦਸਵੰਧ ਕਢਿਆ ਕਰੋ। ਗੁਰਪੁੰਨਮ ਤੇ ਵਿਸ
ਵਿਵਾਹ, ਸ਼ਾਦੀ ਆਦਿਕ ਸਮਿਆਂ ਪਰ ਸੰਦਾਨ ਕਢਿਆ ਕਰੋ। ਅਜੇਹੇ ਦਾਨ ਪੰਥਕ ਕਾਰਜਾਂ

ਸੰਮਤ ਖਾਲਸਾ ੨੪੩—੪੪ | ੧ ੳ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥ | ਸੰ: ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ੪੭੩—੭੪

ਗੁਰਪੁਰਬ ਪੱਤ੍ਰ ਸੰ: ੧੯੪੨ ਈ: ੧੯੯੮-੯੯ ਬਿ:

ਜੋ ਹਰ ਸਾਲ ਪੰਥ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਜੱਥੇ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਕੇ ਸੰਗਤਾਂਦੀ ਭੇਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੩੦ ਜਨਵਰੀ	੧੯ ਮਾਘ	ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੩
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੧੪ ਮਾਰਚ	੧ ਚੇਤਰ	ਚੇਤ ਵ: ੧੨-੧੩
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੧੭ ਮਾਰਚ	੪ ਚੇਤਰ	ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ੧
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੨੦ ਮਾਰਚ	੭ ਚੇਤਰ	ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੨੨ ਮਾਰਚ	੯ ਚੇਤਰ	ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ੫
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੩੧ ਮਾਰਚ	੧੮ ਚੇਤਰ	ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ੧੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੩੧ ਮਾਰਚ	੧੮ ਚੇਤਰ	ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ੧੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੬ ਅਪਰੈਲ	੨੪ ਚੇਤਰ	ਵੈਸਾਖਵਦੀ ੫-੬
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੭ ਅਪਰੈਲ	੨੫ ਚੇਤਰ	ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੭
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੧੬ ਅਪਰੈਲ	੪ ਵੈਸਾਖ	ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੧
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੨੯ ਅਪਰੈਲ	੧੭ ਵੈਸਾਖ	ਵੈ: ਸੁ: ੧੩-੧੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੮ ਮਈ	੨੬ ਵੈਸਾਖ	ਜੇਠ ਵਦੀ ੮
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੧੮ ਜੂਨ	੫ ਹਾੜ	ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੨੯ ਜੂਨ	੧੬ ਹਾੜ	ਹਾੜ ਵਦੀ ੧
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ	ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ	੫ ਅਗਸਤ	੨੧ ਸਾਵਣ	ਸਾਵਨ ਵਦੀ ੯
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼	੧੧ ਸਤੰਬਰ	੨੭ ਭਾਦਰੋਂ	ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੧੨ ਸਤੰਬਰ	੨੮ ਭਾਦਰੋਂ	ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੨
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ	੧੩ ਸਤੰਬਰ	੨੯ ਭਾਦਰੋਂ	ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੩
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ	ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ	੨੨ ਸਤੰਬਰ	੭ ਅਸੂ	ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧੩

ਵਿਸਾਖੀ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਦੁਆਨੀ ਫੰਡ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਬਰਾਦਰੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਜਨਮ
ਜਾਂ ਪਰ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਕਰੋ।

Notes taken from Sitaram Kohli's

مہاراجہ رنجیت سنگھ اردو

published by Hindostani Academy U.P.
at Allahabad
in 1933

1505 Earthquake in Hindostan and Persia
1517 Sultan Ibrahim Lodi's accession
1524 Sack of Saidpur سیدپور
1526 First Battle of Panipat

Bengal

1493-1518 Husain Shah
1518-1532 Nusrat Shah

Malwa

1436 Khalji dynasty founded by Sultan Mahmud Khilji
1531 Malwa annexed by Bahadur Shah of Gujrat
1561-64 Malwa annexed by Akbar

Gujrat

1459-1511 Sultan Mahmud Bigarha
1510 Goa occupied by Portuguese
1526-37 Sultan Bahadur Shah
1531- Chitor stormed

Kashmir

About 1386-1410 Sultan Sikandar But-shikan
About 1417-67 Sultan Zainulabdin
Mirza Haider 1541-52 on behalf of Humayun
1586 Kashmir annexed by Akbar

Vijayanagar founded 1336, practically ended 1646

1505 Narsa Nayak
1509 Krishna Deva Raya
1520 Battle of Raichur - climax of the Empire.
1529 Achyuta - brother of Krishna Raya
1542 Rama Raja in power
1565 Battle of Talikota Break up of empire & death of Ramaraja
[illegible] Tirumal (Nayak) capital at Penugonda (Anantapur
Tirumal
bro of Rama - capital removed to Chandragiri

2

<u>Taimur</u> born 1336 A.D. [[illegible]

<u>Abul Fazal</u> born 1651 A.D. or 957 A.H.

Abul-Faiz Faizi born 1648 (= 954 A.H.).

Sh. Mubarik had to run for his life A.D. 976

Sh. Mubarik died 1001 Hijri or A.D. 1592

Akbar takes Chitor 1568. A.D.

Abul Fazal enters royal Darbar 981 A.D. (1575 A.D.)

" killed 1011 A.H. (= 1602 A.D.) aged 56

Faizi died 1004 A.H. (= 1595 A.D.)

First Battle of Panipat	April 21, 1526	Baber proclaimed as Padshah	April 27, 1526
Death of Baber, accession of ہمایوں	Dec 1530	Humayun in Bengal	1538
Defeat of Humayun at چوسا	June 1539	Final defeat of ہمایوں at قنوج	May 1540
Enthronement of Shershah	Jany 1542	Birth of Akbar at Umarkot	Nov 23, 1542
Death of Shershah, accession of اسلام شاہ	1545	Death of اسلام شاہ + accession of محمد عادل (عدلی)	1553-54
Restoration of Humayun	June 1555	Death of Humayun	Jany 1556
Enthronement of Akbar —	Feb 1556	Second Battle of Panipat; Famine	Nov 1556
Fall of Chitor	1568	Building of Fatehpur Sikri	1569-70
Defeat of Rana Partap at Haldighat	1576	"Infallibility Decree"	1579
Proclamation of Din Ilahi	1582	Annexation of Kashmir	1586
Annexation of Kandahar; 3rd Jesuit mission	1595	Famine	1595-98
Surrender of Asirgarh (اسیر گڑھ),	1601	Prince Selim in rebellion	1601-4
Arrest of Prince Selim	Nov 1604	Death of Akbar	17 Oct 1605
Enthronement of Jehangir	24 Oct 1605	Rebellion of Khusru	Sunday 6 April 1606
Capture of Khusru	Sat April 27, 1606	Submission of Rana Amar Singh of ...	'14
Bubonic plague begun in Lahore (lasted 8 years)	1616	Conquest of Agra	Nov '20
Death of Khusru	Jany 1622	Loss of Kandahar to Persians	June 1...
Rebellion of شاہجہان (خرم)	1622	Shah[jahan] defeated + put to flight + submits 1625	1623, 2...
Mahabat Khan seized Jahangir	1626	Death of Sultan پرویز	Oct 1626
Death of Jehangir	Sun, Oct 28, 1627		

[illegible]

Tirumal ... ther of Ranga - capital removed to Chandragiri

Period of Gurus

A.D.		Sammat
1469	Guru Nanak born	1526
1489	Sultan Sekander Lodi becomes Sultan	
1538	" died	1595
1552	Guru Amar Das installed	1609
1568	Fall of Chitor	
1573	Guru Ram Das "	1630
1577	Amritsar founded.	
1581	Guru Arjan Dev "	1638
1606	" martyred	1663
1644	Guru HarGobind ~~installed~~ died	1701
or 1645?		
1661	Guru Harrai died	1718
1665	Guru Tegh Bahadur becomes Guru	1722
1675	Guru Tegh Bahadur assasinated	1732
1708	Guru Gobind Singh died	1765
1699	Khalsa established	1756
1695	Guru Gobind invites Hindu Rajas to join	1752?
~~1604~~ 1599 or 1600?	Granth Sahib completed	~~1661~~

[illegible] ١٥٩١ [illegible]

[illegible] ١٥١٢ [illegible] ١٥٢٦ [illegible] ١٥١٥ [illegible] ١٥٢٠ [illegible] ١٥١٨ [illegible] — Provisional

See next page

[illegible] ١٥٣١ [illegible]

From Guruwukhi Facts

~~[illegible] 1459 A.D~~ } died 1518 A.D. also Jaisram same year
Bibi Nanaki born 1464 A.D. } married say 1478 A.D.
Guru Nanak born 1469 A.D.

Srichand born 1494 A.D.
Lakhmichand born

Baba Buddha born 1506 A.D. }
[illegible] died 1631 A.D. }
" met G. Nanak 1518 A.D. }

ਮਰਦਾਨਾ born 1459 A.D. }
" died 1524 A.D. }
[illegible]

Bibi Bhani born 1534 A.D. }
" married 1553 A.D. }
" [illegible] died 1598 A.D. }
" her mother died 1570 A.D. }
[illegible]
→ [illegible]
→ [illegible]

Bhai Gurdas born 1551 A.D. } [illegible]
[illegible] " [illegible] (76 years) 1629 A.D. }

Bhai Bidhichand died at Sursingh } 1638 A.D.
Suthra Shah in G. Harbgobind time

Bhai Nand Lal born at Ghazni 1633 }
[illegible]
" died 1705 }

Baba Dip Singh Shahid born 1691 A.D. }
[illegible]
" died 1763 A.D. }
[illegible] 1702 A.D. }

European Companies etc
May 1498. Vasco da Gama [illegible]

European Companies etc

May 1498- Vasco da Gama arrived at Calicut
1510- Portuguese conquest of Goa
1515 Death of Albuquerque
31 Dec 1600 charter to E. I. Coy London
1612- English factory established at Surat
1615-18 Embassy of Sir Thomas Roe
1625-34 Early English factories on Eastern coast
1 Mar 1640 Grant of site of Madras
1661 Cession of Bombay
1674 Pondicherry founded
1685-87 War of E. I. Coy with Aurangzeb
1690 Calcutta founded
1698 The new English Coy
1702 Union of the New & the Old

Shivaji born 1627;
" murders Raja of Jadli 1655
" " Afzal Khan 1659
Shaista Khan in Poona 1660
Shivaji plunders Surat beginning 1664
" Surrenders to Emperor and at [illegible] 1665
" escapes after [illegible] 9 months Dec 1666
Raja Jai Singh died [illegible] poisoned by his son [illegible] 1667
Shivaji levies Chauth in Khandesh 1670
Enthronement of Shivaji as independent Raja 1674

Shivaji dies April 1680

8

Shahjehan

Shahjehan away at Junnar at the death of Jehangir; death Oct 27
Proclaimed king at Lahore during the interval
Enthronement of [illegible] solemnly early Feb. 1628

Death of Mumtaz Mahal 17 June, 1631

Siege of Hugli 24 June – 24 Sep. 1632

Destruction of New Hindu Temples 1632

Emperor went to the Punjab & Kashmir 1633

Aurangzeb appointed Viceroy of Deccan July 1636

[illegible Persian/Urdu note]

Acquisition of Kandahar 1638

Princess Jahanara burnt severely 1644

Aurangzeb in temporary disgrace 1644

Transfer of Capital from Agra to Delhi [illegible] 1648

Illness of Shahjehan Sept 1657

Informal enthronement of Aurangzeb 21 July 1658

Formal enthronement of Aurangzeb June 1659

Execution of Dara Shikoh Aug 1659

Aurangzeb enthroned in Delhi (A.H. 1069) May 1659

Aurangzeb

Murder of Afzalkhan by Shivaji 1659

Cession of Bombay by Portuguese to English 1661

([illegible Persian/Urdu note] 1661) 1660-61

Mir Jumla's expedition to Assam 1661-3

[illegible Persian/Urdu note]

Aurangzeb's illness – summer of 1664

" goes to Kashmir Dec 1664

[illegible Persian/Urdu note]

Death of Shahjehan 1666

Annexation of Chittagong by Shaista Khan 1666

Prohibition of Hindu worship; demolition of temples 1669

First Jat rebellion under [illegible] 1669 1672

Satnami insurrection 1672

~~Imperial troops engaged in difficult operations against Afghans~~ [illegible]

Enthronement of Sivaji as independent raja 1674

Reimposition of Jizya 1679

Death of Sivaji 5 April 1680

Second Jat rebellion – Aurangzeb goes to Deccan 1681

([illegible Persian/Urdu note])

Retreat of Aurangzeb to [illegible] Jany 1706

Death of Aurangzeb Feb 21 (O.S.) 1707

Battle of Jajau, defeat of Azam, accession

of Bahadurshah	June 1707
Defeat & Death of Kámbakhsh	Jany 1709
Sikh rebellion	1710

Scandalous licentiousness disgraced Shahjehan's ~~later years~~ character after Mumtaz Mahal's death.

He excessive Muslim zeal prompted him in the year not only to persecute the Christians as such, but to take severe action against his Hindu subjects. Akbar & Jehangir had shown religious tolerance as a rule. Jehangir had raised no objection to the erection of new temples which is opposed to strict Mohammedan law. Shahjehan now resolved to put a stop to the practice and gave orders that at Benares & throughout all his dominions in every place, all temples that had been begun should be cast down. 76 temples were thus destroyed in Benares. No record of the destruction in other parts of the empire has been preserved but it must have been considerable.
In affairs of state he was cruel, treacherous & unscrupulous & no better than most other kings of his times.

منتخب اللباب مصنفہ محمد ہاشم خوافی (خافی خان) در عہد محمد شاہ

بادشاہنامہ مصنفہ عبد الحمید لاہوری در عہد شاہجہان

10

Journey from Anandpur to Dina

ਸਰਸਾ ਨਦੀ। ਰੋਪੜ। ਚਮਕੌਰ

ਜੰਡ ਸਾਹਿਬ, ਝਾੜ ਸਾਹਿਬ,

ਮਾਛੀਵਾੜਾ

ਚੱਕ ਫੇਰਾ, ਪੰਜਾਬ ਮਾਣੀ। ਕਟਾਣੀ। ਰਾਮਪੁਰ,
ਕਨੇਚ, ਆਲਮਗੀਰ, ਜੋਧਾਂ, ਮੋਹੀ, ਹੇਰਾਂ,
ਕਮਾਲਪੁਰਾ, ਹੇਰੋਂ, ਪੱਖੋ ਆਣੀ।

ਰਾਏਕੋਟ

ਮਾਣੂਕੇ, ਕਨਾਰ, ਤਖਤੂਪੁਰਾ, ਮਧੇ,

ਦੀਨਾ (ਕਾਂਗੜ)

تیمور لنگ (d. 1404) کا بیٹا میراں شاہ حسین - اسکا بیٹا
الوغ بیگ (کابل میں)

عمر شیخ

| بابر | 1 | جہانگیر | ناصر

ہمایوں | عسکری
ہندال (Killed near Khaibar 1551) | عسکری (Exiled to Mecca d. 1558)

| شاہجہان | 5 | شہریار (executed 1628)

| اورنگزیب | 6 | مراد (executed 1661)

محمد اعظم (Killed at Jajau 1707) | کام بخش (Killed at Hyderabad 1709) | اکبر (d. in Persia 1704)
بیدار (Killed at Jajau 1707)

رفیع الشان (Killed in Battle) | جہاں شاہ (Killed in Battle)

محمد شاہ (1719-48) | 10

احمد شاہ (1748-54 deposed) | 11

محمد ابراہیم (acc. & deposition 1720) | رفیع الدولت (acc. & death 1719)

P1

A.D.	Baba Banda	Samvat
1708	Banda comes to the Punjab	
1710	Bahadur Shah receives report of Afsar (while on his way from Deccan) that Sirhind had been sacked by the Sikhs	
Feb 1712	Bahadur Shah died	
1713	Jehandar Shah murdered	
1713	Accession of Farrukh siyar Banda builds a fort near Gurdaspur	
(V. A. Smith) 1715	Execution of Banda — mission from E. I. Coy	
(1716?)	Farrukh Seer advances against [illegible] [illegible]	
1715 or (1716)	Banda taken prisoner & killed	
1719	Murder of Farrukhsiyar — accession of [illegible]	

Mata Sundri & Mata Sahib devi lived

in کوچہ دلوالی سنگھ - plates shifted to [illegible]

بعد [illegible] از اجیت سنگھ + بابا [illegible]

Mata Sundri & Mata Sahib devi lived

[illegible] plates [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 1982 / 18 years old

Gurpurbs — [illegible]

[illegible]

[illegible]

Sabzwari

[illegible]

[illegible]

Harkishan

12

[illegible] – [illegible] ਗੁਰਦੁਆਰਾ [illegible]

Mohar – [illegible] "[illegible]"

A.V. 1678 −57 – birth of Guru Tegh Bahadur 1621 A.D.

A.V. 1721 −57 = Guru gadi to T.B. 1664 A.D.

A.V. 1732 −57 = Guru Tegh Bahadur assassinated 1675 A.D.

A.V. 1764 −57 = Guru Gobind Singh built Gurdwara? 1707

A.V. 1785 −57 = Mohammedans pulled down Gurdwara 1728 A.D. & built mosque here

A.V. ~~1785~~ – 1824 −57 = Sardar Baghel Singh rebuilt 1767 (had 5000 Sikhs with him)

A.D. 1716 to 1764 After Banda

1719 — 1764 Emperor [illegible] recognises Marhattas as independent rulers
سنہ ۱۱۳۱ سے ۱۱۵۲ تک [illegible] +

1719 1131 Hejiri sikhs started carrying predatory war to 1151
at the foot of Hills

A.D. 1737 Marhattas plunder country near Delhi
A.D. 1739 Nader Shah's invasion + 1151 A.H. [illegible]
Sikhs collected at Dullewal on the Ravi & began to grow

A.D. 1745 Subedar Lahore sends Jaspatrai against the Sikhs
His brother Lakhpatrai succeeds in making prisoners
of Sikhs in large numbers, who martyred at [illegible]

[illegible] and [illegible] fight for Subedari of Lahore
Shah Nawaz Khan Subedar Lahore writes [illegible]
~~1748~~
1748 Ahmed Shah's first invasion — & his defeat
at the hands of [illegible] ([illegible]).

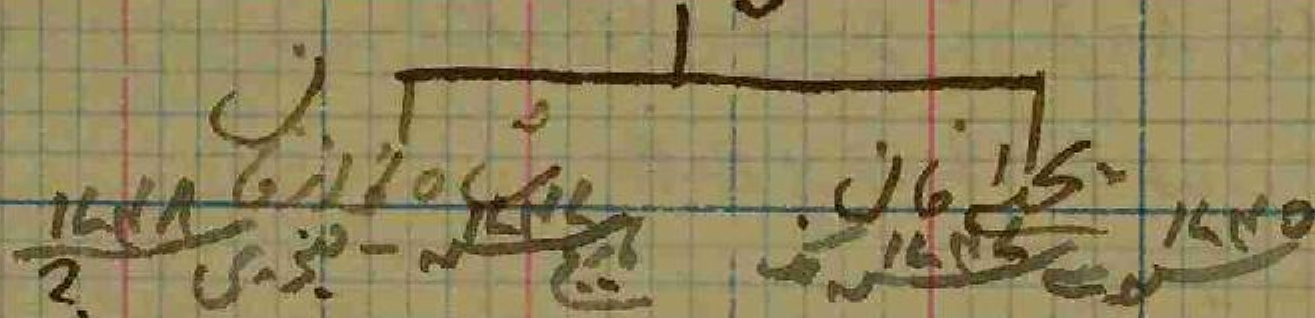
1748 Mir Mannu appointed Governor Lahore

1748 Death of Mohammed Shah & accession of [illegible] 1160 A-H.

M

عبد الصمد خان (۱۱۲۶ سے ۱۱۳۶)

ذکریا خان (۱۱۳۶ سے ۱۱۵۵)

A.D. 1715 to 1727 A.D. Sikhs quelled
A.D. 1728 Started plunder & predatory warfare in زکریا خان's time
& continued it for 20 years

۱۱۵۸ سے ۱۱۶۱

میر منو

زرد بیگ (بھکاری خان)
۱۱۶۵ سے ۱۱۶۵

آدینہ بیگ

مرزا خان

۱۱۵۵

تیمور ۱۱۷۱ ۱۱۷۰

آدینہ بیگ

۱۱۷۱

ماما جی

۱۱۷۳ سے

انبیاں

Continued

15

1748 April Dal Khalsa formed and Ram Rauni built near Amritsar. Jassa Singh Kalal, Charat Singh, [illegible] Singh & Karam Singh collects 5000 horses – this was named Dal Khalsa
[illegible]

Mir Mannu tries to suppress Sikhs & sends Adina Beg as governor of ~~Jullu~~ & Sangdar of Jullundur ~~to~~ for intrigue [illegible]

~~1758~~ 1751 Ahmed Shah makes his second invasion

~~1761~~ 1754 Ahmed Shah's third invasion. Dewan Kauramal is killed and Adina Beg proves treacherous to the Nawab.
Mir Mannu dies 3 months later & his Begum tries to run the Subedari

1755 Fourth invasion of Ahmed Shah
Prince Taimur made Subedar Lahore

V. A Smith 1756 Sack of Delhi by Ahmed Shah Durrani

A.D. **Sikhs occupy Lahore**

7

1756 Taimur turned out of Lahore by Sikhs & whose leader Jassa Singh mints ~~his~~ coins in his name سکہ زد در جہان بفضل اکال - ملک احمد گرفت جسا کلال

1758 Raghoba took possession of Lahore & occupied the whole of the Punjab. In 1759 Ahmad Shah reoccupies Panjab

Taimur turns Sikhs out of Lahore

Marhattas enter Punjab & turn out Ahmed Shah's men from Sarhind & Lahore

1761 Ahmed Shah's invasion against Marhattas & the second decisive battle of Panipat

Ahmed Shah returns to کابل after appointing زین خان as Subadar سرہند and خواجہ عبید as Subadar of Lahore

1762 Sikhs hold a council of war گرمتا at Amritsar

1762 Sikhs defeat خواجہ عبید and زین خان and his ally ~~[illegible]~~ بھیکن خان of مالیر کوٹلہ

19

1762 Ahmed Shah's invasion against the Sikhs & the bloody battle of ١٧٦١, ٦٢ ~~near~~ 20 miles from Ludhiana (15000 Sikhs killed)

Temple at Amritsar razed to ground & tank desecrated & filled up.

1763 Sikhs gather again and turn Zain Khan out of Sirhind & kill his ally [illegible]

~~Ala Singh~~

١٧٦٣ قصور پر قبضہ - زین خان کو مار لیا - اور سرہند فتح

1764 Abdali invades Punjab again - did not meet much success & appointed Baba Ala Singh Subedar of Sirhind ~~& returned soon after to Kabul~~ and Kabuli mal Subedar Lahore & returns Kabul

1764 Sikhs turn out Kabli mal & occupy Lahore (under گوجر سنگھ، لہنا سنگھ اور سوبھا سنگھ)

Strike a coin

دیگ و تیغ و فتح و نصرت بے درنگ
یافت از نانک گرو گوبند سنگھ

12 Sikh misls had sprung up by this year

21

1767 Abdali's last invasion against the Sikhs
Sikhs retreated - no fighting
Ala Singh's grandson Amar Singh recognised
as Subedar Sirhind -
12000 of his men left for Afghanistan without
any orders - followed by Ahmed Shah himself

" S. Charat Singh turns out Abdali's officers
from Rohtas fort & takes possession

~~Ko~~ Sikhs become the de-facto rulers
of the Punjab from this time

دیکھو [illegible] — ۱۶ صفحہ

22

A.D.

1763 - Kasur captured - Sirhind fell & Zain Khan slain

1760-1807 Tara Singh Gheba of Dallewalian misl flourished

The 12 misls

1 Bhangis — founder Jassa Singh Jat of Panjwar Dist. Amritsar, Jagat Singh follows
Possessions Lahore, Amritsar, Sialkot, Gujrat, Chiniot & Jhang Sial
Strength 10000 Sowars

2 Ramgarhias — founder Khushal Singh Jat of Banda's army — followed by Jassa Singh carpenter of Ramgarh ~~[illegible]~~ origin
Possession Part of Doaba [illegible], Batala, Kalanaur
Strength about 100 forts & 3000 Sowars

3. Kanhya — founder Amar Singh of [illegible] ~~of~~ distt Lahore followed by Jai Singh
Possessions in Doaba Bari Kalerian, Garhota, Hajipur Pathankot
Strength 8000 Sowars

4. Ahluwalia Founder Jassa Singh of Ahlu village
Possession Kapoorthala
Strength 3000 Sowars

5. Sukerchakia founded in 1751 by Charat Singh of [illegible]
Possession Gujranwala etc
Strength 2500 Sowars

6. Nakai Founder Hira Singh in Ahmad Shah's time —
Possession of [illegible] (i.e. [illegible]) Sharakpur, Gugera, Kot Kamalia upto [illegible]
Strength 2000 Sowars

7. Dallewalian Founder Gulab Singh of Dallewal near [illegible]
followed by Tara Singh Gheba
Possessions west of Sutlej
Strength 8000 Sowars

8. Nishanwalian founded by Sangat Singh & Mohar Singh the ensign bearers of [illegible]
Possession Ambala District — with a few villages west of Sutlej
Strength 12000 Sowars

26

10000
3000
8000
3000
2500
2000
8000
12000
12000
2000
2500
5000

70,000 Sowars Total Strength

9. Karorasinghia - founder Karora Singh
Possessions on west ~~east~~ bank of Sutlej right upto Karnal
Strength 12000 Sowars

10. Shahid or Nihang - founded by descendants of 40 Muktas -
[illegible] of Sutlej (should it not be left Bank)
Strength 2000 Sowars

11. Faizulapurian - founder Nawab Kapoor Singh of [illegible] of Banda's army -
Possessions on both banks of Sutlej
Strength 2500 Sowars

12. Phulkian founded by Phool, a Bhatti Rajput - ancestor of [illegible]
Patiala, Nabha, Jind, Kaithal
Strength 5000 Sowars

[illegible]

29

270

Maharaja Ranjit Singh

A.D. 1555 Ancestors of Charat Singh settled at سکرچک
First one to become Sikh was Buddhamal
in Guru Hari Rai's time, who afterwards
became Budh Singh

1730 married – 1752 d. His son Naudh Singh
Naudh Singh's son Charat Singh in خواجہ اوبید 's time,

1771 Died – His wife دیسائی
Mahan Singh his son

1779 Conquers Rasulnagar – renamed it Ramnagar

1782 Conquers Alipur (renames it Akalgarh) Manchar

2nd Nov 1780 Ranjit Singh born – Monday

1790 Mahan Singh dies in Sambat 1847 on 5th Baisakh

1793 A narrow escape of Ranjit Singh from حشمت خاں چٹھہ
while out hunting

1796 Ranjit Singh married to مہتاب کور at Batala بیاہ
daughter of سدا کور

1798 Ranjit Singh's 2nd marriage with مائی نکیں – ستگرہ میں قلعہ
راج کور، داتار کور mother of Kharak Singh

1798 Assumes reins of the misl

1795–1798 Shah Zaman invades Punjab thrice & occupies Lahore fort

1799 Ranjit Singh occupies Lahore at the invitation of the citizens

1800 Other misldars try to oust him fight at Bhasin near Lahore

Invades Jammu & takes Gujrat from Bhangis and Akhalgarh from S. Dal Singh

Usafali Khan, agent of the English comes to Ranjit Singh with precious presents

1801 Kharak Singh born 12 Phagun Sambat 1857

April 1801 Assumes title of **Maharaja** (Sambat 1858 [illegible])

Struck new coin with verses [illegible]

weight of Rupee تیرہ ماشے دو رتی

End of 1801 Subdued Qasur

Invades Kangra, Sujanpur

1802 Becomes پگ بدل بھائی with Fateh Singh Ahluwalia

1803 Multan besieged

[illegible]

دوابہ جالندھر کا دورہ

امرتسر کی فتح ۔ بھنگیوں کی توپ ملی

1803 تسخیر جھنگ و علاقہ اوچ

امرتسر کا دربار   فوجی اصلاحات

1805 Jaswant Rao Holkar enters Punjab and Amir Khan روہیلہ

کٹاس کے اشنان ۔ [illegible] کی بیعت

امر سنگھ تھاپا نیپالی جرنیل سردار ۔ گڑھوال اور نالاگڑھ کے بعد کانگڑہ پر چڑھائی کر آتا ہے + وہ بیسہ تھا، راجہ سنسار چند مہاراجہ کی مدد کا خواہاں [illegible]

1806 Birth of Sher Singh & Tara Singh twins from مہتاب کور d/o Sadakaur

1807 Invades Qasur again & annexes it
goes to Multan again
Fort Narayangarh besieged

1807 Dewan Mohkam Chand joins Maharaja's service

1808 Hilly country taken near Pathankot

دربار منعقد کرنا

تسخیر سیالکوٹ - اکھنور پر فتح کرنی

1808 تسخیر قلعہ شیخوپورہ

1808 Dewan Bhawani Dass comes from Afghanistan & takes service with مہاراجہ

جمعدار خوشحال سنگھ - تیجا سنگھ (رام سنگھ in 1817)

1808-1809 ستلج پار کی سکھ ریاستوں کا قبضہ

Aug 1809 تسخیر قلعہ کانگڑہ - گورکھا فوج سے جنگ

ریاستہ بر قبضہ

فروری 1810 تسخیر گجرات + خوشاب و ساہیوال وغیرہ کی فتح

تسخیر جموں - الحاق وزیر آباد

Shah Shujah comes to Punjab

ملتان پر یورش + علاقہ ڈسکہ کی فتح

منڈی و سکیت کی یورش

near کھیوڑہ پرگنہ ھلووال بر تصرف + تسخیر قلعہ کسک

قلعہ منگلا کی فتح

Sept 1811 | فیض اللہ پوریہ مثل کے مقبوضات کا الحاق

نکئی مثل کے مقبوضات پر تسلط

کنہیا مثل پر قبضہ

Shah Shujah comes to Lahore

Koh-i-Nur affair

Jany 1812 Shahzada's Kharak Singh's marriage

May 1812 نومبر - راجوری اور اکھنور پر چڑھائی

Nov 1812 Wazir Fateh Khan of Kabul meets مہاراجہ at Rohtas - join in an invasion of کشمیر

March 1813 Attak Fort taken possession of

13th July 1813 First battle between Sikhs & Pathans. Sikhs win

Oct 1813 Preparations for attack on Kashmir

April 1814 Kashmir attack fails

Oct 1814 Dewan Mohkam Chand dies

برٹش گورنمنٹ کا ایلچی عبدالنبی خاں [illegible]

1813 Dewan Ganga Ram is sent for from Delhi by Dewan (کشمیری پنڈت) Bhawani Das for Acct Dept

1815

Jany 1816 مہم راجوری و بھمبر

تسخیر نورپور و جسوان +

وادی کانگڑہ ۔ مہاراجہ کا مکمل تسلط

March 1816 بہاول پور کا دورہ ۔ ملتان کا محاصرہ

علاقہ منکیرہ کا دورہ

دوآبہ چناب کا دورہ

علاقہ اوچ کی تحصیل ۔ دائرہ دین پناہ

Oct 1816 Prince Kharak Singh made heir apparent —

(ربع ملک)

رام گڑھیہ مثل کے مقبوضات کا الحاق ۔ سکھ مثلوں کا خاتمہ

1817 مٹھہ ٹوانہ کی یورش

مہاراجہ کی بیماری ۔ و سردار نہال سنگھ اٹاری والا کی قربانی

ہزارہ کی مہم یورش ملتان ۔ محاصرہ ملتان ۔ قلعہ کی فتح

و قلعہ پر قبضہ + تاریخ فتح ملتان

در ہزار و ہشت صد ہفتاد و پنج

فتح شد ملتان بعد از جنگ

Oct 1818 Starts for Peshawar & subdues it

1819 Invasion of Kashmir – Srinagar taken

Oct 1819

ملتان و بہاولپور کا دورہ

Kashmira Singh & Multana Singh born at Sialkote from رتن کور – دیا کور

شو دیش پور ال [illegible]

Dewan Ram Dayal g. son of محکم – Killed

May 1820 William Moorecraft Came to Lahore for buying horses for the Company in Turkestan

Oct 1821 Rani Sada Kaur imprisoned

کنہیا مل کا [illegible]

فتح منکیرہ و ڈیرہ ~~اسمعیل~~ خان

March 1822 General Ventura & Allard arrive at Lahore

Dec 1823 – March 1824 Peshawar finally taken

Akali Phoola Singh is Killed

Sept 1823 Ramanand ~~[illegible]~~ رئیس of Amritsar died

ڈیرہ غازی خان [illegible]

Dec 1823 Raja Sansar Chand Katoch dies

July 1825 Misr Dewan Chand dies

1824 General Ventura marries an English lady

1826 Maharaja falls ill – English doctor Murray attends

1827 Severe earthquake in Kashmir

Virulent Cholera in Lahore

1827 Sikh mission فقیر عزیز الدین - دیوان موتی رام to Simla to wait on Lord Amherst

April 1828 Mian Dhian Singh made a raja as also ہیرا سنگھ

1828 - 1831 خلیفہ سید احمد کی شورش - سید احمد کی وفات مئی ۱۸۳۱ء

1826 نظام حیدرآباد، کابل دوست محمد آیا + ہرات و بلوچستان

کے ایلچی + سرکار انگریزی کے تحائف

~~July~~ Oct 1831 Lord Amherst meets Maharaja at Ropar

ڈیرہ غازی خان پر تسلط 1831

1832 گل بہار بیگم رقاصہ کا عقد

Famine in Kashmir

1833-35 Shah Shujah tries for Kabul again

1834 Sikh governor appointed at Peshawar [illegible]

1834 فتح لداخ

March 1837 Kanwar Nau Nihal Singh's marriage

46

April 1837 Battle at Jamrud. Sardar Hari Singh killed
1838 Sikhs & English join in an attack on ...

27th June 1839. Maharaja Ranjit Singh dies

Bibliography referring to Ranjit Singh's times

(1) خالصہ دربار ریکارڈ — جلد اول و دوئم مؤلفہ سیتا رام کوہلی — چالیس لاکھ کاغذات ہیں

written bet. 1833 & 1836 at Maharaja's desire.
(2) ظفرنامہ رنجیت سنگھ — بزبان فارسی — مصنفہ دیوان امرناتھ — 1928 سنہ میں چھپا
son of Raja Dinanath

(3) عمدۃ التواریخ — مصنفہ منشی سوہن لال — بزبان فارسی + کرال یا دفترہ ہے — ڈائری کی شکل میں — مستند اور صحیح ہے
Published in 1885 A.D.

(4) تواریخ پنجاب — مصنفہ بوٹی شاہ — بزبان فارسی — ابھی مسودہ کی شکل میں ہے — اور چھپا نہیں گیا
in Public Library, University Libr & Dr. Singh College Library. Had seen Sohan Lal's

(5) فتح نامہ ملتان و کشمیر وغیرہ مصنفہ گنیش داس سیگل بزبان ... (... میں) — ابھی مسودہ کی شکل
well informed, fresh sources, & contemporary

Published in 1834 A.D. — (6) تواریخ مہاراجہ رنجیت سنگھ — مصنفہ ...
Based on Murray & Wade's Reports to the Governor General

Published in 1846 A.D. (7) تواریخ سکھاں — مصنفہ سید ... — نمبر ۳ اور ۴ بزبان ... ہے

Published in 1849 A.D. (8) تواریخ سکھاں مصنفہ کنہیا لال + رنجیت سنگھ کی وفات کے بعد ...

Published in 1840 A.D. (9) مہاراجہ رنجیت سنگھ کا دربار مصنفہ ولیم اوزبرن

Published in 1845 A.D. (10) تواریخ پنجاب مصنفہ لفٹیننٹ سٹینباخ

(11) مٹکاف صاحب کی خط و کتابت

Published in 1798 A.D — (12) سفرنامہ فارسٹر صاحب
سکھ مثلوں کا حال چشم دید

Published in 1839 A.D. — (13) سفرنامہ الیگزینڈر برنز

Published 1838 — (14) سکھ اور افغان مصنفہ شہامت علی (انگریزی مشن کے ساتھ ۱۸۳۶ء میں) زبان انگریزی

(15) سفرنامہ مورکرافٹ صاحب ۔ (۱۸۱۹ء کے قریب تبت و لداخ جاتا ہوا لاہور میں
ٹھیرا ۔ مسٹر ولسن نے اسکی ڈائری چھپوائی)

(16) سفرنامہ بیرن ہیوگل صاحب ۔ (۱۸۳۲ء کے قریب کشمیر جاتا ہوا مہاراجہ کے پاس ٹھیرا)
بزبان جرمن ۔ انگریزی ترجمہ از مسٹر جروس

(17) سفرنامہ ڈاکٹر ہانگبرگر (پینتیس برس ہندوستان میں مہاراجہ کے دربار میں
ڈاکٹر و بارود خانہ کا افسر

(18) سفرنامہ سر ہنری فین (لارڈ آکلینڈ کے ہمراہ مہاراجہ کے ساتھ ملاقات کی
۱۸۳۵ء سے ۱۸۳۹ء تک ہندوستان میں تھا

Published 1865 A.D. — (19) روسائے پنجاب مصنفہ سر لیپل گرفن
سرداروں کے مفصل حالات

(20) مہاراجہ رنجیت سنگھ مصنفہ سر لیپل گرفن

(21) تواریخ پنجاب مصنفہ سید محمد لطیف سنہ ۱۸۹۲ + یہ سب اوپر کی کتابیں بزبان انگریزی ہیں

(22) ڈاکٹر لوگن اور مہاراجہ دلیپ سنگھ - مصنفہ لیڈی لوگن Published in 1890

(23) سکھوں اور انگریزوں کا جنگ مصنفہ سر - جی - گف

(24) آرمی آف رنجیت سنگھ - مصنفہ سیتا رام کوہلی
(بطور مضامین جرنل آف ہسٹری مدراس کے سنہ ۱۹۲۲ تا ۱۹۲۶ میں شائع

(25) یوروپین ایڈوینچررس - مصنفہ سی - ٹی - گرے Published recently (1932)

(26) تواریخ پنجاب - مصنفہ رائے بہادر کنہیا لال - بزبان اردو
Based on above sources

(27) تواریخ مہاراجہ رنجیت سنگھ مصنفہ بھائی پریم سنگھ ہوتی مردان
بزبان پنجابی - کافی محنت اور تحقیقات کے بعد شائع ہوئی ہے

---

(28) مولوی احمد بخش چشتی نے سنہ ۱۸۱۹ سے ۱۸۶۰ تک کی مسلسل روزانہ کی ڈائری
بیس جلدوں میں مرتب کی تھی یہ مسودہ ابھی تک ان کے وارثوں کے پاس موجود ہے +

Notes from Introduction to [illegible]
by
Sitaram Kohli M.A.

53

59

Captain Wade (Officer of Ludhiana Residency) and Captain Murray ~~Agent~~ Resident in charge of Ambala Agency were asked by the Governor General to report on the life of Maharaja Ranjit Singh. They used to visit Lahore Darbar often. انہوں نے خوشوقت رائے
اور دیگر اخبار نویسوں سے جو سرکار انگریزی کی طرف سے مہاراجہ کے دربار
میں متعین تھے واقعات حاصل کئے - یہ اخبار نویس علم تاریخ سے
واقف نہ تھے - واقعات کے ساتھ ہی انہوں نے کئی قسم کی مبالغہ آمیز اور بازاری گپیاں
بھی درج کر دیں جو ویڈ اور مرے نے اپنی رپورٹوں میں درج کر دیں اور ان سے پیچھے اور لوگوں
نے نقل کر لیں Wade was given a copy of Sohan Lal's book
in 1831. His manuscript with Capt Wade's observations is still in Royal Asiatic Society's Library. He believes it to be a true and accurate ~~account~~ record of Ranjit Singh's wonderful life

98

Week Day

1st Sunday
2 Monday
3 Tuesday
4 Wednesday
5 Thursday
6 Friday
7 Saturday

مہینہ	دن	
محرم	۳۰	عشرہ محرم پہلے دس دن
صفر (Some years صفر)	۲۹	چہلم ۲۰
ربیع الاول	۳۰	بارہ وفات اور مولود شریف
ربیع الثانی	۲۹	
جمادی الاول	۳۰	
جمادی الثانی	۲۹	
رجب	۳۰	
شعبان	۲۹	
رمضان	۳۰	روزے اور الوداع
شوال	۲۹	یکم کو عید الفطر
ذیقعد	۳۰	
ذالحجہ	۲۹ or 30	دسویں کو عید یا عید الضحیٰ

Leap years of A.H. 2nd, 5th, (7th or) 8th, 10th 13th, 15th, (18th or) 19th, 21st, 24th (26th or) 27th and 29th years of a cycle of 30 years, the first being of 29 years

A.H.	A.D.	A.H.	A.D.	A.H.	A.D.
0	622	646	1249	1384	1974
34	655	680	1282	1338	1919
68	688	714	1315	1348	1929
102	721	748	1348	1358	1939
136	754	782	1381	1360	1941
170	787	816	1414	1368	1948
204	820	850	1447		
238	853	868	1479		
		884	~~1480~~		
272	886	918	1512		
306	919	952	1545		
340	952	986	1578		
374	985	1020	1611		
408	1018	1054	1644		
442	1051	1088	1677		
476	1084	1122	1710		
		1146	1733		
510	1117	1156	1743		
544	1150	1180	1776		
578	1183	1214	1809		
612	1216	1248	1842		
		1282	1875		
		1316	1908		
		1350	1941		

P.T.O.

from Abul Fazal's Life ١٠١١

A. H	A.D
954	1546
964	1556
962	1555 ?
977	1571 ?
981	1575 ?
1011	1602

مسلمان فقیروں کے خانوادہ ترتیب
قیام یا اجرا - کل تعداد ۸۸
صدیقیہ - اویسیہ - الوانیہ - بسطامیہ
قادریہ - ادہمیہ - رفاعیہ - چشتیہ
سہروردیہ - شاذلیہ (سنوسیہ) - مولویہ
قلندریہ - بکتاشیہ - حروفی - خلوتیہ
بقائیہ - مشیخیہ - کرزازیہ - طیبیہ
درقاویہ - ہنسلیہ - تجانیہ - رحمانیہ - نقشبندیہ
مدانیہ (حمزہ الحمدانی) - خلیقیہ - سنوسیہ

Those represented in India are marked in red

Some Hijri years with corresponding A.D. years taken from Sell's The Religious Orders of Islam

A.H.	A.D.	
149 —	766	Alwania Order founded by شیخ الوان
261 d. —	874	Bistamiya Order — بایزید بسطامی کی مرگ
427 —	1049	Marabouts مرابط فرقہ فقیروں کی شاخ
561 d. —	1165	Qadriya مرگ عبدالقادر جیلانی
578 d. —	1182	Rifáia احمد الرفاعی کی مرگ یہ سال / عبدالقادر کا بھتیجا تھا
537 d. —	1142	Chestia — معین الدین چشتی (عبدالقادر کا مرید)
623 d. —	1226	Suhrawardiyya — مرگ شہاب الدین سہروردی
656 —	1258	Shádhiliyya founded
672 d. —	1273	Maulaviyya مرگ مولانا جلال الدین رومی
719 d. —	1319	Naqashbandia مرگ ... محمد بہاؤ الدین نقشبندی
724 d. —	1323	Qalandrea مرگ ... یوسف قلندری بانی
738 d. —	1337	Baktashia مرگ حاجی بکتاش
800 d. —	1397	Khilwatiyya مرگ عمر الخلوتی
922 d. —	1516	بعض کا خیال ہے کہ بکتاشیہ کا بانی بالیم بابا تھا ۹۲۲ھ میں
960 d. —	1552	Bakayiyya مرگ احمد البقائی
1013 —	1604	Shaikhiyya founded by سیدی شیخ
1016 —	1607	Karzáziyya founded
1090 —	1679	Zayyibiyya founded.
1114 d. —	1702	Hansaliyya سید ابن یوسف حنسلی
1196 —	1781	Tijaniyya founded by محمد ابن سلار التجانی
1208 d. —	1793	Rahmaniyya f مرگ عبدالرحمان (قریباً) (مراکش میں)
1206 b. —	1791	Sanusiyya سیدی محمد بن سید علی بن سنوسی کا جنم

A.H.	A.D.
1293 —	1876

The last Religious Order came into existence

728 —	1327
362 —	972
508	مرگ حسن بن صباح
1300 —	1882

Le

...no
...jri
900
925
926
927
930
940
950
95..
958
959
960
970
980
990
992
993
1000
1010
1020

…jri	A.D.		
900	Wednesday Oct 2nd,	1494	✓ Ot.
925	Monday January 3rd,	1519	"
926	Friday Dec 23rd,	1519	"
927	Wednesday Dec 11th,	1520	"
930	Tuesday Nov 10th,	1523	"
940	Wednesday July 23rd,	1533	"
950	Friday April 6th,	1543	"
957	Sunday Jany 19th,	1550	"
958	Friday Jany 9th,	1551	"
959	Tuesday Dec 29th,	1551	"
960	Sunday Dec 18th,	1552	"
970	Monday Aug 31st,	1562	"
980	Wednesday May 14th,	1572	"
990	Friday Jany 26th	1582	"
992	Saturday Jany 4th	1584	"
993	Thursday Dec 24th	1584	"
1000	Saturday Oct 9	1591	"
1010	Monday June 22	1601	"
1020	Tuesday March 6	1611	

58

38
30)1110
90
210
240

33)1110(3
99
120

	1030	Thursday Nov 16th	1620	C.E. St.
	1040	Saturday July 30th	1630	"
	1050	Monday April 13th	1640	"
	1059	Friday Jany 5th	1649	"
	1060	Tuesday Dec 25th	1649	"
	1070	Thursday Sept 8th	1659	"
	1080	Saturday May 22nd	1669	"
	1090	Monday Feb 2nd	1679	"
	1100	Tuesday Oct 16th	1688	"
	1092	Tuesday Jany 11th	1681	"
	1093	Saturday Dec 31st	1681	"
	1110	Thursday June 30th	1698	"
38 years more in A.H.	1120	Friday March 12th	1708	"
	1126	Wednesday Jany 6th	1714	"
	1127	Monday Dec 27th	1714	"
	1130	Sunday Nov 24th	1717	"
	1140	Tuesday Aug 8th	1727	"
39 years more in A.H.	1360	Wednesday Jany 29th	1941	"
	1361	Monday Jany 19th	1942	"

A.D.
712- Arab invasion of Sindh
1001- Mahmud of Ghazni's first invasion of India
1186- Muhammad Ghori overthrew the last Ghaznavid at Lahore
1206-10, Kutub-ud-din Aibak the first Slave Sultan Delhi
1221-22 Chingiz Khan's invasion of India
1240- Mongols hold all Russia tributary
1258- Destruction of Bagdad by Halaku
1260-96 Kubla Khan Halaku's brother rules from Hungary to China.
1271-96- Travels of Marco Polo
1286- Death of Balban the greatest Slave king
1290- Jalal-ud-Din Firuz Khalji's accession
1296-1307- Repeated Mongol incursions in the Punjab
1303- Sack of Chitor by Ala-ud-Din Khalji
1310-11, Malik Kafur carried Muslim arms to [illegible]
1318- End of the Yadava Kingdom of Deogiri [illegible]

1321-51 Md Tughlak rules at Delhi - Empire extends over all India
1334-42 Ibn Batuta in India
1336- City of Vijaynagar founded
1337-38. Accession of Shah Mir, first Muslim ruler of [illegible]
1338- Independence of Bengal
1342- Prolonged famine in India
1347- Foundation of Bahmani Kingdom in the Deccan
1351-1388- Reign of Firoz Shah Tughlak
1398-99 Timur's invasion of India [illegible]
1399-1414 Anarchy [illegible]

1396 - [illegible]
1394-97 [illegible]

Hindu Solar Month

ਮੇਖ Vaisakh
ਬ੍ਰਿਖਭ Jeth
ਮਿਥੁਨ Asadh
ਕਰਕ Sravan
ਸਿੰਘ Bhadrava
ਕੰਨਿਆ Asuj
ਤੁਲਾ Kartika
ਬ੍ਰਿਸ਼ਚਕ Maghar
ਧਨੁਖ Pos
ਮਕਰ Magh
ਕੁੰਭ Phagan
ਮੀਨ Chaitra

1417-67 Zain-ul-Abidin – King of Kashmir [illegible]
1400-70 Ramanand
1440-1518 Kabir — 1470 Mirabai born
1469-1539 – Nanak — 1473 Copernicus born
~~1485~~ Chaitanya born — 1484 – Babar born

Lodis 1451 (بہلول) – 1489 (سکندر) – 1517 (ابراہیم) – 1526 — 75 yrs

Syeds 1414 – 1451 in order (1) خضر خان (2) مبارک (3) محمد (4) علم — 37 yrs

Umayyads (دمشق)	Abbasids (بغداد)	عثمانی ترک
خاندان امیہ	عبدالعباس ۷۵۴ء مرگیا	۱۲۹۹ء
معاویہ ۶۶۰ء	المنصور ۷۵۴ء سے	عثمان اول
یزید ۶۸۰ء	المہدی ۷۷۵ء	بایزید II ۱۳۸۹ء تخت پر آیا
مروان وغیرہ	ہادی ۷۸۵ء	سلیم اول ۱۵۱۲ء
عبدالملک ۶۸۵ء	ہارون الرشید ۷۸۶ء	سلیمان I ۱۵۲۰ء سے ۱۵۶۶ء تک the magnificent
جانشین عبدالملک ۷۰۵ء تک	مامون ۸۱۳ء تک	ابراہیم ۱۶۴۰ء تخت نشین
ولید اول ۷۱۵ء	المعتصم باللہ ۸۳۳ء	عبدالحمید اول ۱۷۷۳ء تخت نشین
حجاج - سندھ بن اسکے وقت تھا	واثق ۸۴۲ء	عبدالحمید ثانی ۱۸۷۶ء تخت نشین
مروان آخری بادشاہ ۷۵۲ء	المتوکل	
کل ۹۲ برس	مستعصم باللہ	

معاویہ	۴۱ھ سے ۶۰ء ہجری
عبدالملک	۶۵ سے ۸۶ ہجری
ہشام	۱۰۵ سے ۱۲۵ ہجری
عمر	

۱۵۱۴ء میں سلیم کی لڑائی شاہ اسمٰعیل صفوی سے

مقام چالدران اور فتح شام و مصر جو فتح کیا اور عرب و مصر بھی ان کا ایک صوبہ بنادیا

خلیفہ متوکل کو پکڑ کر لے آیا اور اسنے اپنی خلافت سلیم کے نام لکھدی اور سلیم خلیفۃ الاسلام بنا

Suleman the Magnificent was the most brilliant in Turkish history — عظیم الشان

گویا یہ ترکی کے بادشاہوں کے لئے خلافت بھی شامل ہو گئی

۱۴۸۱ء سے ۱۵۱۲ء تک بایزید ثانی بادشاہ رہا ترکی کا -

His long reign was not a glorious one for the Sultan was a very lethargic & incompetent ruler. Prince Jem mutinied

Under the weak Abdul Hamid I (1773–1789) the financial position of the empire was bad, and the troops did not receive the large donations usually given to them on the accession of new sovereign, consequently they became demoralised. Under these circumstances the Turks were compelled to accept the terms laid down in the treaty of Kaynarji in 1774. No previous Sultan

had ever been asked to accept such onerous terms, and the treaty shows how great a step had been taken towards the dissolution of the Ottoman Empire. By it the Crimea was declared independent under its own Khan. Moldavia & Wallachia were under the protection of Russia, they were practically Semi-independent States. Greek traders were permitted to sail under the protection of the Russian flag which was an important step in the development of the spirit of independence now arising in that long subjugated land. Turkey also had to pay a large war indemnity & by article VII of the treaty the Sublime Porte undertook to protect عیسائی اور عیسائی گرجوں کی حفاظت اپنے ذمہ لی

۱۷۸۳ میں روس نے کریمیا اپنے میں ملا لیا اور ۱۷۸۶ میں [illegible] -

All this roused the Turks to action + [illegible] ۱۷۸۷ میں [illegible] -

and in 1788 war was again declared & was conducted with very much savagery on both sides. The Russian successes so affected Sultan Abdul-Hamid I that he died.

Buildings and Gardens

Humayun's mausoleum at Old Delhi completed early in 1569

Fatehpur Sikri was the seat of the Imperial Court from 1569 to 1584, wall paintings from 1570 to 1585

Tomb of Itimad-ud-Daula near Agra erected about 1628 by Empress Nur Jehan 1622

Mausoleum of Akbar erected between 1605-1612

Taj Mahal was commenced in 1631 a few months after the death of Empress Mumtaz Mahal, was not finally completed until 1655. Maulvi Moin-ud-Din Ahmad awards the credit of the design to one Isa Afandi, a Turko-Indian. Onyx, jasper, cornelian etc used

Shahi Masjid at Lahore completed in 1674

Sidi Sayyid's mosque in Ahmedabad built about 1500 A.D

Painting - Bihzad of Herat; Aga Mirak his pupil (in the reign of [illegible] and Shah Ismail founder of [illegible]

Special kinds of paper & pigments etc were introduced i[illegible]

[illegible] sheets of paper & pigments, were introduced in
Akbar's time. Paper was imported from Persia.

Glazed tile-work on the minaret of Wazir Khan's mosque at
Lahore

Vernag garden in Kashmir - Date on the wall of the
reservoir 1609 A.D "The king raised this building to
the skies: the angel Gabriel gave its date - 1609"

Shalamar garden at Lahore - commenced in 1634

Shalamar Bagh at Delhi built by Azu-n-nisa, one
of the wives of Shahjehan ~~in 1793~~ described by an English officer in 1793
It was in this garden that Aurangzeb was first crowned, after
the deposition of his father, & it was here that he made
his first halt on his journey to Lahore and Kashmir in 1664

Garden at Pinjor (Panchpura) built by Fadai
Khan, foster brother of Aurangzeb

Dates & Notes from

Dates & Notes from
Imperial Agra of the Moghals
by K. C. Mazumdar M.A

Introduction In the royal palace women were considered to be an object of luxury and enjoyment and were denied any social status of their own. There are instances to prove that they were purchased for the emperor in the open market. The renowned Udaipuri Begum of Aurangzeb, the most scrupulous of the Moghal Emperors had been purchased by his eldest brother Dara on whose execution she was welcomed into the harem of Aurangzeb. Etmad-uddaula the father of Nur Jehan tells us that as many as 5000 women resided in the Moghul harems, employed in different capacities. The male issue of some of these women had to undergo solitary confinement for life lest they should assert their rights when set free.

Hawkins who was very intimate with Jahangir says that the daily expenses of the Emperor's harem were thirty thousand rupees, and that the emperor generally visited his women at noon after which he held the Darbar or watched the elephant fights.

Sir H. ~~Ha~~ Bamford Governor C.P. says in foreword:- In spite of the splendour of the public life of the Moghul Emperors the discomfort of their private ~~life~~ lives must have been great. Making every allowance for the fact that the living rooms of the Emperor & his suite as they stand today were expanded by shamianas erected in the surrounding courtyards accomodation was cramped according to the standards of today. It may be presumed that they built to suit their tastes. The Emperor had no palatial office in which to work in privacy possibly because he had no files and his imperial record room would be condemned as inadequate for a modern Tehsil. The great Moghul Emperors were essentially touring officers whose home was in the camp whose places were mere temporary halting places in their rounds of visits of inspection to all quarters of their dominions. It was when

the Emperor settled down in his capital at Shahjahanabad that the decay of the dynasty began. Here is a moral in this for the present day.

آئینِ دربار

Each & every petitioner, from the highest nobleman to the meanest peasant had to prostrate himself before the throne when summoned to the imperial presence. Only this disgraceful practice was relaxed for a time during the reign of Shahjahan. When addressing the emperor the courtiers had to bend low & speak "in a bondman's key with bated breath & whispering humbleness."

مینا بازار

نوروز کے دن مینا بازار لگتا تھا - جس میں امراء اور راجاؤں کی
عورتیں دکانیں لگاتی تھیں اور بادشاہ اور بیگمات آ کر خریدتی
تھیں + نوک جھونک ہنسی تمسخر ہوتا تھا - اور معمولی سی چیزوں

On such occasions کی بڑی عمر قیمت دی جاتی تھی
His Majesty spent much money; and the important affairs of harem people, marriage contracts & betrothals of boys & girls, were arranged at such meetings. The Rajas & Omrahs sent their ladies to the Bazar so that they might pick up an acquaintance with the chief Begums of the Imperial household.

---

(۱) نور جہاں کی ماں عصمت بیگم جسنے عطر ایجاد کیا +
(۲) ممتاز محل شاہجہاں کے ساتھ برہانپور میں تھی - جب زچگی میں اسکی موت ہوئی +
(۳) آگرہ ستارہویں صدی میں جمنا کے کنارے نیم دائرہ کی شکل میں بندہ ۱۵ میل لمبا اور اندازاً ساڑھے سات میل چوڑا تھا + شہر میں جو غیر دکان اور زیادہ تر کچے* معمولی مکانات تھے اور غریب لوگ یا انگریز بستے تھے + امراء کے محلات شہر کے باہر تھے اور بہت اچھے لگتے تھے + شہر مجموعی ایک گاؤں کا مجموعہ تھا +
آگرہ اصل میں بہت پرانے دنوں سے آباد ہے + ابراہیم کے وقت میں بھی بنا ہوا گیا تھا + آجکل کے آگرہ ... تھے + ۱۴۷۵ء میں
بادل سنگھ نے یہاں ایک قلعہ بنایا جسکا نام بادل گڑھ تھا + ۱۴۹۲ء میں سکندر لودی
نے اپنے نام پر سکندرہ آباد کیا اور دار السلطنت دہلی سے اٹھا کر یہاں سکندرہ میں لے آیا +
His son Sultan Ibrahim (۱۴۹۲ء میں دریا کے اس پار ... کا)
Lodi ruled at Agra until his defeat and death at the battle of Panipat in 1526 Babar sent his son Humayun to Agra to seize the treasury... Rani of Gwalior

* No brick houses could be seen throughout the city as there was no middle class. It was not till the commencement of the 19th century that a properly constituted middle class made itself felt as a power in India.

To obtain wealth & prosperous was to court troubl[e]

presented Humayun with a diamond (1303?)
Ibrahim's mother made an attempt to kill Babar by administering poison in food ([illegible]). Babar ~~reached~~ reached Agra in summer & felt the heat very much. He laid the foundation of [illegible] on the right bank of the Jamuna [illegible] 935

Agra remained capital till Shah Jahan's time when new Delhi Shahjahanabad was ~~bu~~ built.

It is said in Ain-Akbari:- "In former times Agra was a village dependent upon Bayana where Sikandar Lodi kept his Court."

The importance of Agra was chiefly due to its situation on the banks of the Jamuna, which at one time was high way for traffic between the rich plains of Bengal & the very heart of

to appear wealthy & prosperous was to court trouble.

Hindustan. The name "Agara" also appears in Ptolemy's Geography written in the 2nd century A.D. Even in prehistoric times it was a fortified place, being the frontier defence of the Aryans. While many places in the district are associated with the Pandavas by tradition. At the time of Raja Kansa it was a Hindu stronghold being known by the name Agraban.

(ٹولمی کا آگرہ Agara یہ وہی ہے جو کتاب کا لکھا اندر کے قریب ہے
اور جہاں سے آگرہ والا نسبت آیا ہیں +)

Humayun succeeded his father at the age of 23 and was duly crowned at the Char-bagh palace

اعتماد الدولہ کا مقبرہ نورجہاں بیگم کی بنوائی سنہ ۱۶۲۲ء اور ۱۶۲۸ء کے درمیان بنا +
قلعہ کے اندر مثمن برج شاہجہان نے ۱۶۲۹ء کے قریب - اور خاص محل جہاں آرا بیگم کی
تجویز سے ۱۶۳۶ء میں - جامع مسجد جہاں آرا کی تجویز سے ۱۶۴۴ء اور
۱۶۴۹ء کے درمیان
جہاں آرا کی شادی نہیں ہوئی کیونکہ شہزادیوں کی شادی کے قابل ... نہیں تھی
ہیں + (دیگر بیش ...) اور بادشاہ نے ناظر خان ایرانی امیر کو دربار میں زہر دلا
پان دیا + اور خود باپ بیٹی کا ناجائز محبت کا وقت ... تھا) - وہ ایک خوبصورت
See Bernier
اور عقلمند عورت تھی

Shivaji attended the Imperial court in May 1666 & escaped in August three months after.

آگرہ میں شیواجی محل میں
فولاد خان کی پہرہ داری میں قید رکھا گیا + اور آگرہ کی کوٹھی ... کے ... سے بھاگے

Classes & Masses. (See page 66 above)

Even during the palmy days of the [illegible] for the life & property of subject were not safe. Travelling was extremely risky, as all roads and rivers in Oudh, Gwalior, Rajputana, Malwa, Rewa & the Nizam's dominion were infested by Thugs, the

assassins, the devoted worshippers of Kali. It was worse in Bengal. Even as in 1666 the road from Agra to Delhi, the most frequented road of the time was infested

941/40 = 24 a year by them. A Thug named Bahram took as many as 941 lives in 40 years & another named Fatah Khan murdered 508 persons

[illegible] in 20 years (average more than two a month)

[illegible]

As a matter of fact, it was not considered to be a part of the duty of the Civil Government to keep the road safe for the wayfarers. So long as the imperial treasury was kept well-supplied with revenue, the

safety & comfort of the subjects were of little or no concern to the rulers..... Life was hard discomforts many & personal liberty a dream & hallucination. At home & abroad peace of mind was a thing beyond conjecture. The people had no rights as against the State. Even the highest officials were at the beck & call of the Emperor all the 24 hours. The standard of morality was very low & usual corruption prevailed. There was no moral or social check prohibiting a man from marrying as many women as he liked, or keeping them in his employ for immoral purposes, as this sort of libertinism was the order of the day.

Humayun succeeded his father in December 1530.
(aged 23)

The young prince was courteous, brave and accomplished, but was lacking in resolution and force of character. At the time of his accession to the throne he had three formidable rivals: his brother کامران at Kabul, the Afghans in the East, and Bahadur Shah, the King of Gujrat, who was fast approaching towards Agra. Babar had only curbed Northern India which still remained unconquered. Sher Khan the Afghan chief had never given up his dreams of sovereignty. During Humayun's absence in Bengal to reduce the Afghan power his brother ہندال came over to Agra and proclaimed himself emperor. In the meantime, Sher Khan proclaimed himself Sultan in Bihar under the title of Sher Shah.

[illegible]

داؤد خان

When these tidings reached Humayun in Bengal, he was soon roused to action and proceeded with his army to Buxar where he was suddenly checked by Sher Shah. Humayun's army was in a grievous plight & there was no hope of getting any help from Agra as the country around was entirely in the hands of the enemy. A treaty was arranged & Humayun made ready to retire. But suddenly at break of dawn, the Afghan army fell upon the unwary Moghuls and slew them almost to a man. Humayun returned to Agra in 1539 almost unattended his life being saved by a water carrier who helped him across the Ganges on his water skin.

Humayun next tried to unite with his brothers Hindal, Askari & Kamran, but in vain. In the battle that was fought near Kanauj in 1540 Humayun sustained a severe defeat at the hands of Sher Shah & led a wandering life till 1555

In 1542 while Humayun was passing through the deserts of Rajputana & Sindh, a son was born to him at Umarkot who came to be known afterwards by the name of Akbar, the Great ([illegible])

[illegible]

In 1545 Sher Shah died at Kalinjar fighting with the Rajputs & in the course of next ten years the Afghan power gradually dwindled

73

1545 into insignificance at the hands of his
1555 successors. In 1555 Humayun came
down from Kabul with a small army &
took Agra & Delhi from Sikandar Sur
one of Sher Shah's nephews who had pro-
claimed himself monarch. ~~at Panipat~~

شاہزادہ اکبر نے جلی عروف تیرہ برس کی تھی - اسی شکست بادشاہی کا بڑا کام دکھایا
1556 In Jany 1556 Humayun died in the
49th year of his age   ہمایوں بادشاہ از بام افتاد

Akbar ruled over Hindustan for nearly half a
century
1556, 5th of Nov, battle of Panipat with Hemu
بقال
1558 Akbar took up his quarters in the old
fort of Badalgarh at Agra
1560 Akbar took the reins in his own hand from
Bairam Khan, who was Humayun's sister's
husband
1562 Akbar (1562 aged 20 yrs) married the daughter of
Raja Behari Mal of Amber (Jaipur)
& made him a general of 5000 horse.

74

1666
1585
81

9
12
14 | 108
8 | 108
7 | 5

W
1 2 3 4 5 6
W
7 8 9 10 11 12 13 14 15
W
D

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14

1492. Sikandra Lodi takes Agra, founds Sekandra outside Agra & builds baradari, which Humayun used for the burial of his mother مریم زمانی in 1623

1603 Tomb of Akbar at Sikandra founded by Akbar and finally completed in 1613 by Jehangir who built the fifth story (cost Rs 15,00,000/-)

1764 / 1674 Jats of Bharatpur occupied Agra, desecrated the tomb of Akbar, took out his bones & burnt them.

1905. Lord Curzon rebuilt the minarets over the Main gate of Sikandra

---

1527 Babar encamped at Sikri and after he defeated Rana Sanga, named the place شکری

1479 Sh. Selim Chisti born at Delhi, and after spending 85 years of his life in Mohammadan places of learning in Syria, Arabia etc. settled at

1564 Sikri in 1564, where the mason-residents

built him a mosque of red sand stone.

Akbar married Behari Mal's daughter 1562

[illegible]. He was 20 years old then

Akbar paid a visit to Sh. Selim and 1569

as a result of his blessings Jehangir was

born at Sikri in Rang Mahal built near 1570

the mosque for the queen [illegible]. Akbar was

27 years of age then & had no issue upto

then. He shifted his capital to Sikri

and a city sprang soon, being completed in 1574

in which year Agra fort was also built.

Fatehpur Sikri was the emperor's residence upto 1583

after which Akbar took his seat of govt to Lahore

and stayed there till 1599. ~~He returned to~~ 1599

Agra next year and lived in his newly 1600

erected fort until the time of his death in Oct 1605

Sh. Selim had died in 1571 as written 1571

on the inside wall of his tomb

Jehangir married Jodhbai, when only fifteen in 1585

Islam Khan, governor of Bengal was Sh. Selim's grandson.

52 Akbar, as a man, was deeply sensitive to all forms of religious faith.....
He had great reverence for the Granth Sahib & for the Gurus.
The last days of Akbar were not happy.
خسرو His two sons Murad & Danyal died of excessive drinking. His eldest son Salim was practically a rebel & proclaimed
1602 himself King at Allahabad in 1602
By the death of Faizi in 1595, Akbar had lost one of his most valued friends and his grief knew no bounds when Prince Salim caused the murder of Abul Fazal in 1602. His death was hastened within his
Oct 1605 // own family circle. In October 1605 Akbar
ترک اکبر died in the fort of Agra at the age of 65 years (Queen Elizabeth died in 1603)

ارزانی During the reign of Akbar, Ghee was sold at the rate of 15 seers for

a rupee; rice at the rate of 2 maunds for a rupee, and in Bengal at a much lower rate; wheat was sold at the rate of $3\frac{1}{2}$ mds for a rupee; oil at the rate of one maund 25 seers for a rupee; oil at the rate of 1 maund, and sugar at the rate of 30 seers for a rupee.

The income from land-revenue in 1605 was somewhere near thirty crores of rupees

---

Jehangir married the grand daughter of Raja Man Singh.	1607 (37 years)
Vasco-da-Gama landed at Calicut	1498
Dutch came to India	end of 16th cent
First East India Company formed	1600
English factories established at Surat	1612
William Hawkins came to Agra - sailor	1609
Sir Thomas Roe came to India as ambassador	1615
Shah-Jehan Governor of Surat in	1615

Jehangir generally got up at an early dawn & said his prayers, appeared at the darshan darwaza, & after some sleep & dinner retired to his women. Held his darbar noon to 3 p.m. and heard all complaints.

After having repeated his afternoon prayer he took his meal & drank several cupfuls of strong wine. Then after taking opium he went to sleep. At about 1 o'clock at night he was awakened & his supper was somewhat

or other throat with his mouth. He then slept till morning
|| Jehangir alternated between Delhi & Agra as his capital but preferred Lahore to either
77
1628 Shahr-i-yar was put to death, Jehangir died in his sixtieth year & Shah Jehan
sat on throne at Lahore with the help of Mahabat Khan & his father-in-law Asaf Khan آصف خان
1648 Nur Jehan died at Lahore
1630 Mumtaz Mahal died at Burhanpur
1639 Shahjahanabad a new city founded just outside old Delhi. He however did not abandon Agra. During the latter part of his life Shah Jahan lived mostly in his newly built city except in summer which he spent in Kashmir or Ajmer.
1657 Shah Jehan fell sick at Delhi - and was taken to Agra by Dara, who assumed the reins of government. Shah Jehan remained in Agra fort till his death on Monday the 22nd January 1666.
1666
۱۰۷۶

1671 Roshan Ara died

1681 Jehan Ara died

Shahjehan was the son of Jodhabai, a daughter of Rana of Jodhpur. He was so grave & serious by nature that Jehangir advised him to take to drinking. The stern ness of his nature gradually mellowed and after Mumtaz's death he became quite a changed man. He was most popular and yet the most magnificent of all the Moghal Emperors. He was liberal toward Hindus & tolerant towards the Christians He said his five prayers at the appointed times, read Quran, and was more ~~fanatic~~ rigid follower of Islam ~~than his father~~

Berniers arrived when Shah Jehan was about seventy years old & was afflicted with a serious malady which inspired his four Sons with prospect of ambition & a war was kindled among them which lasted for about five years. During a period of 8 years Bernier was closely attached to the court as a physician

1666 A.D. ~~to~~ 1658 A.D.

پرتگیزوں کا سلوک

جہانگیر نے پرتگیزوں کو ہوگلی میں اپنی فیکٹری قائم کرنے کی اجازت دی تھی۔
ان کی تجارت سے فائدہ کی امید تھی اور انہوں نے بنگال کی کھاڑی کو مگ Mugg
جہازی لٹیروں سے حفاظت کرنا ذمہ میں لیا تھا + مگر شاہجہاں پرتگیزوں کو ناپسند کرتا تھا
partly because he was a fanatic, but chiefly because the Portuguese had refused
1621 all aid to him, when in 1621, during his revolt against his father he had applied to them for help in the shape of trained soldiers & war materials. اب ایک اور بہانہ
ہاتھ آیا + پرتگیزوں نے غلطی سے بہت سے لوگوں کو جو ان کے پاس غلام تھے
آزاد کرنے سے انکار کیا - اور دوسرے وہ مگ لٹیروں کو شہہ دیتے تھے +
نہ شاہجہاں نے سختی کرکے چاہا کہ بہت سا روپیہ ان سے وصول کرے جتنا ان سے
لگ سکتا تھا اور پھر ہوگلی پر قبضہ کرکے حکم دیا کہ تمام پرتگیز آبادی کو
گرفتار کرکے غلام بنا کر آگرہ بھیجا جائے +
"The handsome women married as well as single" says Bernier "became inmates of the Seraglio; those of a more advanced age, or of inferior beauty were distributed among the Omrahs;

little children were underwent the rite of circum...
and were made pages; and the men of adult age
allured for the most part by fair promises, or
terrified by the daily threat of throwing them under
the feet of elephants renounced the christian fa...

Despina تیمور نے عثمان شاہنشاہت کے شاہ بایزید پر فتح پاکر اسکی بیگم

جو نہایت خوبصورت ~~اور خوبصورت تھی~~ اور نو عمر تھی شاہزادی تھی۔ ننگے بدن کر

~~foot stool~~ شراب کے پیالے اسکے سامنے جو نے پر مجبور کیا اور اسکے خاوند کو اس وقت اسنا

ننگا دیا +

شاہجہان نہایت بیدردی اور ظالم تھا اور بہت سا وقت نہ خانہ میں عیاشی میں

خرچ کرتا۔ گذارتا +

The Four Sons of Shah Jahan

Dara had many good qualities, but his great
defect was that he held too high an opinion
of himself. Catrou says "No sooner had Dara
begun to possess authority than he became disa...
ful and inaccessible. A small number of Europ...
particularly the Jesuit Fathers alone shared his
confidence." Thus few people ventured to advise
him or disclose the secret machinations of
his brothers. When angry he insulted even the
greatest Omrahs but his anger was only a
momentary spark once more. Though he

publically professed Islam, in private he was a Hindu with the Hindus, and a Christian with the Christians. He gave large pensions to Hindus. Really speaking Dara was devoid of all religion, but assumed appearances for political considerations

Sultan Sujah - was wiser & firmer of purpose than Dara and enjoyed the friendship of many great rajas like Maharaja Jaswant Singh of Jodhpur. He was however entirely given to pleasure & revelled in wine & women in whose company he could pass whole days & nights. He was often guided by his whims & distributed his favours indiscriminately.

He was a declared Shia by faith, as against his father & brothers who were Sunnis.

Aurangzeb, the third son was an astute politician & a perfect master of dissimulation. He distributed his presents very liberally, but

P.T.O.

only among those on whose support he actually counted. He was all the time working his way to future elevation, although outwardly he affected a severe contempt for worldly prosperity. He declared that the only desire of his heart was to become a Faqir & spend his days and nights in prayer & deeds of piety. Dara looked upon him with eyes of suspicion and called him a Namazi. Indeed most historians who declare that Aurangzeb feigned a devotion he never felt at heart since his life was one of intrigue & uninterrupted political contrivance.

<u>Murad</u> the youngest of the four brothers, greatly lacking in engaging presence and address and very fond of the pleasures of the table and of the excitement of the chase. He kept no secret, detested the intrigues

of the Court and was credulous to the extreme. He had too much confidence in himself and in his trusty sword. Hopelessly wanting in discretion he fell & was caught in the snare that Aurangzeb had spread out for him.

The four sons of Shah Jahan bore deadly hatred against one another and were ambitious of setting up independent principalities. The court was divided into four separate sections & Shah Jahan trembled for his personal safety. Under the circumstances he was obliged to keep the princes apart from one another and away from him. Dara was appointed Governor of Kabul & Multan; Sujah was appointed to rule over Bengal; Aurangzeb in the Deccan and Murad in Gujrat. All the princes went to their respective places, but Dara whose expectations to succeed to the throne were high did not leave the Court.

During the absence of his brothers, Dara's influence grew to an astonishing height. He was authorised to issue orders and is the only instance of a prince of the Moghul race, being allowed to be seated in the presence of the Emperor. As a matter of fact, he occupied a throne, slightly lower than that of the Emperor, specially prepared for him, and placed among the Omrahs. Shahjahan however kept up a secret correspondence with Aurangzeb of whose ability he held a very high opinion.

میر جملہ پہلے شاہ گولکنڈہ کے پاس وزیر تھا اور بعد کے طور پر بہت ہیروں کی تجارت
بھی چپکے چپکے کیا کرتا تھا + جب شاہ سے اس معاملہ پر بگڑ گئی - تو اورنگزیب کی وساطت
سے 1656 میں شاہجہاں کی خدمت میں حاضر ہوا - اور ایک بڑا ہیرا پیش کیا جس کا
وزن 756 قیراط (Carat) تھا + نادر شاہ نے اسکا نام کوہ نور دیا تھا + محمد شاہ سے 1739
میں نادر شاہ کے ہاتھ آیا - وہاں سے 1751 میں احمد شاہ درانی کو ملا - شاہ شجاع کابل کو
1795 میں اور اس سے رنجیت سنگھ کو 1813 میں + 1849 میں لارڈ ڈلہوزی نے لیکر ملکہ وکٹوریہ
کو بھیجا + کئی دفعہ کاٹا گیا اور اب اسکا وزن 106 1/16 قیراط رہ گیا ہے +

kept no secret, detested the intrigues

In the meantime, the undisguised attempts of Dara to become paramount in authority filled the heart of Shah Jahan with anxiety, who was now more than seventy and a physical wreck. Attempts to seize the throne had already begun among his four sons. Meanwhile, Shah Jahan's illness got worse & he was given out to be dead.

سلیمان شکوہ کو شاہجہاں اپنا جانشین کیا چاہتا تھا +

جب اورنگزیب اور مراد کی فتح ہوئی تو سلیمان شکوہ - جو دارا کا بڑا لڑکا ۲۵ برس کا خوبصورت جوان تھا - راجہ جے سنگھ اور اُن کے مشورے سے سری نگر گڑھوال بھاگ گیا +

سلیمان شکوہ اور سپہر شکوہ دونوں بھتیجوں کو گوالیار قلعہ میں قید رکھا اور اورنگزیب نے حبس قلعہ میں پوست دے دے کر مروا دیا +

Dara took refuge with a Pathan Sardar Malik Jiwan, who robbed him & sent him tied on an elephant to Aurangzeb, where he was beheaded & the head sent by Aurangzeb to Shah Jahan at Agra nicely packed in a box at the suggestion of Roshan Ara.
1659

LAHORE.

Sulaiman Shekoh was later brought to Delhi from Garhwal & imprisoned first at Salimgarh & later in Gwalior fort, where Sipihr Shekoh the younger brother has been sent earlier.

Aurangzeb got a case of murder brought against Murad by the sons of Syed Ali Naki, who demanded Murad's head. A mock trial was arranged and and an order for the offender's head was given

Sultan Sujah fled to Arakan, took refuge with the Raja. He took Sujah's daughter for his wife & later put the whole family including the daughters to sword.

This in brief, is the history of the great War which lasted for nearly six years

Kept no secret, detested the intrigues

from 1655 to 1661 leaving Aurangzeb, the sole monarch of the great Moghul Empire

---

اورنگزیب نے اپنے بڑے بیٹے سلطان محمود کو بھی گوالیار میں قید کر دیا اور
مروا دیا + دوسرے بیٹے سلطان معظم (بہادر شاہ) کو بھی بارہا اسی کی دھمکی دیتا - اسکو
ہدایت کیا کرتا تھا کہ: ___

"The art of ruling is so delicate that a King's jealousy should be awakened by his very shadow. Be wise or a fate similar to that which has befallen your brother Sultan Mahmud, awaits you. Indulge not the fatal delusion that Aurangzeb may be treated by his children, as was Jahangir by his son Shah Jahan, or that like the latter, he will permit the sceptre to fall from his hand." (Bernier)

1732
57
1675 A.D

Aurangzeb

1659 – was formally crowned at Delhi

During the time of Aurangzeb Delhi was the chief capital, although the Emperor very frequently came to Agra & held his court there. After 1682 the Seat of Government was shifted to Ahmedabad, اورنگ آباد Burhanpur & other places in the Deccan. The king was away from Delhi for some years earlier

1666. Shivaji then 40 years in age was brought to Delhi by Raja Jai Singh & Ram Singh his son

Greenwich observatory founded	1675
Telegraphs invented	1687
Bank of England incorporated	1694
St Pauls Cathedral opened	1697
Fort William of Calcutta founded	1698

Kept no secret, detested the intrigues

Charnoc received grant of land at Sutanuti & founded Calcutta in 1690.
Which made capital of a Presidency in 1707

1707 Aurangzeb died at the ripe old age of eighty-nine. Land revenue grew from 46 krores to 65 crores during his reign

1688. Jats sacked Sikandra & desecrated the tomb of Akbar — under the leadership of [illegible]

1660. Mir Jumla, appointed viceroy of Bengal, conquered

1662 Assam in 1662 — died a few months later

1664 —— Shaista Khan appointed Viceroy of Bengal

Mughal Administration

In Provinces صوبیدار + دیوان (جو براہ راست وزیر خزانہ کے ماتحت)

فوجدار - پرگنوں میں + قاضی کل + خفیہ نویس جو بادشاہ کو براہ راست اطلاع دیتے

اور کوتوال شہر (پولیس شہر کا حاکم اعلیٰ) + قلعہ دار قلعوں میں

گاؤں میں چوکیدار - جو چوکی

تنخواہ دیتے

little children ... went the site ...

اسلم خاں - بنگال کا ناظم - شیخ سلیم چشتی کا پوتا

فیضی در ۱۵۹۵ ع

ابو الفضل در ۱۶۰۲ ع

(1) For Guru Arjan's life — [illegible]

[illegible]

Kept it secret, detected the intrigues

~~دارا شکوہ کا ... سلطان~~

Mi...

سلیم چشتی پیدائش دہلی میں سنہ ۱۴۷۹ع — مر گئے سنہ ۱۵۷۱ع عمر ۹۲ سال

فتح پور سیکری میں آباد سنہ ۱۵۶۹ع

اکبر کی شادی مریم زمانی (بہاری مل کی لڑکی) ۱۵۶۲

" سلیم چشتی کی زیارت ۱۵۶۹

سلیم کی پیدائش سنہ ۱۵۷۰ع اکبر کی عمر ۲۷ سال

دار الخلافہ فتح پور سیکری میں سنہ ۱۵۷۴ع سے سنہ ۱۵۸۳ نو سال

لاہور دار الخلافہ سنہ ۱۵۸۳ سے سنہ ۱۵۹۹ سولہ سال (14 years)

آگرہ دار الخلافہ سنہ ۱۵۹۹ سے سنہ ۱۶۰۵ مرا اکبر ۱۶۰۵

سلیم نے جودھا بائی سے شادی کی سنہ ۱۵۸۵ع عمر صرف ۱۵ سال

جہانگیر نے مان سنگھ کی بیٹی سے شادی کی سنہ ۱۶۰۴ع

جہانگیر آگرہ اور دہلی کی نسبت لاہور کو زیادہ پسند کرتا تھا

نور جہاں مری سنہ ۱۶۴۵ میں

سلیم باغی ہوا سنہ ۱۶۰۲ الہ آباد میں

MAHARALI, NILA GUMBAD,
LAHORE.

شاہجہاں   پیدا ہوا ۱۵۹۲ع میں جودھا بائی سے

گورنر سورت ۱۶۱۵ع ۱۶۲۳ میں باغی ہوا

شہریار قتل ۱۶۲۸ع

آصف خان کا داماد تھا اسکی مدد سے بادشاہ بنا

ممتاز محل برہانپور میں ۱۶۳۰ء

شاہجہان آباد - بنایا ۱۶۳۹ع - گو آگرہ ~~میں رہنا پسند تھا~~ کو چھوڑا نہیں لیکن

آخری عمر میں زیادہ دہلی رہے - گرمیوں میں کشمیر یا اجمیر میں

۱۶۵۷ء میں بیمار ہوا - اور دارا اسکو آگرہ لے گیا - خزانہ سب انکی ہی میں تھا

۱۶۶۶ع میں مرا + روشن آرا ری ۱۶۷۱ء جہاں آرا ری ۱۶۸۱

A strict Muslim — liberal to Hindus & tolerant towards Christians

پرتگیزوں سے برا سلوک ~~کیا~~ صفحہ

Kept no secret, detected the intrigues

~~دارا ناظم کابل اور ملتان~~

[illegible] wrote to Shahjahan in 1656

دارا ناظم کابل اور ملتان N گو دربار میں رہتا

شجاع ناظم بنگال E

اورنگزیب ناظم دکن S

مراد گجرات W

اورنگزیب دہلی میں زیادہ رہتا تھا - وہ اکثر آگرہ میں رہتا تھا

۱۶۸۲ سے پہلے دکن میں رہا

The king was away from Delhi for some years earlier — [illegible]

[illegible]

kept no secret, detected the intrigues

~~Hist. of Aurang... 1/15~~

Mir Jumla sent by Aurangzeb to Shahjahan in 1656

Viceroy of Bengal 1660

Died 1662

Shaista Khan viceroy Bengal 1664

kept its secret, detected the intrigues

ANARKALI, NILA GUMBAD,
LAHORE.

kept its secret, detected the intrigues

ANARKALI, NILA GUMBAD,
LAHORE.

kept its secret, detected the intrigues

Exercise Note Book

Gyan Chand Stationer.

WHOLESALE & RETAIL DEALERS IN

EXERCISE COPY BOOKS

ANARKALI, NILA GUMBAD,

LAHORE.

Notes from 'ਕਲਗੀਧਰ' ਚਮਤਕਾਰ by Dr ~~Birbal~~ Balbir Singh

Bibliography

Forster's "A Journey from Bengal to England"

ਗਿਆਨ ਨਾਨਕ ਸਾਰ - by ਸੁਧ ਸਿੰਘ

ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ - Gyan Singh

عمدۃ التواریخ - by سوہن لال

History of the Sikhs by H. R. Gupta

[illegible] آئینہ اول 31-

Transformation of Sikhism by Narang

Ratan Singh Bhangu's ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

Mc Gregor J. P.

علی الدین مفتی - عبرت نامہ

Murray's History

~~[illegible]~~ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ [illegible] - ~~[illegible]~~

History of the Origin & Progress of Sikh - Brown

History of the Sikhs - Malcolm

Do. - Syed Mohammed Latif

Early History of Multan by Do.

Jhang Gazetteer.

Imperial Gazetteer of India 1908

تاریخ [illegible] by Ramdas

Dates of Events during the Period

A.D.

1710 - probable date of birth of Kauramal - Death 6th March 1752

1716 Baba Banda died.
Condition of Sikhs deplorable

1719 Farrukh Siar murdered.

1721 Mata Sundari (Delhi) sent Bhai Mani Singh as Granthi [illegible]
Darbar Sahib was in possession of Bandais so far,
and Amar Singh Bandai was the Granthi

1725 Bhai Mani Singh managed to get this central
temple for Tat Khalsa, after a brief struggle

1726 I Abdul Samad Khan transferred to Multan
and his son Zakaria Khan appointed Subedar II
خان بہادر
of Punjab at Lahore

1733 from 1726 was a period of trouble again for the Sikhs

1735 from 1733, a little less trouble [illegible]

1737 Bhai Mani Singh martyred.

" [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

1739 Nadir Shah's invasion
(1151-A.H)
The height of calamity for the Sikhs
1743 Bhai Taru Singh ji fell a martyr (25 yrs old)
1745 ‡ Zakharia Khan dies, his son Yahyah Khan takes his place III.
Nibahu Singh kills Jaspatrai near Badoki (Gujranwala). His brother Lakhpatrai greatly enraged against the Sikhs
1746 – 10th March massacre of Sikhs in Lahore
ਸੋਮਾ ਦੂਜੀ ਅਮਾ ਦੁਮਸਾ
by Lakhpat.
دیوان کوڑا مل - لچھی رام کے ساتھ
بھائی دلیپ راج - بھائی پرتاپ سنگھ - دلا رام - بھائی گلزار سنگھ - بہاری مل - بھگو رام
دیوان سورت سنگھ وغیرہ لکھپت کے پاؤں پڑ گئے مگر اس نے ایک نہ سنی - وہ
دیوانہ ہو رہا تھا +
II
1747 – early Shahnawaz claims Lahore & advances
ذی قعدہ
from Multan against his brother یحییٰ خان
who flies to Delhi to his father-in-law
Wazir Qamaruddin - دونوں بھائی قمرالدین کے بھتیجے تھے
میر مومن خان قصوریہ اور دیوان لکھپت رائے قید کر لئے گئے

دیوان کوڑا مل شاہنواز کا وزیر تھا

1747-30th March - on Baisakhi day -
Sikhs collected from all directions at Amritsar

ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਏਸ ਵਿਸਾਖੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ।
ਪਰ ਰੋਜ਼ ਗਿਲਸ਼ ਹਿਸਾਬ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ੧੭੨੭
ਈਸਵੀ (੧੭੮੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ) ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ
ਸਨ ੧੭੩੨ ਈਸਵੀ (੧੭੮੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ) ਨੂੰ ਚਲਾਣਾ ਕੀਤਾ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਤਾਲਾਬ ਜੋ ਲਖਪਤ ਨੇ ਭਰਵਾ ਦਿਤਾ
ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

" <u>Ram Rauni</u> built near Ram Sar

— ਏਸ ਵੇਲੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜਥੇ ਜਥੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਸਨ
ਅਤੇ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।
During the year all these small groups
were ~~re~~organised under 11 bigger federations
called misls - with S. Jassa Singh Ahluwalia
as the President General elect. - Second
Eminent Leader of the Sikhs next to Banda

Shahnawaz Khan invites Ahmad Shah Durrani

ابدالی کا بیٹا صابر شاہ لاہور ایلچی آیا اور مارا گیا بہ ونائی تھا

جلے خان قصور یہ احمد شاہ سے جا ملا + عصمت بیگ اور شاہنواز خان

1748 — 11th January لاہور سے دہلی بھاگ گئے۔ احمد شاہ نے لاہور کو لوٹ کر

اس پر قبضہ کیا اور جلے خان پٹھان کو لاہور کا حاکم کیا اور آپ دہلی

کی طرف بڑھا +

ماچھیواڑہ کے پاس - میر منو نے مقابلہ کیا اور احمد شاہ کو شکست ہوئی

وزیر قمر الدین مارے گئے + معین الملک (عرف میر منو) قمر الدین کا لڑکا تھا

1748 — 11th March جہاں لڑائی ہوئی وہاں اس گاؤں کا نام منو پور یا مانو پور ہے +

Abdali returned to Lahore & appointed Lakhpatrai governor of Lahore & then returned to Kabul

Sikhs follow him upto Chenab & rob his rear

1748 - Muhammad Shah dies & Ahmad Shah becomes (1160 A.H.) King at Delhi

وزیر قمر الدین
وزیر صفدر جنگ (شیعہ)
وزیر غازی الدین
انتظام خاں
c-in-C appointed by Abdali

میر منو صوبہ دار لاہور

1748 – April. Mir Manoo becomes Governor of Lahore & Multan

لکھپت رائے قید ہوا – اور کوڑا مل دیوان بنا +

لکھپت [illegible] کوڑا مل [illegible] سکھوں کے حوالہ کر دیا

شاہنواز [illegible] آدینہ بیگ – کوڑا مل – [illegible]

[illegible] ਗੁਰੀਕਤ ਦੇ [illegible] । [illegible]

[illegible] میں (گورونانک) میں سکھوں کا قتل عام [illegible]

Ram Rauni besieged with ~~two or three~~ bis than five hundred Sikhs in it [illegible]

(اس کی سرداری [illegible]) [illegible] – اور آدینہ بیگ کی مدد پر تھا + وہ اندر سکھوں سے ملا تھا +

نواب نے کوڑا مل کی صلاح سے [illegible] – اور سکھوں کے [illegible]

Sikhs increase in numbers [illegible]

within that year

1749 – ~~December Abdullah~~ – Abdali crosses Attock again – Mir Mannu advances to oppose him near Wazirabad.

Sikhs invade Lahore ([illegible])

لاہور کا تمام حصہ فصیل کے پاس پاس جلا دیا اور شہر کو لوٹ لیا

میر منو اور ابدالی کی صلح بشرط ادائگی خراج ۱۴ لاکھ سالانہ +

Mir Mannu vow trees to extirpate Sikhs

سکھوں کے سروں کا دام دس روپیہ مقرر کیا +

Shah Niwaz Khan appointed Governor of Multan by Wazir Safdar-Jang, & takes possession of it, & wanted to attack Lahore.

News also came from Kabul side of Ahmad Shah's coming to India again

میر منو نے پہلے ملتان کی طرف سے شاہنواز خان کا خدشہ مٹانا چاہا -

دیوان کوڑا مل کو بھیجا + سکھ سردار جسا سنگھ کی سرداری میں اسکے ساتھ تھے +

1750 سردار سکھا سنگھ ماڑی کمبو والا بھی ساتھ تھا + شاہنواز اس لڑائی

میں مارا گیا + میر منو نے اس فتح پر کوڑا مل کو مہاراجہ کا خطاب دیا - اور ملتان کا ناظم بنایا

~~1748 Muhammad Shah dies & Ahmed Shah became King at Delhi + Ahmed Shah had appointed Mir Mannu Governor of Lahore & Multan~~

میر منو سکھوں کو [illegible] - کٹھوا - [illegible] - دوون اور پہاڑی علاقے کے ساتھ
کی تحصیل والوں [illegible] سکھوں کا [illegible] +

1751-52 Ahmed Shah's 2nd invasion (2 [illegible])

6th March 1752 - ਸ਼ਾਲਾਮਾਰ ਬਾਗ ਦੇ ਉਤਰ ਵਲੇ ਪਾਸੇ ਮਹਮੂਦ ਬੂਟੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਤੇ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾਮਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਨੇ ਨਮਕਹਰਾਮੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੌੜਾਮਲ ਨੇ ਮੋਰੀ, ਮਰਵਾ ਦਿਤੀ।

میر منو [illegible]
[illegible]
Raghoba Marhatta received by Adinabeg at Shalamar
[illegible]
[illegible]
میر منو کی ایک لڑکی سے شہزادہ تیمور [illegible] کی شادی [illegible]

1740-1758 Adina Beg an important figure in the Punjab politics

1750-1783 - Jassa Singh Ahloowalia leader of the Sikhs

1755 ~~[illegible]~~ || Abdali's fourth invasion against Adinabeg.

1757 Taimur appointed governor by Ahmed Shah

at Lahore

1758 Sikhs gain a decisive victory over Taimur near Lahore - & coin their own coin
the first one

سکہ زد در جہاں بفضل اکال ملک احمد گرفت جسا کلال

Adina Beg invited Marhattas to Lahore

صمند خان - (فوجدار احمد شاہ) کو سرہند کو [illegible] قید کر لیا - آدینہ بیگ کی سفارش سے جو [illegible] کابل گیا + ادھر تیمور کو لاہور سے سکھوں نے نکال دیا اتنے میں مرہٹے آ پہنچے اور پنجاب پر قابض ہو گئے - سکھ [illegible] ہو کر چلے گئے

1759 Abdali advances against Marhattas

1761 Last battle with Marhattas at Panipat —
the Marhattas are utterly defeated) سکھوں نے کوئی لڑائی نہیں کی

1760 Baisakhi Sikhs meet at Amritsar & decide to oppose Ahmed Shah Abdali - attack & take لاہور

جسا سنگھ کلال نے سرہند - دیپال پور - کچھ حصہ فیروزپور (ڈوگر و نیپال میں علاقہ ہیں) ہوشیارپور اور انبالہ کے کچھ حصے + کپور تھلہ کا نواب ابراہیم بھٹی کی [illegible] جسا سنگھ رام گڑھیہ اور جے سنگھ کنہیا نے ملک بٹالہ - کلانور - [illegible] امرتسر اور گورداسپور کا علاقہ زیر کیا

1762 Ahmed Shah sent Nurdin in command of big army against the Sikhs & who was defeated.

سکھوں نے ہر طرف نیفی جانے اور قلعہ بنانا شروع کر دیں اور مقابلہ پر ڈٹ

1762-63 Ahmed Shah invaded Punjab. از سر نو شروع کر دی۔

A battle with Sikhs near Ludhiana. Over 30000 Sikhs killed - Battle known as ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ

1763 Early - Abdali returned to Kabul راستہ اور لاہور

میں سکھوں کی قتل عام - پر سرہند کو اڑا دیا - اور سرہند کا خان بھی مارا گیا

1763. Forty thousand Sikhs attack Sirhind and destroy it altogether - Nawab Zain Khan of Sirhind was killed - Malerkotla sacked - Lahna Singh & Gujar Singh Bhangis took possession of Lahore

1764 Sikhs become virtual rulers from the Jehlum to the Jamna

1768 Sikhs take the fort of Rohtas near Jehlum

احمد شاہ ابدالی ۱۷۶۳ اور ۱۷۶۹ میں دو دفعہ آیا - گوجر سنگھ ...

کسی سکھ کو ہی اپنی طرف سے حاکم پنجاب بنانا چاہتا تھا + چنانچہ پٹیالہ کا سردار
آلا سنگھ کو راجہ کا خطاب دیکر پنجاب کا حاکم مقرر کیا - مگر دوسرے سکھوں
نے اسکو قبول نہ کیا + لہنا سنگھ بھنگی نے یہہ بخشش قبول نہ کی تھی اور تحائف واپس
کر دیئے تھے + اور کہہ بھیجا کہ ہم دہقان لوگ پادشاہی میوہ کا کھانے کے لائق نہیں ہیں
یہہ بات ۱۷۶۷ء کی ہے +

1773 Ahmed Shah Abdali died.

تمام پنجاب سکھوں کے سرداروں نے آپس میں بانٹ لیا +

1774 Jassa Singh makes Kapurthala his capital

یہاں جگہوں پر قبضہ کیا تھا - آہلو - سرہالہ - ستے والی
جوبالا - گوگڑ والی - سلطانپور - تلونڈی - عیسے خاں - جگراؤں

1783 Jassa Singh died.

Quotations

Baba Banda

ਗੁਰ ਸਿੰਘਅਨ ਅਰਦਾਸੇ ਮੈਂ ਉਚਰੇ ਵਹੁ ਤੋਂ।
ਪਥਮ 'ਦਰਸਨ ਫਤੈ' ਬੁਲੈ ਹੈਂ, ਖਸਟਮ ਸੂਤਾ ਪਤੇ।
ਸਪਤਮ ਸਾਧ ਖ਼ਾਨ ਤਿਆਗਜੇ, ਨੀਲਾ ਛੁਟੇ ਨ ਅੰਗੇ।
ਇਕਤਾਲਿਕ ਵਹਿ ਨੇਤੀ ਕਰੈਂ ਸਿਖ ਪੰਥ ਤੇ ਨਿਆਰੀ।
ਨਾਮ ਜਥੇਦਾਰ ਸਿਖਨ ਕੇ ਦੇਤ ਰੀਤ ਚਾ ਗਾਰੀ॥
(Gyan Singh, Panth Prakash p. 422

ਸਕੰ ਮੈਂ ਤਿਨੇਕੁ ਸਤੇ ਪੰਥ ਭੇਜੇ ਦੂਰ ਠੌਰੰ।
1773 / 57 / 1716 ਸਿਖ ਬੰਦਈਆਨ ਨਾਮ ਆਪਨ 'ਧਾਰ ਖਾਲਸਾ' ਗਾਥੇ।
ਇਤ ਗੁਰ ਸਿਖਨ 'ਤਤ ਖਾਲਸਾ' ਨਾਮ ਵਿਦਤ ਕਿਯ ਨਾਥੇ॥
(Gyan Singh, Panth Prakash p. 422-23

ਕਿਹੁ ਸਾਲਨ ਤਤ ਖਾਲਸੇ ਮੈਂ ਜਿਤੇ ਅੰਸ ਅਪਾਰ।
ਅਸਰੋ ਜੋਰ ਕੀ ਕਰੀ ਪਰ ਇਧ ਸਤੀ ਸਿਖ ਵਿਚਾਰ॥

Even at the low ebb to which the Sicques had been reduced by the destruction of their force, the death of their leader and the proscription of their sect, they had continued

to resort secretly to Amritsar [Forster

ਜੈਸੀ ਤ੍ਰਮ ਦੁਸਨਗੇਹੀ ਤੈਸੀ ਕਿਯ ਗਜਦਾਰ।
ਜੋਰੇ ਸੁ ਕਿਯ ਗੁਰਦੁਆਰ ਕੈ ਸਿਖ, ਤੇ ਸੰਗ ਗਨਮ ਹਜ਼ਾਰ
[Rattan Singh Bhangu p311

ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਨ ਸ੍ਰਾਦਸਾਹ ਨੇ ਦੇਹਿ ਖੁਸੀ ਤਬ ਜਾਕਰ।
ਖਿਤਾਬ ਖਤਾਬ ਜਿਹਨੀਦੇ ਆਂ ਕੇ ਦੀਨੇ ਖਾਨਬਹਾਦਰਾਂ।
[illegible] Gyan Singh p. 470
کا ساتھی ... بادشاہ نے نواب ذکریا خان کو خان بہادر کا خطاب عطا کیا

Bhai Taru Singh Shahid

ਕਹਿਓ ਜਕਰਯਨ ਤੇਸਾ ਤੇਸਾ ਗਜਬ ਸਿਖ ਦਾ ਜੁਲਮਾਂ।
ਦੇ ਘਟੇ ਤਕ ਕਰਮੀ ਬ੍ਰਿਤਿ ਇਸ ਨੂੰ ਮਕਾਂ ਪੁਚਾਇਆ।
ਹੜ ਪਕੜੀ ਦੁਰਗੇਹ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਜਾਇਨ ਗਾਜਾ।
ਬਾਈਸ ਦਿਨ ਅਨ ਨ ਛਕਿਓ ਸਿਖ ਜੀ ਬੈਠ ਰਹਾ॥ [illegible] "

Adina Beg [illegible] 16, 5

ਦੀਨਾਬੇਗ ਤਬ ਜੋ ਕਹਿ ਦੀਨੋ। ਮੈਂ ਅਬ ਤੁਮਰੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਰਾਜੋ।
ਤੇਰੋ ਸਿਖ ਮੈਂ ਤੁਮਰੋ ਕਹੋ। ਜਿਸ ਕਹੋ ਤਿਸ ਹੀ ਰਖ ਜਾਵੋ"
[illegible] [Rattan Singh Bhangu p 379

ਫੇਰ ਪੋਥੀ ਰਚ ਆਦਿ ਬਾਣੀ। ~~[illegible]~~ ੧੭੬੧ [illegible]
ਸਭ ਰਹਿਆਸਿ ਲਿਖਾਏ ਤੇਹਿ (Ratan Singh Bhangu p308

Kesar Singh Chhibar writes:—

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇਈ ਨਿਤ ਜਹਾਨੀ। ਮਾਰੇ ਵਿਚ ਵਿਛੋੜੇ ਦੁਨੀਆ ਪਰਵਾਰੁ
ਦੇਖਣ ਜਾਈ। ਜਾਕਰਾਰ ਛਡਰੇ ਰਬ ਦੇ ਘਰ ਨਿਵਾਸ। ਜੋ ਸਿਖ ਜਬ
ਜਾਵੇ ਤਿਸਨੂੰ ਫਿਰਤ ਕਰਨ॥੪੦। ਤੁਰਕ ਜਗਮੀ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ
ਘੇਰ ਜਾਂਦੇ। ਪੈਸਾ ਵਿਚੋਂ ਛਪੇ ਜਾਕੇ ਸਿਖ ਪਰਦਨ ਆਵਨ।
ਤੀਰਥ ਨਾਲ ਬੇਅਦਬੀ ਤੁਰਕ ਬੜੇ ਕਰਮ ਕਮਾਵਨ॥੪੧॥
1793 S / 57 — ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਬੂੰਨਵੇਂ ਜੇ ਹੋਏ। ਤੁਰਕ ਬਹੁ ਜਾਂਦੇ ਅੰਦਰ ਲੇਤੇ
1736 — ਅੜ ਪਏ। ਬਹੁਤ ਸਿਖ ਮਾਰੇ, ਨਹਿ ਕੋਇ ਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਦਹਲਾਏ।
AD 1675 — ਜਿਥੇ ਤੁਰਕਾਂ ਘੋੜਾ ਪਾ ਲਏ॥੪੫॥ ਕੀਤੀ ਕਰਮ ਅਜੋੜ
yrs. 61 — ਅੰਦਰੋਂ ਕਢਵਾਏ। ਹਥਿਆਰ ਸਤਲਾਂ ਦੇ ਗੋਲ ਜਾ ਗਏ। ਕਰ
ਦਿਤੇ ਸਭ ਪੰਗਤ ਬਜਾਏ। ਜਾਂਗੀ ਦਗਾਨ ਤਮਾਸ਼ਾ ਫਿਰ
ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਕਰਿਵਾਏ॥੪੬॥ ਅਜੀ ਕੀ ਤਿਸ ਜਾਂ *ਪਿਤਾ ਦੇ
ਨਾਲ ਨਿਕੇ ਵਿਚੋਂ ਆਏ। ਆਈ ਵਿਦਾਤ ਆਪੀ ਜਪਿ ਦੇਵ
ਨਗਰ ਆਏ। ਘਰ ਅਪਣੇ ਦੇਵ ਦੇਖੇ ਭੂਲੇ ਸਭਰ ਥਾਨਾ। ਦੇ

ਭਾਈਆਂ ਆਖੀ ਜਿਹੜੇ, ਧੀਰ ਧਿਤਾ, ਦੋਖ ਰੋਗ, ਪੰਜ ਵਿਧਾਨੇ।
੪੭॥ ਪਰਸਪਰ ਸਾਧ ਦੇਖੇ, ਜੋ ਤੁਰੇ। ਅਗਿ ਤੁਰਕ ਦੇਖ
ਭਜਿ ਜਿਹਾਰ ਆਪੀਂ ਜਾਇ ਹੁਏ। ਸਾਧ ਸਾਰੇ ਭੀ ਅਸਿਹ ਕਾਰੀ
ਪਰ ਸਤਿਗੁਰ ਵੇਖ ਜਾਏ। ਪਗੀ ਜਿਸ ਕਾਰੀ ਆਪੀ ਧੀਰ ਜਿਹਾਸ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਗਏ॥੪੮॥ ਕਿਆ ਦੇਖੀਏ ਸਭੇ ਸਿਖ ਕਹਿ ਸਰ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਤੁਰਕਾਂ ਪਾਈ। ਜਾਣੇ ਰੂਪ ਸਿੰਘੇ ਕੇ ਸਭ ਕਾਟ
ਪਹਿਰੇ। ਤਿਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਹਥ ਪੈਰ ਕਟੁ ਕਾਟ ਕਪੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਭੇਜੇ।
ਆਖਾਂ ਜੋ ਹੋਰ ਆਗੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਭ ਪਏ॥੪੯॥ ਤੇਰੌਂ ਤੇਰਤ
ਆਪੀਂ ਤਰਾਂ ਗਏ ਜਾਂ ਫੇਰ ਤੁਰਕਾਂ ਜਿਸ ਕਾਰੀ। ਮਸਾਣਾਂ ਕੀਏ
ਪੈਰੁ ਕਾਜਰੀ ਆਖੀਂ ਹੋਰ ਆਏ। ਸਾਗ ਪਤ ਸੂਲੀ ਗਾਜਰ
ਫੇਰ ਪਾਏ ਜੋ ਤੁਰੇ ਉਖੇੜੀ ਜਾਵੇ॥੫੦॥ ਇਹੋ ਅਨੁਸਾਰੇ ਵਿਗ
ਕੁਪੇ ਨੁਕੇ ਕਾਨ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ। ਜਿਸ ਆਪੀ ਭਉਰੇ ਜੇਰੇ ਪੂਰ
ਭੀਜ ਵਿਸਾਰੀਏ ਇਖਾਂ ਨੂੰ। ਪੰਜ ਆਪੀ ਸਤ ਹੋਰ ਗਏ।
ਜਿਸ ਜਿਹਾਸ ਵਿਚੀਏ ਇਹੋ ਜਾਏ ਦੁਖੀਏ ਕੇਟੀ ਕਟ ਕੇਟੀ
ਖੇਤ ॥੫੧॥

The Jogis with Nawabs

ਖਿਲਅਤ ਨਿਜਾਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਪਟੇ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਗਾਮਨ ਦੇਗ।

ਪਾਂਚ ਸਾਤ ਨਕਦ ਮਾਹਵਾਰੀ ਸਦੈਵ ਹੈ ਦਿਨ ਦੇਗ॥ Gyan Singh

ਸੁੰਦਰ ਘੋੜੇ, ਭੂਲੇ ਸਾਜ ਪਸਾਰ। ਦੇ ਘੋੜੇ ਕੇ ਆਗਮ ਕੈਂ।

ਕੇ ਸਜਕ ਮਾਂਗ ਉਲਾਂਗ ਕਰ ਪੈਂ। ਕੋਊ ਜੋਰ ਦੇ ਸੇਵਕ ਕਾਜ।

ਕੋਈ ਉਤੰਗੀ ਪਰ ਚਕਰ ਪ੍ਰਜਾਇ। Rattan Singh Bhangu p.148

ਕੋਊ ਘੋੜੇ ਛਾਰੇ ਭੇਜ ਸਾਂਭਤ ਨਿਸੰਗ ਜੰਗ ਨਕਦ ਜਰਾਏ ਸੰਗ

ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਮਾਰ ਕੈ।

ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਮਿਜਾਜੀ ਜਾ ਕੈਂ ਨਾ ਕਦਾਈ Gyan Singh

ਭਾਈ ਨੇ ਹੂੰ ਨ ਜਗੀਰ ਜਾਈ ਦੀਨੀ ਤਿਸ ਕੀ ਕਲੈਂ।

ਕੋਊ ਕਰ ਪਾਲਦੇ, ਕੋਊ ਕਹੈ ਜਾਗਦੇ, ਨਟਜਨੇ ਕੋਊ ਕਹੈ

ਮੋੜ ਦੇਨੇ ਜਾ ਜਾਂਹ Gyan Singh

ਜਬ ਸੁਧੈ ਕੇ ਆਇ ਤਰਾਰ। ਤਬ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਕਰਨ ਉਚਾਰੇ। G.S.

ਜਾਨ ਗੈਰ ਜਬ ਭਈ ਨਵਾਬੀ। ਮੋਰ ਦਕੀਨ ਕਸੋ ਸ਼ਤਾਬੀ। G.S.

ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛਤ੍ਰ ਕਿਸ ਲੈਂ ਨਵਾਬੀ। ਪਰਾਧੀਨ ਜਿਨ ਮਾਂਗ ਪਰਾਈ।

ਜਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸਤਿਗੁਰ ਦਈ ਲੈਨੇ ਲੈਨੇ ਜਾਇ।

ਜੋਂ ਜਾਂ ਕੈਂ ਜਮੀਨ ਮੰਨ ਤਾਂ ਤੈਂ ਤਖਤ ਬਨਾਇ॥ R.S. Bhangu

ਅਦਲ ਆਵਾਜ ਪੰਥਹਿ ਸੁਹ ਪਾਈ। ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਸੀਸ ਜਿਨ ਭਾਈ।

ਟਹਲ ਕਰਤ, ਦਿਸ ਮਗਨ ਪੁਕਾਰੇ। ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸਿਰ ਪਗ ਪਹਿਰਾਈ॥

3rd invasion of Abdali
when Kauramal is Killed

ਇਸ ਕਰੀਮ ਦੇ ਸੌਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਆਯ ਕਰ ਤੇ ਗੱਲ।
ਆਗੀ ਨੈ ਆਸ ਤੇ ਰੈਹੇ ਜਾਵੇ ਸ਼ਾਹ ਤੂੰਸ ਸੱਨ।----
ਪਹਿਲ ਕਸੂਰੇ ਸੰਘੇਰਜੀ ਦਾਗੀ।
ਜੇਹ ਚਲਤੇ ਤੁਸ ਤੁਰ ਭੀ ਜਾਗੀ(Ratan Singh Bh p. 319
ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਦਗਾ ਕਮਾਯਾ।
ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਰਾਸ ਗਡੂਆ ਆਯਾ।
ਸਭ ਸਿੰਘਨ ਨੇ ਮਾਨੇ ਚੂਗ।
ਤੇਗ ਭੰਗੀਆਨ ਤੁਰਤ ਕਰਾ॥ Ratan Singh p. 319

---

pp 154, 155 Sukha Singh attacked Abdali's army without consulting anybody

ਵੱਡਾ ਘਲੂਘਾਰਾ

ਲੋਕ ਕਹੈਂ ਸਿਖ ਇਕ ਲਖ ਮਾਰਾ। ਘਰਾਧ ਵਲਨੋ ਔਰ ਸਭ ਗੇਨੋ ਮਾਰਾ
ਇਤਾ ਜਾਣੇ ਤੀਸ ਸਤਾਏ। ਰਹੇ ਸੁ ਆਠ ਔਰ ਫਰ ਫਰ ਆਏ।
ਸਤ ਕਾਣੇ ਵਹਿ ਜਸ ਥੇ ਸਾਥ। ਉਨ ਤੇ ਸੁਨ ਜਸ ਆਖੀ ਬਾਤ।
ਘੋੜੇ ਉਨ ਕੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਹਿ। ਘੱਲੂ ਘਾਰੇ ਦਿਸਕੈ ਮਾਂਹੀ।
ਘਲਾਰਾ ਵਡੌ ਜੁਥਸੀ ਭਏ ਕਾ ਫਤ ਤਸੋ ਨ ਕੋਇ।
ਨਹੀ ਪਠੀਰੀ ਕੀ ਘਨਨ, ਗਿਣਤੀ ਸਭਨ ਨ ਹੋਇ॥ [ਤਤ੫ ਪੰ: ਪ੍ਰ:

Mf-lookin ਤਾਨ ਸੱਧ ਦਈ ਸਿੱਖ ਗਿਰਾਇ। ਜੋ ਕੀਜੇ ਜਾਉ ਖੁਦ ਰਾਹਿ।
ਪੰ: ਪ੍ਰ: ਸਭ ਜਸੀਰੇ ਕਾਗ ਤਿਨ ਦਏ। ਤਿਨ ਰਸੂ ਕੁੱਪੇ ਕਿਹਾਦਤ ਭਏ
ਦੀਨੀ ਤਿਨਕੇ ਆਗ ਲਿ ਲਗਾਇ। ਉਡੀ ਇੱਟ ਓਤਾਂ ਪਹਰੀ ਜਾਇ। ਪੰ: ਪ੍ਰ:

ਜੈਸੇ ਜਾਉ ਉਨ ਮਰਨ ਕੇ ਦੀਨ ਮਜ਼ਹਬ ਕੇ ਭਾਇ॥
ਜਸ ਸਾਰਤ ਉਨ ਬਹੁ ਗਏ ਉਹਿ ਘਟਤ ਨ ਕਿਤਹੂੰ ਜਾਇ॥ ਪੰ: ਪ੍ਰ:

The Sikh Nation throughout their early history always appeared like a suppressed flame to rise into higher splendour from every attempt to crush them < Malcolm page 102

Ahmed Shah returns to Kabul

ਸ਼ਾਹ ਮੁੜਨੇ ਬਾਰ ਨਮੋਸ਼ੀ ਪਾਈ। ਇਸ ਅਬਦਾਲੇ ਕੇ ਬਹੁ ਪਛੁਤਾਈ।
ਕਹੈ ਸਿੰਘਨ ਹਮ ਸਾਜ਼ਦੇ ਘਾਣ। ਕਰੇ ਫ਼ਤੂਹਾਤ ਹਮ ਜ਼ੋਰ ਜੁਆਨ।
ਇਤਨੀ ਮਦਦ ਆਪ ਖੁਦਾਇ। ਪੁਜਨੇ ਨ ਦਲ ਹਮ ਇਨ ਪਰ ਜਾਇ।
ਇਨਹੂੰ ਮਦਤ ਰਸੂਲ ਆਪ ਕਰੀਆ। ਹਮ ਦੇਖਤੇ ਹਮ ਕਰਤ ਫਤੀਅ।
ਅਬ ਨ ਐਸੇ ਇਤ ਦੇਸ਼ ਆਊਂਗਾ। ਜੇ ਆਊਂਗਾ ਤੋ ਪਛੁਤਾਊਂਗਾ।
ਇਸੀ ਅੰਦੇਸੇ ਸੋ ਮਰ ਗਯੋ। ਪੁਜਨੇ ਨ ਕਾਬਲ ਆਪ ਮੁਯੋ।।

رتن سنگھ صفحہ ۴۱۸

Baba Kahan Singh

ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਟਾਈਪ ਸਨ ੧੭੮੭ ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਮਿਸਟਰ ਵਿਲਕਿਨਸ ਦੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਸਨ, ਚਾਰਲਸ ਵਿਲਕਿਨਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਨਾਲ। ਪਹਿਲੀ ਟਾਈਪ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਸੀ (ਮਿਸਟਰ ਕੈਰੀ ?) page 76

ਗਿਆਨ ਮੁਕੰਦ [illegible] ਪੁਸਤਕੇਂ ਇਸਦੀ ਕੀ p 76, 77
ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਦੇਵਾਂਤ ਦੀਆਂ

1845 Vik. Baba Kahan Singh born (1788 AD) Died—1878 AD
mother came to Amritsar 1828 AD, Baba married 1830
1944 Vik. [illegible] born died 1854 A.D.

[illegible] ۱۸۰۳ [illegible] ۱۸۴۵ [illegible]

'ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਖਾੜਾ' ਸਨ ੧੭੮੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਰਚਿਆ।
'ਸੰਤੋਖਰਾਮ ਦਾ ਅਖਾੜਾ' ਸਨ ੧੭੮੧ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਰਚਿਆ॥
'ਅਡਨ ਸ਼ਾਹੀ' ਜੋ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਆਂ ਤੇ ਗਦ ਵਿਖਿਆਨ ਸਨ ੧੯੨੫ ਦੇ
ਛਾਪੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੁਖੋ ਵੇਰਾਂਡੀ ਸਨ

ਨ ਲਾਜ ਤੀਨ ਲੋਕ ਕੀ, ਨ ਵੇਦ ਕੋ ਕਹਯੋ ਕਰੈ।
ਨ ਸੰਕ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਕੀ ਨ ਦੇਵ ਜਖ ਤੇ ਡਰੈ।
ਸੁਨੇ ਨ ਕਾਨ ਔਰ ਕੀ, ਦ੍ਰਿਸੈ ਨ ਔਰ ਇਛਨਾ।
ਕਹੈ ਨ ਬਾਤ ਔਰ ਕੀ, ਸੁ ਭਕਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਲੱਛਨਾ॥

ਮਜ਼ਹਬ ਪੁਛੈ ਆਜ਼ਗਰ ਕਹਾ ਕਰਤੇ ਹੋ ਮਿਤ?
ਪਕ੍ਹਾ ਰਸਤੂੰ ਨੇਤ ਸੇ ਵਿਸੀ ਕਰਤ ਹੈਂ ਹਿਤ॥
ਸਖਾ ਗਿਰਗਾ ਗਾਂਠ ਨਹੀਂ ਬਾਂਧਤ ਜਬ ਦੇਵੇ ਤਬ ਖਾਹਿ।
ਸੇਵਿਕ ਤਾਂਕੇ ਪੀਛੈ ਫਿਰੈ ਸਤ ਭੂਖੇ ਰਹਿ ਜਾਹਿ॥

Sadh Bela ਦੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਬਨਖੰਡੀ
ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਇਹਦੇ ਚੇਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮਦਾਸ ਨੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ
ਪੁਰਾਣਾ ਬਾਣਾ ਉਤਾਰਕੇ ਨਵਾਂ ਵੇਸ ਪਾਇਆ। ਪ੍ਰੀਤਮਦਾਸ ਨੇ
ਅਸੀਹੀ ਮੰਗਦੇ ਬਸਤਰ ਉਤਾਰ ਦਿਤੇ। ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਮਲ
ਜਦੀ; ਲੱਕ ਵਿਚ ਜੰਜੀਰ ਤੇ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਜੂੜੇ ਵਿਚ ਸੰਕੁਚਤ ਕਰ
ਲਤੇ ਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਬਾਣਾ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ 'ਨਿਰਬਾਣ ਬਾਣਾ' ਰਿਹਾ
ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲੀਤਾ॥

ਧੋਲਤ ਬਾਲ ਸੁ ਵੇਰ ਜੀ ਮੈਂ ਕਹਤੇ ਪਰਮੈ ਨ ਕਹੂੰ
ਸੁੰਦਰ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸੁਪਨੇ ਮਾਹੁ ਜੋ ਭਲੇ ਤੇ ਮਨ ਜੀ ਮੈਂ ਸਮਾਨੇ। [illegible]
ਸੁੰਦਰ ਕੇ ਪਨਜੈਂ ਸਪਨੇ [illegible]
[illegible]
[illegible]

Pandit Ratan Singh ਦੀ ਕਵਿਤਾ
died 1879-6-1791
ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ ਹੈ। ਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਕੀ ਹਿੰਦੀ { [illegible]
All very learned Sangh

See page after next

Some Dates

1782 A.D. Sant Gulab Singh translates from Sanskrit to Brajbhasha - Brahmand Purana Uttara Khanda then Tulsi Ramayana

1803 A.D. Budh Singh wrote "ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਲਾਸ" on Sexual science

1017 A.D. about — Birth of Ramanuj

1300 A.D. about — Birth of Ramanand

1697 A.D. "Draupadi Charitra" written by Kanshiram

(1703) A.D. — "Prichha Wahiguru ji da" ਪਰਚਾ ਲਿਖਿਆ
{1760 S.} [illegible]
[illegible] ۱۷۰۳ [illegible]

ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮ ਰਾਇ ਕੇ ਸਤ੍ਰਾਂ ਸੈ ਅਰ ਚਾਰ। ਤੀਜੀ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਫਾਗਨ ਪ੍ਰਥਮੇ ਸੁਦੀ ਮਾਸ [illegible]॥

1698 A.D. ਸੰ: 1755 ਬਿ: ਰਚਾ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਤਨ ਕਰੇ ਤਿਤਨੇ ਕੇ ਦਸ ਦੇਗ। } By Lachhi Ram
[illegible] ਸਿਧ ਹੋਤ ਤੇ ਧਾਰਨੀ ਜੋਗ ਸੁਧਾ ਜਿਧ ਧਾਰ। }

1873 A.D. Singh Sabha established at Amritsar

1875 A.D. First Gurmukhi weekly started by Kavi Santokh Singh at Amritsar

ਜ਼ਾਲਮ ਨੈਨ ਮੋੜੇ ਨਹੀਂ ਮੁੜਿੰਦੇ।

ਜ਼ਾਹਰ ਜਲੇ ਰੂਪ ਮਸ਼ਾਲ ਦੇ ਕਰਿ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੇ।

ਬਹੁਤ ਬਰਜਿ ਰਹੀ ਅਕਲ ਨ ਮੰਨਦੇ ਹਰਜ ਅਕਲ ਸਭ ਖਹਿੰਦੇ।

ਕਰ ਕਰ ਜਤਨ 'ਰਤਨ ਹਰਿ' ਹਾਰੀ, ਜਾਇ ਜੋਰਾਵਰੀ ਖਹਿੰਦੇ।

[illegible] ਭੌਰਾ ਭੌਰਾ ਅਕਲ ਫਿਰ ਕਰਦਾ ਮਹ ਤੈਨੂੰ ਦਰਿਆਉ ਇਸ਼ਕ ਦਾ।

ਤੇ ਜਾਣਨਾ ਦਸਾਂਗ ਮਸ਼ਾਲ ਦਾ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਰ ਦਾ

ਰਤਨਜੀ ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਪੜ੍ਹਦਾ। ੧॥ ੫੬॥

From Bhai Vir Singh's Introduction to Nanak Prakash, written on 4 August 1934

ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥਾਵਲੀ ਦੇ ਸੋਮੇ।

(I) "ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਲਈ

(ੳ) ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ – ਖਾਸੀ ਕਾਬਿਲੇ ਏਤਬਾਰ ਜਾਣ ਕੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੰਦਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਖੇਪਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

(ਅ) ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ।

(ੲ) ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ।

(ਸ) ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ।

"ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਇਤਿਹਾਸ ਪੁਨੀਤਾ। ਗ੍ਰੰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਕਥੀ ਮੈਂ ਗੀਤਾ॥੬੭॥
ਪੁਨ ਗੁਰਦਾਸ ਭਯੋ ਜੋ ਭਾਈ। ਕਬਿਤਾਕ ਕੀਨਸਿ ਗੁਰੂ ਵਡਾਈ।
ਤਿਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਥੀ ਮੈਂ ਗਾਥਾ। ਤਿਨ ਕੀ ਸਾਖ ਸੁਨਹੁ ਇਤ ਸਾਥਾ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿਦ ਸਿੰਘ ਹਜੂਰੀ। ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਭਯੋ ਗਤਿ ਰੂਰੀ॥੭੦"
ਜਿਨ ਸਿਰ ਤੇ ਸਿਖੀ ਨਿਰਬਾਹੀ। ਤਿਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਥਾ ਮੈਂ ਆਹੀ॥

[ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੂ: ਧਿ: ੩੭

(2) Bhai Gurdas 11th var, lives of Bhaglās called 'ਭਗਤਿ ਰਤਨਾਵਲੀ' ਜਾਂ 'ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ'

Had no access to Puratan Janam Sakhi, as the date of birth is given Kartika Puranya, and not 3rd of Baisakh; again Sakhi 21 (black gets mohars becoming charcoals) + Sakhi 28 (Sh. Farid – cup of milk containing gold mohars) not given, which Bh. Santokh Singh would have liked to give.

For II - Guru Pratap Suraj Prakash

following sources were used by Santokh Singh

(੧) 'ਮਸਤਾਨ ਹਾਜੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ' ਤੇ 'ਜੀਵਨ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ' ਵਿਚ ਦਿਤੀਆਂ ਨੇ

ਉਦਾਹਰ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਥੀ ਹੈ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਇਸ ਭਾਂਤ ਭਾਖਿਓ ਦਸਮੇਂ ਪਤਿਸਾਹ।---

ਬਹੁਤ ਬਾਰਤਾ ਤਬ ਕਹੀ ਆਪੈ ਸੁਨੀਆਂ ਤਾਂਹਿ॥੧॥

ਚੌਪਈ॥ ਇਸ ਕੀ ਕਹੀ ਕਿਤਕ ਗੁਰ ਕਥਾ। ਸਰਬ ਸੁਨਾਵੈਂ ਮਮ ਮਤਿ ਜਥਾ।

(2) ~~ਚੌਪਈ~~॥ ਔਰ ਸਿਖ ਭਏ ਬ੍ਰਿਧਵਾਨ। ਤਿਨਤੇ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਸੁ ਕੀਨ ਬਖਾਨ॥੨॥

ਇਸ ਪ੍ਰਭ ਗ੍ਰੰਥ ਬਿਖੈ ਮੈਂ ਕਹੋਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਥਾ ਤੇ ਲਹੋਂ।

(3) ਜਹਿਂ ਤੇ ਕੌਨ ਬਚਨ ਪਾਏ। ਕਿਤਕ ਸੁਨੀ ਸਿਖਨ ਮੁਖ ਗਾਏ।੩।

ਸੋ ਸਭ ਇਸ ਮੈਂ ਲਿਖੋਂ ਬਨਾਈ। ਛੰਦ ਬੰਦ ਕਰਿ ਸੁੰਦਰ ਗਾਈ।

(4) ਕਿਤ ਕਿਤ ਅਪਰ ਬਾਤ ਗੁਰ ਕਥਾ। ਸੋ ਮੈਂ ਕਹੌਂ ਦੇਖ ਤੈਂ ਜਥਾ॥੪॥"

(5) "ਇਹ ਦ੍ਵਾਰ ਪਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਕਹੇ ਸੁਨੇ ਜਿਮ ਜੋਇ॥ [੧-੨੮-੫੪"

"ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਬਿਰਤਾਂਤ।

ਰਚੇ ਛੰਦ ਸੁੰਦਰ ਬਿਖੈ ਸੁਨੇ ਪਠੇ ਜਿਸ ਭਾਂਤ॥ [੨-੧-੨੪"

"ਮੈਂ ਸੁਨੀ ਜਿਤਕ ਸਿਖ ਮੁਖ ਦ੍ਵਾਰਾ। ਅਰ ਲਿਖੀ ਪਠੀ ਜਹਿਂ ਕਹਿਂ ਉਦਾਰਾ।

ਸੋ ਧ੍ਰੁਵ ਕਰਹਿ ਛੰਦਨ ਮਝਾਰ। ਅਬ ਕਹੁ ਨਿਰੁਪਹੁ ਗੌਨ ਕਾਰ॥ [੧-੨੬-੨

"ਤਬ ਪ੍ਰਸੰਗ ਆਗੇ ਇਮ ਕਹੌਂ। ਜਿਮ ਬਿਧਿ ਸੁਨਿ ਸੰਤਨ ਤੇ ਲਹੌਂ॥ [੮-੬੦-੫੮"

"ਜੈਤਕਿ ਸੁਨੀ ਲਿਖੀ ਪਠਿ ਸਾਰੀ॥ [੬-੬੦-੫੦
ਰਾਸ ਅੰਸੂ ਅੰਕ

(6) ਤਬ ਪ੍ਰਸੰਗ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਦੇ ਦੰਗਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਲਏ ਹਨ। ਜੈਸਾਕਿ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦਸਦੇ ਹਨ:—

"ਸੈਨਤ ਕੀਤੇ ਆਗਿ ਜੋ ਸਮਰੇ ਦਰਸ ਦਿਖਾਇ।
ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕੋ ਭਾਖੇ ਸਕਲ ਬਨਾਇ॥ [੨-੩੨-੫੬

(7) Bachitra Natak ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਜੁੱਧਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਏਸ ਪੋਥੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਾਤੀ ਵਿਚਾਰਾ ਵਿਚ ਖਾਂ ਹੈ:—

"ਗੁਰ ਸੰਗ੍ਰਹ ਤੇ ਉਂਆਨਾ ਜੁ ਭਨੀ। ਦਧਿ ਕੀ ਮਟਕੀ ਕਾਨ ਮੁਨਾਸ ਗਨੀ॥"
[੨-੨੭-੨੭

ਦੇਸੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ ਦੇ ਮੁਗਲੀ ਆਕੇ ਜਾਣ ਤਕਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਪਾੜ੍ਹ ਦੇਣ ਦਸ ਦਿਤਾ ਹੈ

(8) Zaffar Nama – ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਵਰਤਿਆ (ਵਿਚਦਾ ਹੈ) ਰੁ-੨੭ ਵਿਚ।

(9) Ghazals Bhai Nand Lal ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਖੇਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗਜ਼ਲ ਰੁਤ ੩ ਅੰਸੂ ੨੭ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਹੈ।

(10) Bhai Gurdas ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਪਰ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ ਸਿਖਿਆਂ ਨੇ ਕੀਤੇ, ਓਹ ਭਾਈ ਮਨਸਾ ਜੀ ਨੇ ਰਾਸ ੨੬ ਪਉੜੀ ੨੮ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਵਡੀ ਸੈਂਤੇਸ਼ ਸਿਖਾਂਦੇ ਓਹ ਪਉੜੀ ਰਾਸ ੫ ਅੰਸੂ ੬੫ ਵਿਚ

ਦੇਂਦਿਆਂ ਉਸਦੇ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

'ਸ੍ਰਿ ਬਖਸ਼ਾਨ ਕਰੀ ਨਿਜ ਸਾਂਈ। ਇਹ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਵਾਰ ਦੁਖਾਲੀ।'
ਅਗੇ ਇਹ ਪਉੜੀ ਦਿਤੀ ਹੈ, 'ਪਰਮਾਨ ਕਰਿ ਸਾਈਂਦਾ ਇਕੱਤ ਚਾਹੇ ਨ
ਇੱਕ ਦਿਖਾਇਆ'। ਹੋਰ ਲਿਖਾਰਨ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਾਰ ੨੬ ਪਉੜੀ ੨੧
ਤੇ ੨੪ ਵਿਚ ਹਨ॥

'ਕਬਿਤ ਸਵਈਆਂ' ਤੇ ਵੀ ਉਪਮਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ,
ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜੈਸੇ ਬਹੁਤ ਦਿਨਨਾਤ ਮਾਤ ਮਿਲਕੇ ਰਹੁ ਸੈਪਨ ਦੇ ਬਨ
ਰਹੁ ਸਮਨ ਬਣਾਤ ਹੈ।' ॥੫੨੦॥ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ (translation) ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਗਹਿ ਸੁਤ ਜੈਸੇ ਜਿਨ ਮਾਤ ਸਹ ਕਾਰਿ ਐਸੇ ਰੂਪ ਦਿਨਨਹਿ ਗਰ
ਸੈਪਨ ਬਚਨਹਿ ਨਾ। [ਕ. ੭-੪- ਅੰਕ੬੧

(11) Abdul Natha — ਰਾਜ ੯, ਅੰਸੂ੪੬, ਅੰਕ ੧੦ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸ. ਸ.
ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਜੁਧਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਢਾਡੀ ਅਬਦੁਲ ਨਥਾ ਜੋ
ਵਾਰ ਗਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਗਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ
ਹੋਈ। ਢਾਡੀ ਨੂੰ ਦਾਨ ਸਨਮਾਨ ਬਹੁਤ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਏਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਵਕਤ ਤਕ ਇਹ ਵਾਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ ਤੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ। [F.N. ਇਹ ਵਾਰ ਡਾ. ਰਤਨਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ (which?) ਢਾਡੀ ਦੇ
ਮੁਸਦੀ ਜੀ ਪਰ ਓਹ ਲਿਖ ਨ ਸਕੇ ਤੇ ਢਾਡੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ]

(12) ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਸਰੂਪ ਦਾਸ)॥ ਇਹ ਸੰਮਤ ੧੮੩੦-੩੩ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ (A.D. 1776)॥ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਏਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਪੰਨਾ ਹੈ ਥਾਂ ਪਰ ਦਰਜ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ-ਨੂੰ-ਨੂੰ ਹਨ।—

੧ ਸਾਖੀ ੭੦ ਅੰਕ ੧	[illegible] ਨੂੰ	ਰੁਤ ੧ ਅਧਿ ੧੦ ਅੰਕ ੫੦ ਵਿਚ		
੨ ਸਾਖੀ ੭੧॥੨੧॥	[illegible] "	੧-੧੩-੫੧	"	
੩ ਸਾਖੀ ੮੪।੮੧।	[illegible] "	੧-੪੫-੨	"	
੪ ਸਾਖੀ ੬੦।੧।	[illegible] "	੧-੫੧-੨	"	
੫ ਸਾਖੀ ੬੧।੧।	[illegible] "	੧-੫੨-੨	"	
੬ ਸਾਖੀ ੬੨।੨੧।	[illegible] "	੧-੫੩-੪੫	"	

ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ॥ [illegible]

(13) ਸੌ ਸਾਖੀ॥ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਨੂੰ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਰੁਤ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸਾਖੀ ੩੯, ਸਾਖੀ ੬੩, ੬੭, ੭੩ ਇਹੋ ਮੰਗਲਾ ਲੈ ਕੇ ਰੁਤ ੫ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ੩, ਅੰਕ ੧੦ ਤੋਂ ੧੩ ਤਕ; ੫-੫-੩੦; ੫-੧੦-੫੯ ਤੋਂ ੬੭ ਤਕ; ੫-੧੧-੪੪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਏਸ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੀ ਕੁਛ ਗਲੀਆਂ ਹਨ ਮੌਜੂਦ ਹਨ॥

(੧੪) ਨਾਮਤਿਕ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼। } ਇਹ ਸਭ ਪਿਛਲੇ ਹੀ ਹਨ।
(੧੫) ਪਰਚੀਆਂ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ। } ਅਤੇ ਸਭ ਸਾਖੀਆਂ ਠੀਕ ਠੀਕ
ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ।

(16) <u>Vidya-Dhar</u>. ਦਸਮੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜੋ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਠੀਕ ਜਿੱਥੇ ਪਰ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਦੇਖਦਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਸਭ ਖੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਵਿਦਿਆ ਧਰ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ ਧਰਿਆ ਗਿਆ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਲੁਟ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਭੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋਇਆ। ਕਵੀ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ੯ ਮਣ ਪਤ੍ਰੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਿਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਜਸ ਦੇ ਛੰਦ ਲੈਕੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਰੁਤ ੫ ਅੰਸੂ ੫੧-੫੨ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਥਾ ਨਾਲ ਦਿਤੀ ਹੈ॥

How do you know?

(17) <u>ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੬॥</u> ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਸੰਮਤ ਤੋਂ ੧੭੭੫ ਦਾ (=1718 A.D.) ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਥਾਨਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰ' (ਜੋ ਜਗਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੈ) ਉਥੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸਿਖ ਸੀ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ਹੈ, ਤੇ ਉਥੇ ਜੋ ਹੋਰ ਸ੍ਰੋਤੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਣੀ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਿਆ ਹੈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸੁਣੀ ਤੇ ੧੭੭੫ ਵਿਚ

ਲਿਖਕੇ ਸੁਣਾਂਦੀ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੭੬੨-੬੩ ਤੋਂ ੧੭੭੮
ਤੱਕ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹੇ ਸਨ। ੧੭੭੮
ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਘੱਲਿਆ ਸੀ (ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਖ ਰਾਜ ਤੋਂ)

ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਰ ਵਿਚ ਜੋ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ
ਮੈਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਦੇਖਣੀ ਸੌਖੀ ਸੀ। ਅਸੀ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਪੜ
ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਤੁਰਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਛੇਵੇਂ ਸਤਗੁਰਾਂ ਦਾ
੬੬ ਨਾਮ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਰ ਵਾਲਾ ਅਸਲੀ ਗੁਰਬਿਲਾਸ
ਛਠੀ ਜੀ ਦੀ ਬਾਬਤ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਭੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ
ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸੋਹਣੇ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰਾ
ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ ਨੇਸਦੇ ਰਤਨਾਂਗਰ ਸਨ।। ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਰ ਅਸਲੀ ਗੁਰ
ਬਿਲਾਸ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ
1900 − 57 = 1843 ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਓਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਦੇ
ਅੰਤਮ ਹਿੱਸੇ ਲਿਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਸੇ,
ਪਹਿਲੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਈ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਸਭ ਸੁਣਕੇ ਆ ਜਾਵੇ ਦਸ ਕੇਸੀ।
ਉਤਾਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਤੇ ਫੈਲ ਰਹੇ ਸੀ। ਸੋ ਇਉਂ ਠੀਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ
ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਗੁਰੂ ਸਰ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਤੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਭੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈ

ਤੇ ਕਈ ਥੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਪਹਿਲਾ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਵਾਲੀ ਹੈ।
ਨਮੂਨੇ ਮਈ ਤੌਰ:—

ਬੈਠੇ ਜੁ ਪੋਟ ਵਿਚ ਫੜਕਾ ਲਾਗਨਾ   ਗ੍ਰਸ ਪ੍ਰ-੧੧-੩੩ ਤੇ ਬਿਲਾਸ ੮-੬੯੨

ਗੁਰੂ ਸਿਮਰਨ ਗੁਰ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਜਾਪ } ੫-੧੩-੧੧ ਤੇ ਪ: ੮-੬੯੨
ਏਕ ਸਮਾਂ ਨਾਮ ਰਹਾ ਗਾਉਂਦੇ } ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸੂਰਜ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਸ ਅਸਲੀ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦੀ ਨਕਲ ਭੀ ਹੈ ਸੀ॥

F.N. ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ:— "ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਦੀ ਸਾਖੀ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ ਪੁਜਾਰੀ ਗੁਰੂ-ਸਰੀਆਂ ਦਾ ਭਿਖੇਦਾਰ ਸੀ, ਓ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਤੇ ਕੁਛ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਅਸਲ ਕਰਤਾ ਛੁਪਿਆ ਰਹਿਆ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਉਹ ਅਸਲੀ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਨਹੀਂ ਜੋ ਗੁਪਤ ਹੈ।"

(18) Gur Bilas Patshahi 10 || by Sukha Singh

ਇਹ ਸੰਮਤ ੧੮੫੪ (= A.D. 1797) ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ॥ ਜਦੋਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਿਆ ਤਦੋਂ

ਕਹੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਨੇ ਦਗ ਕਮਾ ਦੀ ਸੀ। دونوں گرنتھوں

میں واقعات اور خیالات کی مطابقت ہے + [illegible]

[illegible] + [illegible]

[illegible]

ਮੱਜਾ ਔਰ ਮੁਨੱਜਾ ਨਾਮ ਦੁਗਾਨ ਕੇ। ਦੋਨਹੁ ਬਡੇ ਪਠਾਨ ਸੁਬੀਰ ਜਗਾਨ ਕੇ।

ਸਭ ਪ੍ਰਥਮ ਕੀ ਰਾਹ ਭੇਟ ਸੈ ਆਵਤੀ। ਤੇ ਤੁਮ ਸਾਤਰ ਕਹੁ ਦੇਤ ਸਭ ਨਿਜ ਆਵਤੀ।

ਪਟਣੇ ਕਾਂਸੀ ਗਾਜੀਪੁਰ ਸੈਂ ਜਾਨੀਜੇ। ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਮੁੰਗੇਰ ਕਿਤੇਂ ਸੁ ਪਛਾਨੀਜੇ।

ਢਾਕੇ ਔ ਮਕਸੂਦਾਂ ਦਾਰ ਸੁ ਜਾਵਤੀ। ਤੇ ਪੂਰਬ ਬੰਗਾਲਾ ਰਾਹ ਭੇਟ ਸੈ ਆਵਤੀ ॥੨੦॥

[illegible] ۔ [illegible]

[illegible] +

ਢਾਗ ਸੇ ਸਾਠ ਮਸਾਨ ਕਰੰਜੋ ਗਜ ਖਾਂ ਗਾਜੇ ਦੁਹ ਮਾਰ ਗਿਰਾਜੇ ॥

ਤਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਸਭ ਸੰਗਤ ਪੋਸਨ ਕੋ ਦਿਨ ਰੈਨਨ ਤਾਕਤ ਰਹਾਜੇ ॥੨੬॥

ਜੌ ਆਗਮ ਸੁਨ ਕੇ ਨਹਿ ਆਵਤ ਸਭ, ਤੌ ਸਤਗੁਰ ਕੀ ਹਰ ਉਤਾਰੀ।

ਤਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਦਿਲ ਆਗਰ ਪੋਸਨ, ਸੈ ਸਭ ਸੰਗਤ ਜੋਰ ਕਮਾਈ ॥੨੭॥ p. 254

اسی واقعہ کو سورج پرکاش [illegible] +

صفحہ [illegible] [illegible]

[illegible] +

There could be no change [illegible] 3

۱۔ تعلقہ نام کا گاؤں جاسرا دریائے ستلج میں آگیا ہے - اسکا رقبہ [illegible] بیانہ

as the crow flies (نقشہ [illegible] = ایک بیگھ) $3\frac{1}{2}$ میل ہے - اور [illegible] گیا ہے [illegible] میل

سورج پرکاش نے بھی ذکر (ر ۳-۴-۲۷) میں کیا ہے اور نام [illegible] کا لبانی دیا ہے + لبانی

اسکا پورا [illegible] میں سانجھ سات میل ہے اور [illegible] کوئی [illegible] میل

اسی طرح [illegible] کے [illegible] دونوں [illegible] میں [illegible]

(ابھی [illegible] میں دیا ہے + [illegible])

X (19) <u>ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਫਰਾਂ ਦੀ ਪੋਥੀ।</u>

who wrote it & when — To see in Public Library

ਇਸ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਗ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਵਿਚ ਹਨ। ਏਸਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਟੀਕਾ ਸਰ ਸ. ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਸਲ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਸਮਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਦੇ ਬਾਬਤ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ॥

(20) ਰਵੀ ਜੀ ਪਰ ਵਿਚਾਰ [illegible] ਦੀ ਲਿਖੇ ਵਿਚੋਂ [illegible] ਦੀ [illegible] ਦੀ ਚਿੱਠੀ [illegible]। A letter to Bhai Santokh Singh from Somebody gives an account of [illegible] ਦੇ [illegible] [illegible] — ਇਹ ਚਿੱਠੀ [illegible] ੧੮੯੮ ਦੀ ਹੈ (=१८४१ ई.)

(21) Stray leaves from an old manuscript of Janam Sakhi — leave number 111 — talk with Hari Ram s/o Hardial.

ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਵੀ ਆਪਣਾ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਇਹੋ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਜੋ ਤਕਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵੀ ਆਮੇਜ਼ਸ਼ ਹੈ। ਉਪਰ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵੰਨਗੀ, ਸੁਆਦਲਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਾ ਠੀਕ ਬ੍ਰਿਜਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੈ।

Bhai Vir Singh could secure a manuscript copy
1919 / 57 / 1962 of S. 1919, and an incomplete copy of 1912.
The original of Bhai Santokh Singh, or any of
1912 / 57 / 1955 the four copies dictated by him not obtained.

On a leaf written in S. Santokh Singh's own hand, found by Bhai Vir Singh, story of Ganda Mirza (proprietor of Gondwal) is given briefly, while it is found very much extended in Suraj Prakash; this means he improved upon it later.

تو یعنی کتابیں لکھنے والوں کا بھی واقعہ ہے کہ بلا تبدیل ترمیم نقل و عبارت
بدل دیتے + اور جو تھوڑی کمی [illegible] میں جچی ہے - وہ [illegible]

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ।

(ਭਾਈ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਤੋਂ)

'ਨਰ ਦੀ ਸਭਾ' ਤਰਨਤਾਰਨ [illegible] ਨੂੰ [illegible] ਸ਼ੁਰੂ
ਹੋਈ। ਇਹ ਓਹੋ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ
ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿਚ [illegible] ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ [illegible] ਸੰਤੋਖ [illegible] ਨੂੰ
[illegible] ਅਤੇ [illegible] ਇਹ [illegible] ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਮਕਾਨ [illegible]
ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ [illegible] ਸੀ ਕਿ [illegible]
ਸਿਖ [illegible] ਵਿਚ [illegible] ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ [illegible]
ਗਲ ਕਿ ਅਗਸਤ ੧੯੨੩ ਦੇ [illegible] ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਸਰਦਾਰ
[illegible] ਸਿੰਘ [illegible] ਤੇ ਸਰਦਾਰ [illegible] ਸਿੰਘ [illegible] ਨੇ। ਸਾਰੀ
ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ, ਪਰਕਰਮਾ ਤੇ ਮੰਦਰ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸੇਵਾ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਈ। ਮੁਨਾਰਾ
ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ।

ਏਸੇ ਥਿਤ 'ਨਰ ਦੀ ਸਭਾ' [illegible] ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ।
ਏਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਖੀ [illegible] ਤੇ [illegible]
[illegible] ਸੀ ਤੇ [illegible] ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਏਸਦੇ
[illegible] ਸਾਥੀ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ [illegible] ਸਨ
ਸ਼ਹੀਦ [illegible], [illegible] ਏਥੇ [illegible] ਹਨ॥

ਏਸ 'ਨਰ ਦੀ ਸਭਾ' ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਗਸਤ ੧੯੪੫ ਨੂੰ

ਜਨਮ ਲਿਆ। ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਟੇਕਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਜਦੇਈ
ਅਤੇ ਜਾਤ ਛੀਂਬਾ ਸੀ। ਇਹ ਘਰ ਜਿਥੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ ਹੁਣ
ਅਰਜਨ ਦਰਜੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਤਕ ਛੀਂਬਿਆਂ ਦਾ ਜਣਾ ਘਰ ਹਰਕੇ ਡਿਗ
ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਪਿਆਰ ਕਰਿਤ
ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਦੇਵੀ ਗਾਨ, ਦੇਵੀ ਟੇਣੀ ਮਨਾਇਕੇ, ਕੁਣ ਉਸਨੇ ਇਹ
ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਤਾ ਫੇਰਕੇ, ਚੋਪਈਆਂ, ਕਵਿਤਾਂ ਵਿਚ ਰਚਕੇ
ਮਨਾਇਣ ਜਗਾਈ।

ਉਦੋਂ ਵਿਦਿਆ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਗਿਆਨੀਆਂ
ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਕੇ ਪਾਈ, ਜੋ ~~ਉਸ~~ ਵੇਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ
ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਸਨ। ਆਪਦਾ ਚਲਾਣਾ
ਸੰਮਤ ੧੮੮੯ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਵਿਧਿਆ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਪੰਜਾਬ
(= ੧੮੩੨ A.D.)
ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸੂਚੀ ਪਰਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਲਾਉਣ ਦਾ ~~ਸਮਾਂ~~ ਸਨ ੧੮੦੪ ਈ
ਵਿਚ ਸੀ। ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ੧੮੦੪ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸਬੂਤ
ਨਹੀਂ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਸੰਮਤ ੧੮੬੨ ਤਕ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸ
ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ।

ਏਥੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕਵੀ ਜੀ ਬੁੜੀਏ ਸਰਦਾਰ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ

slt

ਬਣਤ ਦੇ ਕੇ ~~ਸੰਮਤ ੧੮੮੦ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਦਿ ਪਿਛੋਂ ਤਕ ਉਥੇ ਰਹੇ~~ ਜਿਸ ਤੋਂ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪਾਰ ਸਮਝਣ ਲਗੇ। ਪਰਤੂ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਟੋਲੀ ਵਿਚ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਇਕ ਤੱਤਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ
ਗੀਤ ਦਾ ਟੀਕਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਰਚਨਾ ਸੀ।
ਏਥੇ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਭਾਈ ~~ਮੋਹਨ~~ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬਨ ਗਿਆ। ਸੰਮਤ ੧੯੭੦
ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਏਥੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਨਾਮ ਕੋਸ਼' ਦਾ ਕੰਮ ਜੋ 'ਸਬਦ-ਕੋਸ਼' ਦਾ
ਅਨੁਵਾਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਅਖ਼ਬਾਰ ਸਾਰੇ
ਸੰਮਤ ੧੯੭੮ ਵਿਚ ਮੁਕਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਨਾਵਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਜੋ ਕਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਵਿਚ ਮੁਕਾਇਆ
ਇਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਹੀ ਕਰਿਆ।

ਆਦਿ ਸੁਧਾਸਰ ਕੇ ਇਸਥਾਨਾ। ਖੋਜ ਖੋਜ ਲੀਕੇ ਲਿਖ ਨਾਨਾ।
ਜਿਥੀ ਦੇਖੇ ਕੇਤੀ ਬਹੁ ਥਾਈਂ। ਕੇਤੀ ਸਹਿ ਸੁ ਅਕ ਅਤਿ ਭੂਈ॥੧੦॥ Bhainy 27
ਸੀਸ ਬੀਸ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਆਛੀ। ਸਾਧਨ ਜੋਗ ਜੀਨੀ ਤਨ ਕਾਛੀ॥
੫੯
ਤਿਨ ਤੀਰ ਸੁਗੰਧਾ ਨਗਰ ਇਕ ਕਰਿ ਨਿਕੇਤ ਨਿਵਾਸ ਤਾਂ।
ਕਰਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਮਾਪਤ ਕੇ ਭਲੇ ਗੁਰ ਜਸ ਜਿਸ ਮਹਿ ਸੁਭ ਮੇਲ।) ੧੬੩

੧ ੪ ੪ ੦

ਦ੍ਰਿਤੀ ਆਂਕ ਅਰ ਅਸ਼ਟ ਦਰ ਚਤੁਰ ਅਸ਼ਟ ਪਰ ਸੁੰਨ। ੧੪੪੦

ਕਾਤਿਕ ਪੂਰਨਮਾਂ ਵਿਖੇ ਭੋਜ ਕੈਥ ਖਿਨ ਊਨ॥ ੧੧੦॥

ਜਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਕ ਅਸੇ ਮੰਗਲ ਤੇ ਬਲੇਰ ਕਰਤ ਤਿਹ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਬਨੇ ਤੌਰ ਦੇ ਜਾਨ।

ਏਸਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੁਝ ਦੇ ਟੂਕੇ ਪਰਿਆਸੇ ਆਦਿ ਥਾਂ ਇਕ ਜੰਮਪਾਏ ਅਤੇ ਸਮੇਤ ੧੯੮੨ ਇਕ ਰੋਸ਼ਨ ਦੇ ਸਤਕਾਰ ਭ੍ਰਾਈ ਉਤਰਨ ਸਿਖ ਸਾਜ ਪਹੁੰਚੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਇਕ ਕਵਿਤਾਂ ਇਕ ਭਾਰੀ ਪਰਦਰਦ ਇਕਾਗਰ ਇਕ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:- ਕਬਿਤ

"ਕੂਟਜੇ ਤੋ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮ, ਸੌ ਜਿਸਰੇ ਤੋ ਕੋਸ ਪ੍ਰਸ, ਅਰ ਖੇਣੀ ਹਾਂਡਤਿ ਪ੍ਰਸ
ਅਤਿ ਦੁਖ ਪਾਈਜਤਿ ਹੈ।

ਪਰ ਕੇ ਗੁਲਾਮੇ, ਸਭ ਆਪਨੇ ਭੁਟ ਕਿਕਾਨੇ, ਨਾਂ ਕੀ ਦੇਤਿ ਤਾਨੇ, ਮਨ ਚਿਰ ਲਜਾਈਜਤਿ ਹੈ।
ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕੁਪਾਸੇ ਲੈਨ, ਸੁਪਨੇ ਨ ਦੇਖੈਂ ਚੈਨ, ਮਨਮੈਂ ਨ ਧੈਵੈਂ, ਜਾਕੇ ਫਿਰ ਜਾਈਜਤਿ ਹੈ।
ਦੂਰ ਪੈ ਕਮਰਾਰ ਠਾਂਢੇ ਸੁਖ ਦੇਤਿ ਬਾਰ, ਬਿਨਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੋਣ ਗਾਰ ਖਾਈਜਤਿ ਹੈ॥੧॥
ਰੋਜ਼ੀ ਕੀ ਗਰਜ਼ ਰਜ਼ ਗਾਸਨ ਕੀ ਗਿਨੀਜਤਿ, ਪਾਸੀ ਪਾਏ ਪ੍ਰਭ ਪਰ ਪੀਰ ਪਾਈਜਤਿ ਹੈ।
ਦਾਸ ਕੌਨ ਦੁਖੋਂ ਨ ਦੇਖੀਆ ਗਰਜ਼ ਸਮ, ਗਰਜ਼ ਹਟਾਵੈ ਤਾਂ ਪੈ ਛੋਰ ਜਾਈਜਤਿ ਹੈ।
ਜੀਵਕਾ ਅਧੀਨ ਦੀਨ, ਦੀਨਤਾ ਮੈਂ ਰਾਗ ਹੈ ਨ ਦੇਗ ਲੈ ਸੋਗਨੀਜਨ ਮੈਂ ਝੰਗੀ ਗਾਈਜਤਿ ਹੈ।
ਗਨੇ ਗਰਜ਼ ਬੂਰ, ਸਾਹਿਬ ਮਨੂਰ ਤੂਰ! ਆਪਨੀ ਗਰਜ਼ ਜਾ ਗਰਜ਼ ਜਾਈਜਤਿ ਹੈ॥੨॥

ਜੈਵਰ = ਭੁਜਿਯਤ = Kapil Shala

ਪਰ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਉਹ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਭੂਗਤਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਕਵੀਸ਼ਰਾਂ ਨੇ
ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਨ ਟਿਕਨ ਦਿਤੇ।

ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੜ੍ਹਕੇ ਕੈਥਲ ਪਤੀ ਨੇ ਕਵਿ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ
ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਮੰਗਕੇ:—

ਉਦਯ ਸਿੰਘ ਸਤ ਰੂਪ ਸੁਜਾਨਵਰ। ਕਹਿ ਸੁਕਾਇ ਗਯੋ ਹਿਤਕਾਰਵਰ।
ਇਕ ਦੇਸ਼ ਮਕਾਨ, (ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁ ਨੈਣ ਨੂੰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਭ੍ਰੀਨ ਨਗ
ਲਿਆ। ਭਾਈ ਉਦਯ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਰਬ ਗੰਜਨੀ
ਟੀਕਾ ਲਿਖਿਆ (ਸੰਮਤ ੧੮੮੬)

ਏਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਲਮੀਕੀ ਰਾਮਾਇਣ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਪਰ
ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ ਭਾਈ ਉਦਯ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਏਕ ਪਿੰਡ ਮੋਹਲਨੀ ਨਾਮ
ਦਾ ਦਿਤਾ ਸੰਮਤ ੧੮੯੧ ਵਿਚ (=1834 A.D.)

"ਵੈਸਾਖ ਮਾਸ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸ਼ੁਭੇ ਪਖਿ ਗਯੋ ਦੇਖੋ ਤਬ ਸੰਗ੍ਰਾਮੀ" ੧੮੯੧
ਦੇ ਸੈਂਤੇ ਵਿਚ ਆਤਮ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਟੀਕਾ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।
ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਬੂਟੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ
ਲਿਖੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਉਦਯ ਸਿੰਘ ਬਾਬਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

[illegible]

[illegible]

ਭਾਈ ਉਦਯ ਸਿੰਘ ਅਧਰੰਗ ਨਾਲ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਏ। ਫੱਗਣ
ਵਦੀ ੧੪ ਸੰਮਤ ੧੮੯੯ ਨੂੰ (੧੫ ਮਾਰਚ ੧੮੪੩) ਨੂੰ ਸਵਰਗਵਾਸ ਅਤੇ

ਸਮਤ ੧੯੦੦ ਵਿਚ

ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਔਕੜਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਈ। ਕੈਥਲ ਵਿਚ [illegible] ਹੋਈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਠੀਕ ਠੀਕ ਮੁਕਾ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਜੋ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਦਿਨ ਵਿਚ [illegible] ਹੋ।

ਗ੍ਰੰਥ ਸਮਾਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆਏ। ਆਕੇ ਆਪਣਾ ਗ੍ਰੰਥ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸਨ) ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਸਾਹਿਬ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦਸੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਪਾਸ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਦੁਖਦਾਈ ਵਾਕਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੇ ਬਦਲਾ ਲੈਕੇ ਲਾਹੌਰ ਕਿਲੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਉਹਦੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਰੋਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਭੀ ਪਕੜੇ ਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਘਰਬਾਰ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਮਾਲ ਮਤਾ ਜ਼ਬਤ ਹੋਕੇ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚਾ, ਉਸੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਸਤਕਾਲਯ ਸੀ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਰਾਵੀ ਕੇ ਪੱਤਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਹੋਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜਾ

ਪਰਾਗ ਜਾਰੀ।

ਕਵੀਜੀ ਵਾਪਸ ਕੈਥਲ ਮੁਹਰਮਾਏ ਅਤੇ ਕਤੱਕ ਵਦੀ (ਜਾਂ ਸੁਦੀ) ਏਕਾਦਸੀ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਬਿ: ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਤੋਂ ਤਿਨ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ। ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਵਣ ੧੯੦੦ ਬਿ: ਮੁਕਾ ਲੀਆ ਤੇ ਕੈਥਲ ਦੀ ਸੂਟ ਤੇ ਕਤਕ ਨਘਟ ਵੇਤ ੧੯੦੦ ਬਿ: ਚੋਲਿਆ ਸੀ॥

1900 / 1842 / 58 yrs / Age

[illegible]

What Bhai Santokh Singh aimed at in writing Suraj Prakash:-

ਬਸੁ ਬਰਸ ਬੀਤੇ ਜਬ ਜੇਤੇ। ਗੁਰ ਜਸ ਰਚਨ ਚਹਿਤ ਭੇ ਤੇ।
ਉਰ ਅਭਿਲਾਖਾ ਨਿਤ ਕੀ ਜੇਤੀ। ਸਤਿਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕ੍ਰਿਸਟਿ ਕਰ ਤੇਤੀ॥੨੪॥
ਭਏ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤੋਖ ਆਈ। ਸਗਲ ਗੁਰਨ ਕੇ ਜਸ ਸਮੁਦਾਈ।
ਰਚਤਿ ਭਏ ਆਪ ਗੁਰ ਸਬਹੂੰ। ਸ੍ਰੀ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਗੁਰ ਜਸ ਸਭਿਹੂੰ॥੨੫॥
ਦੇਰ ਉਮੰਗ ਸੋਹਿ ਮਨ ਆਈ। ਕਰਨ ਲਗੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਹਾਈ।
ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਕੇ ਮੁਖ ਤੇ ਕਥਾ। ਸੁਨੇ ਸਭਿ ਮੈਂ ਹੋਈ ਜਥਾ॥੨੬॥

[ਰਾਸ ੧ ਅੰਸੂ ੨

[illegible]

"ان — اقتباس وغیرہ گرنتھ رچنے آئے تھے + ولے ان کے مضمون ہیں — بھائی رام کنور
بھائی سنتوکھ سنگھ کے نام پر کتابیں بنائی ہیں — کیونکہ بڑے سکھوں میں بھی یہ خواہش تھی +
جیسے جنم ساکھی بھائی بالا — تو بعض جگہ پڑھنا ہی ہے رام کنور — اور سوچ پر کہاں
صاحب رام کنور وغیرہ —

"ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ (ਕੈਥਲੀਆ ਰਾਜਾ) ਜਿਸੀ ਵਿਚ ਸਿਆਣਾ ਸੀ
ਪਰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਨਾਲ ਭੀ ਸ੍ਰੋਤਾ ਹੋਰ ਗੁਣ ਦਾ
ਕਦਰ ਸੀ ਜਿਸ ਗੁਣ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕਿ ਉਥੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੀ।
ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਇਸ ਰਾਜ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਕੰਮ
ਕੀਤਾ। ਕੈਥਲ ਪਹੁੰਚਕੇ ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਟੀਕਾ ਦੇ ਬਾਰ 'ਗਰਬਗੰਜਨੀ'
ਤੇ 'ਆਤਮ ਪੁਰਾਣ' ਦੇ ਕੰਮ ਉਥੇ ਮੱਤ (ਵਾਰਤਕ ਹੀ) ਦੇ
ਲਿਖੇ ਗਏ ਤੇ ਗਰਾਂਟੇ 'ਗਰਬਗੰਜਨੀ' ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਇਕ ਪਿੱਠ ਇਕਾਂਤ
environment
ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਭੀ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਉਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ
ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦੀ ਕਦਰ ਦਾ ਜੋ ਪੰਡਿਤਾਂ ਤੇ
ਸਾਹਿਤਕਾਰੀਆਂ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।
ਇਹ ~~ਸ੍ਰੀ~~ ਕੈਥਲ ਵਿਚ ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਿਸ ਸਮੇਂ
~~ਇਹ~~ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਿਆ ਜਿਹਾ ਤਕੇ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਆਂ
ਦਾ ਹੈ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸੀ, ਇਹਦੀ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:—

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖ ਰਾਜਾਨੀਆਂ ਦਾ ਰੋ ~~ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜੀ~~ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ
ਮੁਸਲ ਜੇਕਰ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਸੀ
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਵ ਸਮਾਨ ਦਰਜਾ ਦੇਂਦੇ। ਇਸ
ਆਧਾਰ ਭੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਤੌਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਕਿਸੇ
ਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ
ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਦੂਜੇ ਮਤ ਦੇ ਮੁਰਸ਼ਦ
ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਏਸ ਸਮੇਂ ਨਵੇਂ
ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵੀ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ
ਹੋਏ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੋ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ੋਹਰਤ ਸਿਖੀ ਦੇ
ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਰਸਾਂ ਘੋਲ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਹਾਂ, ਸਰਕਾਰ
ਮੁਗਲੀ ਦੀਆਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਪਏ ਸਨ ਤੇ ਸਿਖੀ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਕ
ਹੋਏ ਦੀ ਹੈ ਰਸ ਰਹੀ ਸੀ।

ਏਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਸਤ ਕਹੀ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤ
ਅੱਗੇ ਸਿਖ ਦੋਨੋਂ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ
ਅਤੇ ਕਹੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਪਰ ਸਾਰੇ ਸ਼ੇਰ ਦਸਦੇ ਹਨ"

On the other side

ਸਿਖ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੋਨਾਂ ਪੱਖਿਆਂ ਨੂੰ "ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਸੀ

ਤੇ ਓਹ ਰਾਜਾਂ ਨਹੀਂ ਉਸਾਰਦੇ ਸਨ."

~~As~~ a matter of fact, the Sikh Gyanis did not consider Sikh Dharm as anything different from Hinduism, but only its culmination. The national heroes and Hindu gods & goddesses were as much theirs as of Hindus.

There was a conversion of high caste Hindus on an extensive scale in Sikh times & these people brought their ideas & prejudices with them. ~~[illegible]~~ The Sikh faith was only a superstructure on old foundations for them, like building a chaubārā on a three-storied palatial house.

"ਦੇਵੀ ਜੀ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੀ ਭਗਤ ~~[illegible]~~ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਕੋਣ

ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸਾਰੂ ਹੋਰ ਦਿਵਾਨਾਂ
ਦਾ ਰੌਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਨਗਾਰੇ ਤੇ ਢੋਲ ਸਨ
ਸਰਗਰਮਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘਟ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਇਹ ਸ਼ੁਗਲ ਤੇ ਸ਼ਾਨ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਿਆਲਾਤ ਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ
ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼
ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲਾਤ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਬਣਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਦੇ ਸਨ।
ਜੇ ਕਦੀ ਜੀ ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਕਈ ਦਲੀਲਾਂ
ਵਿਚ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਲਾਹਿਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ
ਦਾ ਤੌਖਲਾ ਕਦੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ
ਦੇ ਜਤਨ ਦਾ ਇਹ ਸਾਮਾਨ ਏਥੇ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਤੇ ਦੇਸੀ
ਰਾਜਸੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਤਾਂ
ਇਹ ਕੌਮ ਵਿਚ ਫਿਰ ਹੀ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਸਿਰ ਕੱਢਿਆਂ ਨਾਲ ਦਈ ਥਾਂ ਕੁਝ ਸਮਝੌਤਾ ਭੀ ਕਰ
ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਫ਼ਾਇਦਾ ਕਰਨ ਨਾਂ
ਪਹਿਲਾ। ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਉਠਾਣ ਸਭ ਨਹੀਂ
ਕਿਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਪਾਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਦਿਆ

ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਜਿਹੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।
ਉਹ ਵੀ ਸਤ ਰਚਨਾਂ ਵਿਚ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਂਦੇ ਤਾਂ
ਏਹ ਵੀ ਜੋਰ ਉਤਪਤ ਹੋ ਜਾਵਿਗਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਸਰਨਾਗਤ ਨਹੀ
ਬੜਾ ਦਇਆਵਾਨ ਕੌਮ ਹੋਣਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ
ਓਹ ਆਪਣੇ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਮਕਾਸਨੇ, ਆਪਣੀ
ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੇ ਦਾਗਰ ਅਤੇ ਮਾਸੂਮ
ਬੱਚੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲੇ ਦੇ ਆਸ਼ਾ
ਲੈਣੇ ਪੈ ਜਾਣ। ——"

But what proof is there that Bhaiji's own views were very different. Bhai Sant Singh Gyani his guru held the same views. It was Gyani Sant Singh who introduced the Hindu arti etc in the Darbar Sahib

ਭਾਈ ਜੀ ਆਪਣੇ ਕੌਮ ਦੇ ਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਾਰ
ਨ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਰਾਸ ੧੨ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

ਸੁਨਿਆਰ ਸਭ ਗੁਰ ਕੀਰਤ ਧਾਰਤਨ। ਜਿਸਕੇ ਜਿਤੇ ਧਾਮ ਗੁਨ ਗਾਵਤ।
ਭਿਰਦ ਸੁਜਸ ਅਤਿਸਰ ਧਾਰੀ। ਸਾਸਤ੍ਰ, ਮਤਿ, ਕੌਨ ਸਭ ਭਾਰੀ। ੩੬॥

ਧੋਰੂ ਪਾਇ ਕੁਬਰ ਕੈ ਭਾਖੈਂ। ਕੁਖਤਿ ਰੇਨ ਗੰਦਨੀ ਰੰਖੈ।
ਜੋ ਸੁਖ ਸਾਰਤਿ ਜੈ ਰਪੈਂਤੇ। ਬਿਗਰਹਿ ਨਹਿ ਕਬਹੂ ਜਨ ਔਤੇ॥੪੦॥
ਸਤਿ ਸਾਖਾ ਨਿਤ ਪੂਰਨ ਕਰੀ। ਰਾਮਰਾਇ ਕੀ ਸਤਿ ਕਹੁ ਨਹਿ ਜਰੀ॥੪੧॥

Again at end of ਗੁਰ ਪੰਥ he says

ਸਤਿਖ, ਰੋਜ, ਖਰ, ਸ੍ਵਾਨ ਜਿਸ ਜਨੈਂ ਸਜਿਨ ਕਰ ਸੰਗ॥
ਤਿਮ ਕਾਟੀ ਗੁਰ ਰਖਾ ਕੈ, ਰਜੈ ਨ ਸਬ ਕਹੁ ਸੰਗ॥੩੨॥
ਧਰ ਗੁਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਤਿ ਅਪਨੇ ਸਤਿ ਗੁਨ ਲੰਤਿ।
ਇਸ ਤਪੇ ਕਿਤ ਦੁਖ ਜਨੈ, ਜਰੇ ਨਰਕ ਸਤਿ ਪਾਂਤਿ॥੩੩॥

Bhaiji believes in miracles of Ram Rai — shows was wanting in critical faculty absolutely — All he wanted was [illegible] praises

[illegible] ਭਗਤਿ ਰਸਜ ਨੇਮੀ, ਨਾਸਿਕ ਕਸੂਰ ਰੇਪਾ, ਸਦਿਗਨ ਕੁਰ ਪ੍ਰਗਾਸ,
ਦੀਰਘ ਦੇਸੀ, ਬ੍ਰਿਸਾਗਹਿ, ਸਿਦੂ ਕਰਣ, ਸੁਸੀਲ, ਸੀਤ ਤ੍ਰਿਭੁਜਾਨਤ
ਸਕਲ ਤਨ ਸੁਦੇਸ਼, ਪਦਮਨੀ, ਪਰਮ ਰੰਗਾ॥

"ਕਹੀਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਸਮਝ ਮੁਤਾਬਕ ਨਿਰੋਲ ਕਲਾਕਾਰ
ਤੇ ਕੋਸ਼ ਤੌਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸੀ, ਇਤਨਾ ਪਿਰੋ ਸਕਿਆ। ਤੇ ਸਰ ਹੈ ਕਿ ਜੇ
ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਓਹ ਰਖਣ ਤਾਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਅਜ ਏਹਨਾਂ ਕੁਝ ਮਿਲ ਸਕਨ

ਕਰਨ ਜੀ। ਛਿ ਓ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਬੱਗ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ, ਆਪਣੀ
ਅਜਿਹਾਂ ਬਾਬਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਜਹਾਂ ਭੂਲ ਸੁਕ੍ਰਤੇ ਕੁਛ ਹੋਈ। ਸੁਨਿ ਪਠਿ ਕੈ ਰੋਸ ਨਹਿੰ ਕੋਈ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਿ ਸੋ ਲੇਹੁ ਬਨਾਏ। ਜੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿੱਖਨ ਮਨ ਭਾਏ॥੨੦੬॥

[ਸ੍ਰੀ: ਪ: ਉ: ਪਿਲਾ ਪ੭

General Introduction to Suraj Prakash

Guru Shobha by Senapati

ਇਕਾਗ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਸੂਗਸਿੰਘ ਦੇ ਜਿੱਤੇ ਜੰਗ ਬਾਬਤ, ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਿਨ ਵਿਆਹ ਬਾਬਤ।

Sau Sakhi by Sahib Singh

" ਸੌ ਸਾਖੀ ਦਸਮੇ ਸੋਢਕ ਜਾਣ ਬਚਨੇ ਪੋਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਸੌ ਸਾਖ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੇ "ਗਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ" ਆਖਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਨੇ ਇਸਤੇ ਬੜੀ ਦੇਰ ਰਖੀ ਹੈ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੋਥੀ, ਪਰ ਛਡਕੇ ਰਾਜਸਾਹਰ ਜਾਕੇ ਅੰਧੇ ਹੋਏ ਤੇ ਹੋਰ ਤਕਾਂ ਅਸਰਜਾਂ ਦੇ ਮੱਠ ਅਏ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਏਸੇ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਆਗਾ ਕਰ ਸੰਕੇ ਕਈ ਉਕਾਈਆਂ ਖਾਧੀਆਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਬੇਲ ਜੀ ਨੇ ਏਹੀ ਰਖਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਓਹ ਲਿਖੀ ਗਈ, ਇਹ ਗਲ ਤੇ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੁਰਸਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੌ-ਸਾਖੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਸਾਖੀਆਂ ਪੰਜ ਸੌ ਸਨ। ਇਹ ਗਲ ਇਸ ਪ੍ਰਗਟ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਦੀ ਤਿਰਾਨਵੀਂ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿ— ਸਾਖੀਆਂ ਪੰਜ ਸੌ ਸਨ, ਸੌ ਸਾਖੀ ਸਾਨੂੰ ਹਾਸਲ ਸੀ, ਸੌ ਸਾਖੀ ਸਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਫਿਰ ਸੌ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸੁਣੇ ਨੂੰ,

ਇਕ ਸੌ ਬਤੀਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਰ ਨੂੰ ਤੇ ਸੌ ਅਠਾਰੇ ਦੇ ਸੁਰਤ ਸਿੱਧ ਨੂੰ। ਜੇ ਇਉਂ ਇਸਦਾ ਲੇਖਕ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਗਈਆਂ ਦਾ ਆਪ ਪਤਾ ਦੇ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ ਜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਸਲੀ ਲਿਖ ਪਏ ਤਾਂ ਇਸ ਸੌ ਸਾਖੀ ਦੀਆਂ ਬਨਾਵਟੀ ਸਾਖੀਆਂ ਤਾਰਕਾ ਰਕਤ ਲਗ ਨਿਤਰ ਪਰਤ ਗਈਆਂ। ਜਿਸ ਪੋਥੀ ਦੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਦਸ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਹੋਣ ਦੀ ਸਨਦ ਹੈ। ਦਸ ਕੱਢਕੇ ਬਨਾਵਟੀ ਪਾਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕੁਛ ਲਿਖੀਆਂ ਬਨਾਵਟੀ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਬਨਾਵਟ ਦੀ ਗਲ ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੋਥੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਗੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਸਾਖੀ ੫੦ ਦੇ ਅੰਤ, ਸੰਮਤ ੧੭੯੧ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤੇ ਪੋਥੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਭੀ ੧੭੯੧ ਹੈ। ਤੂੰ ਜਾਂ ਸੰਮਤ ਲਿਖਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਤਦੀਂ। ਸਾਖੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਖਲ ਹਨ ਅਗੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਸੰਮਤ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਏਤਾ ਉਤਰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸੰਮਤ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਤੇ ਸੋਲੇ ਸੰਮਤ ਦਾ ਫਰਕ ਤੀਹ ਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਪਰ ਸੰਮਤ ੧੭੯੧ ਹੀ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਪਤਾ ਕਿ ਪੋਥੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਹੁੰਦੀ॥ ਇਹ

ਸੰਮਤ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਅੰਕ ਮਾਤ੍ਰ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ
ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ੨ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਢੇ ਤੇਈ ਜਾਂ ਸਾਢੇ ਦੀ
ਥਾਂ ੯ ਜਾਪਦੇ ਹੋਸੀ। ਜਥਾ:—

ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮ ਭੂਪਤੀ ਸਤਾਰਾ ਸਤੇ ਨੌ ਏਕ। [ਸ: ੧

ਫਿਰ— ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮ ਸਤ੍ਰਾਂ ਸੈ ਏਕਾਸੀ ਮਾਸ ਜੇਠ [ਸ. ੫੦
ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਸਤਰ ਦੋਸੀਤ ਪਾਠ ਹੈ:— ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸਤਾਸ ਥਾ ਅੱਗੀ
ਏਕ ਸ੍ਰੇਸਟਾ। [ਸਾਖੀ ੬੮

ਡਾਕਟਰ ਗਨ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ
ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੀ ਏ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ
ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ੧੯੦੫ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ। ਪਰ
ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ੩੯ ਸਾਲ ਹੋਏ
ਹਨ (ਸਨ ੧੯੩੪ ਵਿਚ)। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਰਜਮੇ ਵਿਚ ਜੋ
1894 / 57 / 1737 AD ਸਾਖੀ ੧੧੯੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੇ ਸਨ ਪਰ ਦੀ ਦਸੀ ਕੀਤੀ ਹੈ
ਜੋਰ ~~ਕਿ~~ ਏ ਸਾਖੀ ਪੁਰਾਣੀ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਸੀ।
ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਦੀ ੧੭੯੧ ਜਾਂ ੯੧ ਦੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ।
ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ~~[illegible]~~ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ

ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ੧੯੫੬ ਦੀ, ਦੇਖੀ ਸੀ

ਪਰ ਸ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਐਸੀ ਪੋਥੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ,

ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਮਤ ਯਾਦ ਹੈ।

ਸ਼ੰਕੇ— ਜੋ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਦੇ ਪੇਸ਼ੀਨਗੋਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੀ

ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਸਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ? ਪਤਾ ਨਹੀਂ,

ਪਰ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਵਧਾਏ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਬਾਤ

ਸੰਸੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਆਏ ਜਾਪਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖਤ

ਬਚਨ ਜੋ ਲਿਖੇ ਹਨ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ

ਅਸੀਂ ਰੁਤ ੫ ਅੰਸ਼ ੩੮ ਅੰਕ ੫੨ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਨੰ ਵਿਚ

ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਤਜੁਗ ਕਲਜੁਗ [illegible] ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ

ਮੁਖ ਆਉਂਦੇ [illegible] ਜਾਣ ਗਏ ਕੀ ਕੁਝ ਕਹਿ ਗਏ ਹਨ।

ਸਾਖੀਆਂ ਆਪੋ [illegible] ਦਾ ਆਪਣੀ [illegible] ਸਾਖੀ ਵਿਚ

ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਮ ਦੇ ਵਿਚ [illegible] ਨੂੰ [illegible]

ਹਨ ਕਿ ਤੇਰੇ [illegible] ਪਾਸੋਂ। ਇਸਦਾ ਫੈਸਲਾ

ਪੜ੍ਹਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਰੁਤ ੫, ਅੰਸ਼ ੩੮, ਅੰਕ ੫੨ ਦੀ

ਟਿੱਪਣੀ ਨੂੰ। ਜੋ ਸਾਖੀ ਦੇ ਆਪੇ [illegible] ਹੋ ਗਏ ਹਨ

[illegible]

ਉਤ੍ਰ ਅੰਸੂ ੧੨ ਦੇ ਅੰਤ ਵੇਦੀ ਵਾਲੇ ਨੋਟ ਵਿਚ ਦਿਤੀਆਂ
ਗਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੋ ਕਾਪੀ ਦਾ ਪਾਠ
ਪਾਠ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਚੌਥੀ — ਸਾਖੀ ਪੰਨਾ ਅੰਕ ੧੪-੧੫ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਜੀ ਲਿਖਦੇ
ਹਨ ਕਿ ਸਾਕਾ ਨਾਦਰ ਦਾ ਹੱਲਾ ਆਪ ਡਿਠਾ ਹੈ। ਨਾਦਰ ਦਾ
1739 A.D. ਹੱਲਾ ੧੭੯੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਏ ਸਾਖੀ ੧੭੯੧
1734 " ਜਾਂ ੮੧ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਦਾ
1724 " ਲੇਖਕ ੧੭੯੬ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀ ਘਟਨਾ ਸੰਮਤ ੯੧ ਜਾਂ ੮੧
ਵਿਚ ਕੀਕੂੰ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸੋ ੯੧ ਜਾਂ ੮੧ ਵਿਚ ਮੁਕੀ
ਪੋਥੀ ਵਿਚ ੯੬ ਦੀ ਘਟਨਾ, ਜੋ ਸਗੋਂ ਹੋਈ, ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ।
ਇਹ ਭੀ ਦਲੀਲ ਮਹਤਾਪੂਰਨ ਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਖੋਜ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ
ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਢ ਮੁੱਢ ਸੋ ਸਾਖੀ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਸੀ
ਉਸਨੂੰ ਫੇਰ ਵੰਡਕੇ ਨਹੀਂ ਸਾਜਨਾਂ ਸਾਜੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਸਦਾ
ਵੇਰਵਾ ਇਹ ਹੈ:— ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇਗਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੋਥੀ
ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋ ਸਾਖੀ ਦੇ ਸਤਾਰੂਪ ਵੇਰਨ
ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਲਿਖਾਰੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਕਹਿ ਕਿ ਆਪ

1934
85
1849

ਕਰੂ ਮਜੀਠੇ ਗਏ (ਅਗਸਤ ੧੯੩੪ ਤਕ) ੮੫ ਕੁ ਵਰਸ ਦੀ ਉਮਰ
ਵਿਚ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਸੇ ਸਾਖੀ
ਬਾਬਤ ਗਲ ਦਸਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਿਆਂ ਵਿਚ
ਪਟਿਆਲੇ ਹਾਈਕੋਰਟ ਦੇ ਇਕ ਜੱਜ ਭੀ ਸਨ (Bhai
Man Singh B.A, LL.B.)। ਆਪ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ

1934
57
1877 AD

ਏ ਸਾਖੀ ਦੇ ਅਰਥ ੧੯੩੪ ਵਿਰੂਸੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਹਰਦਿਤ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਗਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਸਨ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ
ਖਾਸੇ ਬਿਰਧ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਹਰਦਿਤ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਓਹ ਜਵਾਨ ਸਨ,
ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਮੰਡਲੀ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸੱਜਣ
ਤਾਂ ਸਿਖ ਸਨ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ, ਇਕ ਨਿਹੰਗ ਵੀ ਸਨ
ਅਨੰਦਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਸੀ, ਦੋ ਦੂਜਾ ਸਨ ਤੇ ਇਕ ਦੋਹ ਸਿੱਖ
ਵਰਗੇ ਸੱਜਣ ਸੀ। ਸੁਭਾਉ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਇਕ ਤੁਰੇਗਾ ਸੀ,
ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਕੱਤ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ
ਪਿਛਲੀ ਦੇ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਕਢੀਆਂ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਪਾਈਆਂ।
ਏਕੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਸੁਆਹੀ ਸਤ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ

1849
28 yrs
age of Keshan Singh
Say Hardit Singh was 50 at the time
then 1877
25
1852
after changes made

ਪੁਆਈਆਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਜੋ ਸੌ ਸਾਖੀ ਤੁਹਾਡੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸਦਾ ਮੂਲ ਪੋਥੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਲਿਖੇ ਆਖੇਪ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਵਧੀ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।"

گویا بھائی [illegible] سنگھ نے بھائی [illegible] سنگھ وکیل [illegible] (سن 1931ء) تو بھائی [illegible]

نے بھائی کشن سنگھ [illegible] اور بھائی [illegible] سنگھ نے بھائی [illegible] (سن 1910ء) [illegible] 1866 [illegible] +

[illegible] سنگھ نے بتایا [illegible] ۵۰ سال [illegible] + بھائی [illegible] سنگھ اور [illegible]

[illegible] + [illegible] +

Hind Book

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ੧੧ ਵਾਰ ਦੀ ਟੀਕਾ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਛਪੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੌ ਸਾਖੀ ਵਾਂਗ ਏਸ ਵਿਚ ਵੀ ੮ ਸਾਖੀਆਂ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਛੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਛੇਵੀਂ ਸਾਖੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:- "ਟੀਕਾ ਵਾਰ ਯਾਰ੍ਹਵੀਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।" ਫੇਰ ਆਖੇਪਕ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:- 'ਸਾਖੀਆਂ ਭਾਈ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।" ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਾਖੀਆਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਵਾਰ ਨਾਲ ਤਅੱਲਕ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀਆਂ।

Bhats:— whose verses appear in Granth Sahib

These panegyrics began with the Coronation of the 3rd Guru; ~~and~~ It is these panegyrics which picture the Gurus as Avtaras for the first time.

ਕਲ੍ਹ; ਟਲ੍ਹ; ਜਲ੍ਹ were the family bhats of Bedis; ਭਿਖਾ and ਜਾਲਪ of the Bhallas; and Kirat ਕੀਰਤ and ਸਲ੍ਹ of the Sodhis. ਗਯੰਦ prob. of Trihuns

Satta & Balwand were doms, who followed Bhat

In the Granth Sahib references to episodes in Guru Nanak's life occur — See

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ ([illegible], first edition) pp. 776 to 791

Guru Nanak's going to Lodi Darbar:

ਢਾਢੀ ਸਚੈ ਮਹਲਿ ਖਸਮਿ ਬੁਲਾਇਆ।
ਹਉ ਆਪਹੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣਦਾ, ਮੈ ਕਹਿਆ ਸਭੁ ਹੁਕਮਾਉ ਜੀਉ
ਹਰਿ ਕੇ ਦਰ ਢਾਢਿਆਸੁ ਨਾਨਕ ਆਪਿ ਸਦਾਇਆ।
ਪੈ ਵੈਰੂ ਸੁ ਦੁਸਿ ਸਦਾਇਆ।

[illegible]

ਜਨਮਿਆ ਪੂਤੁ ਭਗਤੁ ਗੋਵਿੰਦ ਕਾ। Asa M. 5

ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਰਖਿਓ ਪਰਮੇਸਰਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ। Goojri M. 5

ਦੇਹੀ ਆਰੋਗ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਸੁਖ ਮੰਗਲ ਕਲਿਆਣ ਬੀਚਾਰਿਆ।

Bilawal M. 5

[illegible]

ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਅਰਜਨਹੁੰ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਉ ਸਦਵਾਯਾ। Bh. Gurdas Var 24-25

ਅਰਜਨ ਕਾਇਆਂ ਪਲਟ ਕੈ ਮੂਰਤਿ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਵਾਰੀ। Var 1-48

ਗੁਰਸਿਖ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਨ ਸੈਕੇ ਨਿਕਾਰਿਆ Var 20-1

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਗੁਰ ਆਪੇ ਆਪ ਉਪਾਯਾ।

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ, ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ, ਜੋਤਿ ਇਕੋ ਦੁਇ ਨਾਂਵ ਧਰਾਯਾ।

ਪੁਤ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪਿਉ ਪੁਤ ਤੇ ਵਿਸਮਾਦਹੁੰ ਵਿਸਮਾਦ ਕਰਾਯਾ।...

.... ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ ਗੁਰ ਭਾਯਾ॥੨੪। Bhai Gurdas Var 24

ਅਲਖ ਨੂੰ ਲੇਖਾਂ ਆਦਿਕ ਗਗਨ ਭੂਮ ਸਮਰੱਥ ਸਵੇਰਾ।

ਸਭ ਰਸ ਰੂਪ ਨ ਰੇਖ ਵਿਚ ਰੰਗ ਬੈਨ ਨਿਰਲੇਪ ਵਡੇਰਾ।

ਗੋਚਰ ਅਗਾਧ ਅਗੋਚਰਾ, ਬੁਧਿ ਬਲ ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਨ ਛੇਰਾ।

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਦਾ ਵਿਗਸੰਦਾ।

ਅਚਰਜ ਨੋ ਅਚਰਜ ਮਿਲੈ ਵਿਸਮਾਦੇ ਵਿਸਮਾਦ ਮਿਲੰਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਹੋ ਗੁਰ ਸਿਖ ਕਰੰਦਾ॥੨੫॥ Bh. Gurdas Var 24

ਦਲ ਭੰਜਨ ਗੁਰ ਸੂਰਮਾ ਵਡ ਜੋਧਾ ਬਹੁ ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ Bh. 1-48

ਦਸਤਗੀਰ ਹੁਇ ਪੰਜ ਪੀਰ ਹਰਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਅਤੋਲਾ।

ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਡੋਲਾ।

ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਅਜਰ ਜਰ ਹੁਇ ਮਸਤਾਨ ਸੁਜਾਨ ਦਿਖੈਨਾ।
ਤ੍ਰੀਆ ਕਹੁ ਜਿਹ ਪਰਮ ਤੰਤੁ ਛਿਆ ਦਰਸਨੇ ਫੇਲੇ ਫੈਨਾ।
ਛਿਆ ਦਰਸਨ ਛਿਆ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰਸਨ ਅੰਦਰ ਗੈਨਾ।
ਜਤੀ ਸਤੀ ਸੰਤੋਖੀਆਂ ਸਿਧ ਨਾਥ ਅਵਤਾਰ ਦਿਖੈਨਾ।
ਗਜਾਰਾ ਰੂਹ ਸਮੁੰਦ ਵਿਚ ਸਰ ਜੀਵ ਤਿਸ ਰਤਨ ਅਮੋਨਾ।
ਬਾਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਮੇਲ ਕਰ ਦੀਨ ਵਿਚ ਰਤਨਾਉ ਟਿਕੈਨਾ।
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਨ ਭੈਨਾ। Bh. G. 39-3

12
20
21
69

ਪਰਮਸਾਜ ਕਰ ਬਗੀਚਾ, ਇਕੱਤ ਥਾਂ ਨ ਇਕ ਵਿਕਾਇਆ।
ਖਤਜਾ ਘਰ ਆਂਦੇ, ਗਾਡ ਕਢਿਆ ਪਤਿਸਾਹ ਕਢਾਇਆ।
ਉਮੱਤ ਸਮਝ ਨ ਪਾਵਦੀ, ਨਾਓ ਛੈਰੈ ਨ ਭੋਰੈ ਭਰਮਾਇਆ।
ਸੰਗੀ ਬਾਪ ਸੰਤੋਖਦਾ ਵੇਤੇ ਰਖ ਸਿਕਾਰ ਖਿਲਾਇਆ।
ਬਾਹੀਸ਼ਾਹ ਹਾਂਦਰ ਕੁਸੈਨ ਸੰਗੈ ਨ ਗਾਵ ਸੁਣਾਇਆ।
ਸੇਵਕ ਪਾਸ ਨ ਰਖੀਅਨਿ ਦੋਖੀ ਦਾਸ ਆਪੂ ਸੁਣਾਇਆ।
ਸੱਚ ਨ ਜਾਣੈ ਜੁਕਾਇਆ ਚਰਣ ਕਵਲ ਸਿਖ ਭਵਰ ਲੁਭਾਇਆ।
ਅੱਜਰ ਜਰੈ ਨ ਆਪ ਜਣਾਇਆ॥੨੪। Bh. G. 26

ਖੇਤੀ ਵਾੜ ਸੁ ਢਿੰਗਰੀ ਕਿੱਕਰ ਆਸ ਪਾਸ ਜਿਉ ਬਾਗੈ।
ਸੱਪ ਪਲੇਟੇ ਚੰਨਣੈ ਬੂਹੇ ਜੰਦਾ ਕੁੱਤਾ ਜਾਗੈ।
ਕਵਲੁ ਕੰਡੇ ਜਾਣੀਅਨ ਸਿਆਣਾ ਇਕ ਕੋਈ ਵਿਚ ਫਾਗੈ।
ਜਿਉ ਪਾਰਸ ਵਿਚ ਪਥਰਾਂ ਮਣੀ ਮਸਤਕ ਜਿਉ ਕਾਲੇ ਨਾਗੈ।

ਰਤਨ ਜੋਤੀ ਸਾਗਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਬਧਾ ਕਰੈ ਧਾਰੈ।
ਭੂਤ ਭਵਿਖਤ ਭੂਪ ਨਾਰਿ ਅਰ ਵਿਰਲ ਖੜੈ ਪੀਲੀ ਸਾਰੈ।
ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਗੁਰ ਸਿਖ ਭੁਲੇਰ ਆਪ ਅੰਗਤ ਸਤਗੁਰ ਸਭਾਰੇ।
ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੇ ਵੱਡਰ ਸ੍ਰਾਰੇ ॥੨੫॥ Var 26

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੨੬ ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਣਾਂ ਸਭਨਾਂ, ਅਦਭੁਤਤਾ ਤੇ ਆਡੰਬਰ ਪਰਤਾਪ ਦੇ ਅਸਿਰ ਹੋਣ ਜੈਸੇ ਪਹਿਲੇ ਸਨ।

Bh. Nand Lal ਸ: ਮਗਮ

هم از فقر هم سلطنت نامور بفرمان او جمله زیر و زبر

about G. Hargobind

" وجود وش سراپا کرمهای حق ز خوانها ربا بشنیده گوی سبق

" تیغش دشمن افگن و تیرش خار افگن +

---

۵۲ حق پرور حق کیش گورو گرتا ہری درائے سلطنت هم درویش گورو گرتا ہری درائے

---

۵۰. گورو ہری کرشن آن عافضل و وجود حقش از سما فاصگان پرستود

۵۰. اعجاز قدیش شہر آفاق

---

۵۰. افسر برگزیدگان خاص و تاج حق پروران حقیقت اختصاص
باوجود قدر قدرت و الا سر نهادهٔ تسلیم و رضا و پنهان ساخت
فطرت و اجلال کبرا

80. قائم بالذات حق القدیم

ਸਾਧਨ ਹੇਤ ਇਤੀ ਜਿਨਿ ਕਰੀ।
ਸੀਸ ਦੀਆ ਪਰ ਸੀ ਨ ਉਚਰੀ॥੧੩॥ *Bachitra Natak*
ਠੀਕਰ ਫੋਰਿ ਦਿਲੀਸ ਸਿਰਿ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰ ਕੀਯਾ ਪਯਾਨ।
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰੀ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨ॥੧੫॥ *Bachitra*

صفت [illegible] جلوہ آرائے آں مہ مشعل حق فروغ
״ ہشتہر ساز قدسی اعجاز
״ زیر ~~[illegible]~~ طاعت و خدمت بے نیاز
״ صد ہزاراں ایشر و برہما و وشن و کرشن خواہندۂ پناہش
״ صد ہزاراں رام و راجا و کاہن و کشن خاک بوس اقدامش
صد ہزاراں ~~[illegible]~~ مقابل خاص چو محمد ہست ستائش گرش

* (ਇਥੋਂ ਰਸੂਲ ਤੋਂ ਦੇ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਉਪਰਲੀ ਸਿਫਤ
ਸਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ)॥

جہانگیر کے حکم دینے پر کیا کیا ستم لوگوں نے گورو ارجن دیو کو دیے :—

ਪ੍ਰਥਮੇ ਮਤਾ ਜਿ ਪਤ੍ਰੀ ਚਲਾਵਉ।
ਦੁਤੀਏ ਮਤਾ ਦੁਇ ਮਾਨੁਖ ਪਹੁਚਾਵਉ।
ਤ੍ਰਿਤੀਏ ਮਤਾ ਕਿਛੁ ਕਰਉ ਉਪਾਇਆ।
ਮੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਛੋਡਿ ਪ੍ਰਭ ਤੁਹੀ ਧਿਆਇਆ॥੧॥
[ਆਸਾ ਮ: ੫-੫

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੁਭਾਉ ਬਾਬਤ ਦੇਖੋ ਸਵੈਯੇ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ — ੩

ਸਵਰਨ ਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ:—

ਫਿਕਰ ਬਹੁਤੀ ਮਮਤਾ ਮਹੀ ਜਾਏ ਤੌ ਭਰਮਾ।

ਜਿਉ ਪਾਣੀ ਆਹਰੁ ਭਵਿਆ ਗੁਰ ਕੀਨੇ ਧਰਮਾ॥ Belawal M. 5

Dates certain Gurmukhi books written:—

- Guru Sobha {S. 1758 [Commenced] ਸ਼ੁਰੂ + added to later
- Zafar Nama G. Gobind Singh S. 1761 A.D.
- Mahima Prakash — Bava Kripal 1798 S. (1741 A.D.) [illegible]

- Bansawali Nama Kesar Singh Chhibar 1837 S. (=1780 A.D.)
- Gur Bilas Bhai Mani Singh 1808 to 1818 S. (1761 A.D.) ?
- Mahima Prakash Sarup Das Bhalla 1833 S. to 1851 or 1857 S. (1776 to 1800 A.D.)
- Gurbilas Bhai Sukha Singh 1854 S. (1797 A.D.)
- Singh Sagar 1884 S. (1827 A.D.)
- Suraj Prakash Santokh Singh 1900 S. (1843 A.D.)

Sikhs regain strength from 1810 S. (=1753 A.D.)
Misls established well 1763 A.D.
Ranjit Singh becomes Maharaja 1858 S. (=1801 A.D.)

[illegible] (۱۷۷۴ [illegible]) ۱۸۲۲ [illegible]

ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ [illegible] ੧੭੭੫ ਸੰਮਤ ਮੇਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹੈਂ (i.e. 1718 A.D.)

actually written by Darbara Singh priest [illegible]

[illegible]

ایک خاندان کی تباہی

بھدراوتی میں نرائن پرشاد وکیل رہتے تھے۔ ان کی بیوی کا نام لکشمی تھا۔ ان کی ایک ہی بیٹی تارا تھی۔ اکلوتی ہونے کے باعث ماں باپ اسکو بہت پیار کرتے تھے۔ جب لڑکی بیاہ کے قابل ہوئی، تو انہوں نے آگرہ کالج کے ایک طالب علم بہاری لال سے اسکی شادی کردی۔ وہ ایم اے، کا امتحان دے چکے تھے۔ اور ایل ایل بی کی تیاری کر رہے تھے۔ نرائن پرشاد نے داماد کو اپنے ہی گھر رکھ لیا۔ تاکہ پیاری بیٹی کی جدائی کا صدمہ نہ سہنا پڑے۔

کچھ عرصہ بعد بہاری لال بھی بھدراوتی میں وکالت کرنے لگے۔ تھوڑے ہی دنوں میں نرائن پرشاد کا کام بھی بہاری لال نے سنبھال لیا۔ اور بھدراوتی میں ایک نامی وکیل ہوگئے۔ نرائن پرشاد اور اسکی بیوی اپنے داماد کی کامیابی پر بڑے خوش تھے۔ تارا دیوی کے ایک لڑکا پیدا ہُوا، اسکا نام رام چندر رکھا۔ بوڑھے والدین اپنی قسمت پر بڑے نازاں تھے۔

(۲)

یہ حالات خوشگوار تھے۔ مگر بہاری لال آہستہ آہستہ اپنے گھرانے میں زہر کا بیج بونے لگے۔ آپ خود شرابی ہوگئے۔ اور تارا کو بھی شرابی بناتے کی کوشش کرنے لگے۔

بھدراوتی کے سب وکیلوں اور بڑے بڑے لوگوں کا ایک "یونین کلب" تھا۔ اسی کلب میں بہاری لال نے شراب پینے کی تعلیم پائی۔ مگر انہیں محسوس ہونے لگا۔ کہ اکیلے شراب پینے میں کچھ لطف نہیں۔ جس لطف میں اپنی آرام جان بیوی شامل نہ ہو، وہ لطف کس کام کا۔ ایک دن آپ شراب کی بوتل گھر پر لے آئے۔ اور تارا کو بھی اپنا شریک مے بنانے لگے۔ اس نے بہت انکار

دولت باہر گئی لیکن پھر بھی یہاں کوئی مفلس نہیں تھا۔ اور نہ کوئی بھوکوں مرتا تھا۔ ہندوستان زراعتی ملک ہے یہاں کی زمین ہمیشہ مالامال کرتی تھی اب جو دن بدن گرانی بڑھتی جاتی ہے۔ اس کے وجوہ بہت زیادہ ہیں منجملہ ان کے چند حسب ذیل ہیں:۔

(۱) ہمیشہ بڑی مقدار میں ملک کا غلہ باہر جاتا رہتا ہے۔ اور کسی ایک قسم کا غلہ نکل جانے پر ہر قسم کا غلہ گراں ہو جاتا ہے۔

(۲) ملک میں غیر ملکی آبادی بڑھ گئی ہے

(۳) مذکورہ بالا وجوہ سے جو کمی ہوتی ہے۔ اس کے لحاظ سے غلہ کی پیداوار بڑھانے کا خاطر خواہ انتظام نہیں ہے۔

(۴) بارش کی بے وقتی یا کمی کا کوئی انتظام نہیں۔

(۵) زمین کی قوت اور زراعتی مویشیوں کے بڑھانے کا کوئی انتظام نہیں ہے۔

باوجود موجودہ قحط، افلاس اور گرانی کے لوگ کروڑوں روپیہ منشیات پر برباد کرتے ہیں، جو ضروریات زندگی سے بالکل خارج ہے۔ جس خاندان کی آمدنی سے ہر روز ایک بھاری رقم ضایع ہو جاتی ہو۔ اور اسکے ناجائز استعمال کی وجہ سے اس کی پیدا شدہ خرابیوں پر بھی روپیہ خرچ کرنا پڑے۔ اس کی خوشحالی کی کوئی صورت نہیں۔ وہ رفتہ رفتہ برباد ہو جائیگا۔

یہی حالت ہندوستان کی ہے یہاں سے مختلف صورتوں میں اربوں روپیہ باہر نکل جاتا ہے۔ لیکن اس کے عوض میں ہمیں کچھ نہیں ملتا۔ اور جو ملتا ہے۔ غیر ضروری۔

ہندوستان میں پہلے شراب، دیگر منشیات اور تمباکو وغیرہ کا بہت کم رواج تھا۔ لیکن اب یہ چیزیں ہماری ضروریات زندگی میں داخل ہو گئی ہیں۔ جب تک ان کا استیصال نہیں ہوتا ہندوستان خوشحال نہیں ہو سکتا۔

بازار پچیسواں حصہ گھٹ گیا۔ کاش آمدنی بڑھتی۔ اور نرخ بازار وہی رہتا۔ تو ملک کی کیا صورت ہوتی۔ کیا ایسا ممکن تھا؟ بعض لوگوں کا خیال ہے کہ ایسا ممکن ہی نہیں۔ کہ روپیہ اور غلہ دونوں ارزاں ہوں۔ کیونکہ جن ملکوں میں سوراج ہے، وہاں بھی ایسا بزخامہ نہیں ہے۔

لیکن ہم سمجھتے ہیں، کہ ان ممالک کو ہندوستان سے کیا نسبت۔ وہاں پہلے بھی کب ارزانی تھی۔ اور ہندوستان میں جب غلہ سستا تھا۔ تب دولت کی بھی کمی نہیں تھی۔ چنانچہ سلطنت مغلیہ کے نادرشاہ کے حملہ کے وقت میں، دہلی کی زرخیزی کا نمونہ اس سے پیش کرتے ہیں، جو رقم نادرشاہ کو دی گئی تھی۔ اس سے دہلی اور ہندوستان کی مالی حالت پر روشنی پڑتی ہے۔

صرف دہلی سے مختلف اشخاص کے پاس سے جو رقم اور جو رقم شاہی خزانہ سے حاصل ہوئی تھی۔ وہ ۵۳ کروڑ ۴۳ لاکھ ۹۵ ہزار روپیہ تھی۔ ۸ کروڑ ۸۵ لاکھ روپیہ سرکاری خزانہ سے اور ۱۵ کروڑ کے ہیرے جواہر۔ ۱۰ کروڑ تخت طاؤس۔ اور دیگر سامان ایک کروڑ ۵۰ لاکھ کا طلائی سامان۔ ۴ کروڑ نواب آصف جاہ سے۔ ۲ کروڑ کا سامان نواب اودھ کا تھا۔ ۲ کروڑ ۷۰ لاکھ مظفر خاں وغیرہ سے۔ ایک کروڑ وزیر قمرالدین سے۔ ۹ لاکھ لطف اللہ خاں سے۔ ۲ لاکھ ۵۰ ہزار رائے خوشحال چند پیشکار سے۔ ۲ کروڑ شہر کے روسا و امرا سے۔ ۳ لاکھ ۵۰ ہزار شیخ سعداللہ سے۔ ۳ لاکھ راجہ ناگرمل سے۔ ۲ لاکھ ۵۰ ہزار لالہ سیتارام خزانچی سے۔ ۷۵ ہزار سجان رائے وکیل سے۔ ۲ لاکھ ۴۰ ہزار نوندھ رائے سے۔ ۴۰ لاکھ کے ہیرے جواہرات وغیرہ۔ ایک لاکھ دیگر نوابوں سے۔

یہ فہرست ریاست بھوپال کے کتب خانہ کی ایک تاریخی شہادت کی بنا پر تیار کی گئی ہے۔ خلاصہ یہ کہ ہندوستان میں غلہ اور دولت دونوں کی کثرت تھی۔ محمود غزنوی سے لے کر نادرشاہ کی لوٹ تک یہاں کی بہت سی

اورنگ زیب کے نرخنامہ سے تعجب ہوتا ہے۔ کیونکہ قریب دو سو برس
گذرنے کے بعد بھی گیہوں کا نرخ وہی رہا۔ دیکھئے :۔
گیہوں فی من ۱۲؍۔ جوار فی من ۴؍۔ چاول عمدہ فی من ۵؍۔ جو فی من
۳؍۔ چاول معمولی فی من ۸؍۔ دال ارہر فی من ۱۲؍
مذکورہ زمانہ جس کو دو سو برس گذرے ہیں، کس قدر فارغ البالی کا زمانہ
تھا۔ اس وقت روپیہ بہت گراں تھا۔ اور مزدوری حسب ذیل تھی۔ پھر بھی لوگ
نہایت آسایش سے گذارہ کرتے تھے۔

بڑھئی کی ماہانہ تنخواہ ۹؍	لکڑہارا کی ماہانہ تنخواہ ۹؍
رسویا یعنی باورچی کی ماہانہ تنخواہ	ایک روپیہ ۱۰ آنہ ۴ پائی۔
لوہار " " "	۴ آنہ ۴ پائی
خدمت گار " " "	۳ آنہ
پانی بھرنے والا " " "	۱۱ آنہ

جو خدمت گار پہلے ایک روپیہ ماہوار رخنگ میں آرام سے گذارہ کرتا تھا۔
اب ۲۰ روپے ماہوار میں با آرام گذر نہیں کر سکتا۔ اڑھائی سو برس میں گرانی
اس قدر بڑھی۔ کہ جس گیہوں کی قیمت پونے پانچ آنے من تھی۔ اب آٹھ دس
روپے من ہے۔ یعنی اڑھائی سو برس بعد نرخ ۳۰ حصے بڑھ گیا ہے۔ اور ملک
کے اندر لاکھوں آدمی روٹی کے محتاج ہیں۔ اس زمانہ میں بڑھئی پونے دس آنہ
ماہوار میں کام کرتا تھا۔ اب ایک سو روپیہ ماہوار معمولی کام کرنے والا پاتا ہے۔
اور اچھا کام کرنے والا سوا سو روپیہ ماہوار پیدا کرتا ہے۔
اب انگریزوں کے راج میں ایسٹ انڈیا کمپنی کے عہد نامہ کا نرخ نامہ
ملاحظہ فرمایئے :۔
گیہوں فی روپیہ ۹۲ سیر۔ خیاتی روپیہ ایک من ساڑھے ۹ سیر۔ چاول
فی روپیہ ۱۴ سیر۔ گھی فی روپیہ ۴ سیر۔ دودھ ۳ پیسے سیر۔

اڑھائی سَو برس پہلے کے نِرخ

آجکل ہندوستان میں جو کھانے پینے کی چیزوں کی گرانی ہے۔ اس کا اندازہ کرنے کے لئے ایک ہزار برس پہلے کے حالات کا مطالعہ کیجئے جب مسلمان حملہ آوروں نے ہندوستان پر حملے کئے تھے۔ اور اس ملک کو لوٹا تھا۔ لیکن جب شخصی حکومتیں قایم ہوئیں۔ تو اجناس کے نرخ باقاعدہ مقرر ہوتے گئے۔ یہ مضمون ناظرین کی دلچسپی کا باعث ہو سکتا ہے۔ کہ اس زمانے میں کھانے پینے کی چیزیں کتنی سستی تھیں۔

ایک تازہ تحقیقات کے مطابق صورت حالات یہ تھی۔ کہ خاندان خلجی کے زمانہ میں نرخ بازار حسب ذیل تھا:۔

روپیہ کا ۴ سیر گھی اور چھ من دودھ ملتا تھا۔ گندم فی من ۷½ چیتل۔ جو فی من ۴ چیتل۔ اُڑد فی من ۵ چیتل۔ گڑ ایک سیر ۱½ چیتل۔ چنا فی من ۵ چیتل۔ چاول فی من ۵ چیتل۔

مذکورہ بالا حساب سے چیتل ایک پیسہ سے زیادہ ہوتا تھا۔ اس سے واضح ہوتا ہے۔ کہ ۴ سیر پختہ گیہوں ۷½ پیسہ یا زیادہ سے زیادہ اس وقت کے دس پیسے میں ملتا تھا یعنی ایک پیسہ کا قریب ڈیڑھ سیر۔

یعنی تاریخوں میں درج ہے کہ علاءالدین خلجی کے عہد میں گیہوں کا نرخ ساڑھے سات آنے من تھا۔ علاءالدین نے نرخ بازار کے لئے جبریہ قانون جاری کئے تھے۔ لیکن آگے چل کر مغلوں کے عہد میں اور بھی ارزانی ہو گئی۔ جلال الدین محمد اکبر کے زمانے کا نرخنامہ حسب ذیل تھا:۔

گیہوں فی من ۱۲/ ر۔ دال مونگ فی من ۱۸/ ر۔ باجرہ فی من ۸/ ر۔ ہلدی فی من ۲ ر۔ نمک فی من ۱۰ ار۔ تیل فی من ۱۰ ار۔

آؤ! خوشی منائیں؟

(شرابیوں کی گلخپ)

جوزف۔ شکر ہے۔ کہ جنگ ہوئی۔ اور ہمیں اطمینان کا سانس لینا نصیب ہوا۔

جیکب۔ اب تو دل کھول کر پیئیں گے۔ نہ کوئی غم ہے نہ فکر ہے۔ دن بھی ـــــ رخصت کے۔

جوزف۔ تم کیا لائے ہو؟

جیکب۔ وسکی! اور تم؟

جوزف۔ برانڈی ـــــ چھپاؤ مت۔ دونوں مل کر پیئیں۔

مضامین صفحہ

فہرست مضامین

مضامین | صفحہ

A.D.	A.H.	
968	358	Mahmud's birth
975	365	Shahnawa' was started
976	366	Sabak-tigin becomes Amir of Ghazni
997	388	Mahmud becomes King
1009	400	Shahnawa' completed
1030	421	Mahmud died

لہذا محمود غزنوی اور فردوسی کی ملاقات اور شاہنامے کی نسبت از حد عجیب غلط ہے

جو کہتا ہے کہ فردوسی نے شاہنامہ لکھ کر پیش کیا ہو - مگر محمود نے انعام تھوڑا دیا ہو

یا دیا جاتا ہی + جسپر اس نے ہجویہ اشعار لکھے

اگر مادر شاہ بانو بدے - مرا سیم و زر تا بزانو بدے

کہ پرستار زادہ نیاید بکار - اگرچہ بود زادہ شہریار

Etymology - ਵ੍ਯੁਤਪਤਿ
Footnote - ਟੂਕ/ਟਿਪਣੀ

Guru Sobha, S. 1758 ਭਾਦਰੋਂ

Mahima Prakash ~~ਵਾਰਤਕ~~ (ਕਵਿਤਾ) 1798 S. (A.D. 1741) ١٧٤١ ء [illegible]

Bansawali nama Kesar Singh Chhibber } 1837 S (= 1780 A.D.)

Gur Bilas Bhai Mani Singh 1808-1818 (= 1761 A.D.)

Mahima Prakash Sarup Das Bhalla 1833 S / 1851 S or 1857 } (= 1776 to 1800 A.D.)

Gur Bilas Bhai Sukha Singh 1854 S (= 1797 A.D.)

Singh Sagar 1884 S. (= 1827 A.D.

Gur Suraj Prakash [illegible] 1900 S. (= 1843 A.D.)

Sikhs regain strength from 1810 S. (= 1753 A.D.)
Misls established
Ranjit Singh became Maharaja 1858 S. (= 1801 A.D.)

Batalvi ki twarikh - A.D. 1822 (1236 A.H.)

Umdat ul tawarikh - Earlier portion in Ahmad Shah's time

Gur Bilas 6th Patshahi - claims to have been written in 1775 S. [57] (i.e. 1718 A.D.) actually written by Darbara Singh perhaps 343 ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ (in Maharaja Sher Singh's time?) There was one Darbara Singh at the time of Mir Mannu. He was offered Nawabi, but he refused

ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ - ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ — 1803 A.D. about

For Comparison

Mahmood Ghazni	A.D. 1001 to 1025
Ghaznivites	upto 1150 about
Ghoris	1191 to 1226
Slave Dynasty	1227 to 1290
Khiljis	1291 to 1320
Tughlaks	1321 to 1413
Taimur's Invasion	1398
Sayyads	1413 to 1456
Lodis	1456 to 1526
Babar	1536 to 1530
Humayun	1530 to 1540
Suris	1540 to 1556
Humayun	1556
Akbar	1556 - 1605
Jehangir	1605 - 1627
Shah Jehan	1627 - 1658
Aurangzeb	1658 - 1709
Dara Shikoh	b. 1615 - d. 1659

Other Hindu writers of this period

بابا ہری چند - بابا لکھما داس -

اناتھ داس - سیتا رام - سنت داس -

سیناپت - ہر بلاس - نند داس - مالی نند لال

1679ء سے 1731ء

اپنشدوں کا ترجمہ

مسلمان شاعر اس عہد کے

شاہ حسین ۱۰۳۹ سنہ ع سے ۱۰۹۹ سنہ ع (لاہور کا مولانا / شاہ جلال کا مرید) Madho Lal Husain

وحید سبحان ۱۰۵۰ سنہ ع سے ۱۱۶۰ سنہ ع

شیخ شرف ۱۶۶۳ سنہ ع سے ۱۷۲۴ سنہ ع

شاہ شاکر

شاہ لطیف (او لیسنڈی) - اورنگزیب کے ہمعصر

مقبل - (ہیر کا قصہ) ditto

احمد - (ہیر کا قصہ) ditto

برخوردار - حافظ ۱۰۸۰ھ زندہ تھا ۱۶۶۹ع (بارہ ماہ)

سلطان باہو - ۱۶۳۹ سنہ ع سے ۱۶۹۰ سنہ ع شورکوٹ

پنجابی شاعروں کی تاریخیں

۱۹۵۶

پنجابی ادب [illegible] as given by Dr Mohan Singh in

ناتھ جوگی ۸۵۰ سنہ عیسوی سے ۱۲۵۰ سنہ عیسوی تک

گورو گورکھ ناتھ ۹۴۰ عیسوی سے ۱۰۳۱ عیسوی

چرپٹ ناتھ ۸۹۰ عیسوی سے ۹۹۰ عیسوی

پورن بھگت یا چورنگی ناتھ ۹۴۰ عیسوی سے ۱۰۷۰ عیسوی

بیر رتن ناتھ ۱۰۰۰ عیسوی سے ۱۱۳۰ عیسوی

خواجہ مسعود سعید - ۱۰۵۰ عیسوی کے قریب - پنجابی رچنا کا دیوان یا کلیات

بابا فرید - ۱۱۷۳ عیسوی سے ۱۲۶۵ عیسوی کو [illegible]

A. H. 694 falls in 1295 A.D. and not 1265 A.D.

چند بردائی ۱۱۹۰ عیسوی کے قریب

خواجہ امیر خسرو ۱۲۵۳ عیسوی سے ۱۳۲۵ عیسوی پٹیالی

کبیر بنارس موت ۱۴۴۸ عیسوی

روداس بنارس بنارس موت ۱۴۷۸ عیسوی

نامدیو پنڈھرپور موت ۱۳۷۵ عیسوی

رامانند بنارس جنم ۱۲۹۹ عیسوی

میرا بائی

دادو

سندر داس ۱۵۶۶ عیسوی سے ۱۶۷۹ عیسوی (دادو پنتھی؟)

Used word Punjabi for language of this country, for the first time.

حافظ برخوردار ۱۶۶۹ عیسوی میں

دیکھو اجمل کا پنجابی نثر صفحہ ۲۱

گورو نانک ۱۴۶۹ عیسوی سے ۱۵۳۸ عیسوی

گورو انگد ۱۵۰۴ عیسوی سے ۱۵۵۲ عیسوی

گورو امرداس ۱۴۷۹ عیسوی سے ۱۵۷۴ عیسوی

گورو رامداس ۱۵۳۴ عیسوی سے ۱۵۸۱ عیسوی

گورو ارجن دیو ۱۵۶۳ عیسوی سے ۱۶۰۶ عیسوی

گورو تیغ بہادر ۱۶۲۱ عیسوی سے ۱۶۷۵ عیسوی

گورو گوبند سنگھ ۱۶۶۶ عیسوی سے ۱۷۰۸ عیسوی

گورو صاحبان کے وقت میں اور شاعر گذرے

بابا سری چند - سائیں [illegible] - چھجو بھگت لاہور — ۱۰۵۲ ہجری = [illegible]

دمودر اروڑا جھنگ ۱۴۸۶ عیسوی سے ۱۵۶۸ عیسوی

بھائی گورداس ۱۵۵۹ عیسوی سے ۱۶۳۷ عیسوی (1627)

[illegible] (پوتا گورو [illegible]) ۱۵۹۰ عیسوی سے ۱۶۵۰ عیسوی

بابا کاہنا - پیلو

بابا لال - [illegible] گورداسپور ۱۵۹۸ عیسوی سے ۱۶۵۶ عیسوی

[illegible] چند (نانک [illegible]) ۱۶۱۰ عیسوی سے ۱۶۶۹ عیسوی

ستھرا ۱۶۱۵ عیسوی سے ۱۶۴۰ عیسوی تک

دیال داس ۱۶۲۴ سے ۱۶۹۰ تک اداسی -

بابا سری چند سے چوتھی پشت میں

ولی رام ۱۶۲۷ سے ۱۶۵۸ عیسوی

جلہن ۱۵۸۶ عیسوی سے ۱۶۴۴ عیسوی

کنکن - گورو گوبند سنگھ کا ہمعصر

چتر داس چیلا سنت داس [illegible] ۱۵۹۰ عیسوی سے ۱۶۵۶ عیسوی

